

‘પ્રજાપંધુ’ની ભેટો

પુસ્તકનું નામ	ઈ. સ.	મૂલ્ય.
અઠારમી સદીનું મહારાષ્ટ્ર	૧૯૧૦	રૂ. ૧૧
ધારાતથરીનો મુંજ	૧૯૧૧	રૂ. ૧૧
* સિંધ કપર સવારી	૧૯૧૨	રૂ. ૧૧
સોમનાથનું શિવલિંગ	૧૯૧૩	રૂ. ૧૧
નિઝામશાહીનો વફાદાર વઝીર	૧૯૧૪	રૂ. ૧૧
* પાછળની પટ્ટીનો પ્રારંભ	૧૯૧૫	રૂ. ૧૧
* વસાઈનો ઘેરો	૧૯૧૬	રૂ. ૧૧
શુજાતની ગર્જના	૧૯૧૭	રૂ. ૧૧
* મહારાષ્ટ્રનું નૌકામળ	૧૯૧૮	રૂ. ૧૧
* રત્નમંદિર	૧૯૧૯	રૂ. ૧૧
+ ભાગ્યશાળી ન સિંહ	૧૯૨૦	રૂ. ૧૧
+ ફોન્સ્ટાન્ડીનો પત્ન - કથા	૧૯૨૧	રૂ. ૧૧
* સલાહનું રાજ - હાલુ	૧૯૨૨	રૂ. ૧૧
* પુનરુત્થાન	૧૯૨૩	રૂ. ૧૧
* સ્વતંત્રતાના રિ	૧૯૨૪	રૂ. ૧૧
* હુમારી કામનંદકી	૧૯૨૫	રૂ. ૧૧
* સવિતાનું સાવિત્રીમંત્ર	૧૯૨૬	રૂ. ૧૧
- નર કે ઝેર ?	રૂ. ૧૧	
હાથનો ભેગ	રૂ. ૧૧	
+ મોરકનો મુલકદી ના.	રૂ. ૧૧	
* પીરમનો પાદશાહ	૧૯૩૦	રૂ. ૧૧
- હમ્મમ કાન્નિ	૧૯૩૧	રૂ. ૧૧
+ પાટણનો પુનરુદ્ધાર	૧૯૩૩	રૂ. ૧૧
અગમ્ય નાદ	૧૯૩૪	રૂ. ૧૧

35200

* આ પુસ્તકની થોડી થોડી પ્રતો સીક્રીટ છે, તે ‘પ્રજાપંધુ’ના બાહ્યને દરેક આઠ વખતની જિંમને મળશે. બીજાંથોને પૂરી જિંમને મળશે.

વધુ માટે પાછળના પૃષ્ઠની અંદર જુઓ.

“પ્રજાપંધુ” પત્રની ઓફિસ, ખાડિયા-અમદાવાદ

અગત્ય નાદ

૨૪

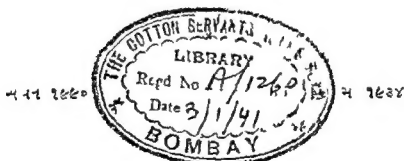
[આમાનિત નવસકેવા]

‘ પ્રજાબધુ ’ ની સને ૧૯૩૪ ની ભેટ

૨૫

પ્રયોગક

રમણીનલાન જયચ દલાઈ દલાલ

મુદ્રક પ્રકાશક

ઈ ટ્રવલન બગવતરાય કાપર

પ્રતબધુ પ્રિ વર્કસ ખાદીયા અમદાવાદ

મૂલ્ય રૂ ૧૧

શું જોઈએ છે !

નાટક ? ... .. નાગાનંદ
 ... .. પ્રતિજ્ઞા
 નવલિકા ? } ... .. પુષ્પાંજલિ
 ... .. દૂધશિખા
 ... .. અંગાર
 ... .. છ...પા...ય ...છે ... .. લડકા
 નવલકથા... .. લક્ષ્મીનાં બંધન
 ... .. અગમ્ય નાદ
 બાલ-સાહિત્ય પ્ર...કા.. શ...કો ... .. ગુલછડી
 ...મા...ટે ... ..

લખો :—રમણીકલાલ જયચંદલાઈ દલાલ

જયનિવાસ : લાખીયાની પોળ ખાડિયા : અમદાવાદ

અપૂર્વ ધાર્મિક વાચન , અમૂલ્ય ધાર્મિક ગ્રંથ

જેવી જ્ઞાનેશ્વરી ગીતા તેવું એકનાથી ભાગવત

ભાગવત રસમય

સંસ્કૃત એકાદસ સ્કંધ વિવરણ સાથે સરલ ગુજરાતીમાં

પાકું સોનેરી પૂઠું : પૃષ્ઠ પરપ મુલ્ય માત્ર અઢી રૂપિયા

તાકીદે લખો : ૩૬૨૦૦

ડા. વરણવનદાસ દામોદરદાસ ચરચંદ

લક્ષ્મીનગર : ખાર : મુંબાઇ

અગર તો

રમણીકલાલ જયચંદલાઈ દલાલ

જયનિવાસ : લાખીયાની પોળ

ખાડિયા : અમદાવાદ

નિવેદન

૧૬૭ મા 'લક્ષ્મીના મધન' ગ્રંથ થઈ ગુજરાતી વાચકોમા તે માગ આગ પામી એટલે બીજા મામાજિ- નનન-થા ૮ ગુજરાતીમા ગુજુ દગ્ગા પ્રેમયો ને તે આ 'અગમ્ય ના' "

દુખી વાર્તાઓનો આ જમાનો છે એટલે નનન-થા પણ દુખી હોય તો જ આગ પામે માથે માથે લેખક પ્રાગની કમાણીની વાનમા પણ દુખી હોય તો આના પ્રયામને વધારે મફળતા મળે અત્યારે નાયનનો ગોખ મધ્યો છે પરંતુ પ્રજ્ઞના ખીન્મા પર નપ પ થો છે અગ્રેજ માહિત્યમા શિષ્ટ પુસ્તકોની સોરી આતૃત્તિઓ પ્રજ્ઞના આમર્ગ માટે બહાર પાડનાની પ્રથા છે એ પ્રથા આપણે પણ વધારી લેવી આવશ્યક છે પરંતુ આપણુ માહિત્યમર્જન અત્યાર પ્રમગ્ધના હાથમા મપાયેલુ છે એટલે એ દિશામા એમની નજર ખૂલે તો પ્રચાર-નર્થને પણ જ વગ મળે ને માહિત્ય ગોખ મતોપાય

આ નવન થા બજગમા મૂનાની નથી, નહિ તો "લક્ષ્મીના મધન" દગ્ગા એનુ મુખ્ય વધારે આ-લુ તે અવદિતજ લેખાય

'પ્રજ્ઞમલુ' ની બેટ તરીકે આપના તેના મઆલકોએ માગી પામે નવન થાની માગણી દગી તે વખતે 'અગમ્ય ના' તૈયાર હતી, જે તેમણે વાચી અને પમદ કરી

આ નવન થા વાચકોને ક્લાય દુખી લાગે પરંતુ એકજ પ્રેરક નાચી નખાય એની આઓ અલારે પ્રજ્ઞને પ્રિય થઈ પડે છે તેમા પણ માનમનુ પૃથક્કરણ થતુ હોય એની વસ્તુમંડના વધુ ગમિ- બને છે એ દષ્ટિએ સામાજિ- નનનોમા આ આ કોઈ અનેરુ આન પ્રાપ્ત કરે એની આશા છે

પોતાને જરૂર હોય તેથી વધારે નકલો છપાવી, તે બજારમાં મૂકી લાભ ઉઠાવવાની 'પ્રજ્ઞાધુ'ની પ્રણાલિ નથી તેમ અવલોકનાર્થે પણ એમનાં ભેટપુસ્તકો મોકલવામાં આવતાં નથી એટલે કદાચ આ પુસ્તકની જોઈએ તેટલી સ્વતંત્ર સમાલોચના નહિ થાય. પરંતુ મિત્રો ને શુભેચ્છકોએ તો પોતાની સૂચનાઓ જરૂર મોકલી આપવી = જેથી એનો ઉપયોગ લવિષ્યમાં થાય.

નિવેદન ન લખવું ને પ્રસ્તાવના કે ઉપોદ્ગ્રાત બીજા સ્વતંત્ર સમાલોચક પાસે પણ ન લખાવવા એજ ઇષ્ટ છે એવું હજીયે હું માની રહ્યા છું એટલે આટલાથી જ સૌને સંતોષ માનવા વિનંતિ કરે છું.

દેવશયની એકાદશી : ૧૯૯૦

જયનિવાસ • લાખીયાની પોળ } રમણીકલાલ જયચંદલાઈ દલાલ
ખાડિયા • અમદાવાદ.

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ લાઈફ

એસ્યુરન્સ સોસાયટી લી.

૧૯૩૩ નો જાહેર થયેલો નફો

દર સાલે } જાહેરીના વીમા પર રૂ. ૨૬
હજારે } હયાતીના વીમા પર રૂ. ૨૧

વાર્ષિક પ્રીમીયમ પર રૂા ટકા વળતર

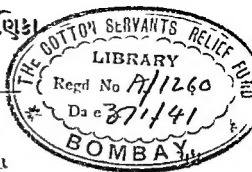
જોઈએ છે :—ગુજરાત, કાઠિયાવાડ અને કચ્છના દરેક ગામમાંથી કામ મેળવી શકે તેવા ચાલાક અને ખતીલા એજન્ટો. કમીશનની વીગત માટે લખો યા મળે :

ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના } એમ. સી. શાહની કું.

ચીફ એજન્ટ

} ૫૪, રીચીરોડ, અમદાવાદ.

અનુક્રમાંલિકા

ક્રમાંક

પ્રકરણ

૧	અનોખી વાટ	૧
૨	નિગળા પથ	૮
૩	દિનના રૂબ	૧૮
૪	ડખના ઝેર	૨૬
૫	માતાની રાત	૩૬
	લાડના વામમા	૫૦
૭	કર્તવ્યની ધૂન	૬૦
૮	કર્તવ્ય પ્રેરમા	૭૨
૯	એ ગર	૭૮
૧૦	મીતેમા	૮૮
૧૧	દસાંગ	૮૬
૧૨	કર્તવ્ય	૧૧૪
૧૩	અસ્માન	૧૨૨
૧૪	પ્રેરણા	૧૨૭
૧૫	પુણ્યનામ યુગી	૧૫૦
૧૬	તેજસ્વી	૧૫૪
૧૭	ઉપમાર	૧૧

મોલતી જાહેર ખખર એટલે

તમારા પોતાના ઘંઘાના દેખાવનાં આકર્ષક ચિત્રોવાળાં
મનમોહક

તે બીજી કોઈપણ જાહેર ખખર અને લાખખો હેન્ડબીલની
ગરજ સારે છે

જથ્થાબધ ચિત્રો ખરીદનાર પુકસેલર, કાગળી અને
પ્રેસવાળાઓ માટે લાઠરવા સુધી ૧૫ સુધી

સસ્તતા દર

પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૨૥ મોકલનારને ૩૨ ચિત્રોનું આલ્બમ મફત મળે.
૧૦૦૦ કેલેન્ડરનો અથવા ૨૦૦૦ ચિત્રોનો ઓર્ડર આપનારને ખરી-
દાયલા આલ્બમની કિંમતના રૂ. ૨) કાપી આપવામાં આવશે. અત્યારથી
જ ઓર્ડરોની પડાપડી થવા માંડી છે. માટે તાકીદ કરો:—

સ્ટોકમાં ચિત્રો હશે ત્યાં સુધી જ મળશે

ચિત્રો અથવા તૈયાર કેલેન્ડર માટે મળો કે લખો:—

બહારગામ એજન્ટો
જોઈએ છે

}

સરેયા! આર્ટ પ્રિન્ટરી
દત્તાસાપોળ, અમદાવાદ

અગમ્ય નાદ

પ્રકરણ ૧ લું

અનોખી વાટ

મું

માલતી એ- મા-ડી ગરીબા મે માગત માન હતુ

મોતલશિયાના એ નસા પડમા મેડુવાન મધ્યાના ઓચરના
અજસામા વાચનાનો નવલ ની ગ્લો હતા નાન ડી મારીમાની
માનતો ઉત્તર ખૂબ જ માહેંગે હતો જતા પણ દુષણના વનની
પે આ રા ખેચી નથી પણ એ તેજો નાભ તે ઉમરી ગયા
તો પ હુ ગનિના આનતા અસા ની થલ્યા કે મને હમને
પણ એનું નર્મ અજ જ હતુ પુત મવ હી એલો મમ પાગી
મનુ' જસ નીત્રા નાન તા

માત વપની એ- નાન ડી બાનિ । નીત્રા મગમારી અ
આરી ખૂણામા પ ની નાજની મોગી પર તેલે દીસ ગો એ
પેના યુનાને નાચસો નિચાગ ક્યો એ જોડે તે માનિ । તેને
નિનરતી મોની મામા ! બાજે સાત નહિ હો

પેના યુનાને પુત્ર મન ની દીડ માનિદાના આતૂર નન
સમે જોહ તે જો રા "આટના વપ થુ થુ' મનુ' મા તે હ
સો માભગસો રખન છે

'સારે ના - મામા ! માનિ એ પોનાની મસ્તી ગ્લુ
ની "બાએ મો રા મામા બેમાડી લી એટને મો
યડ ગયુ

પેલો યુવાન હસ્યો, “એમ કે ? તને ખટાકા કાપતાં આવડ્યા ? કંકડા કર્યા કે કાતરી ?”

પોતાની શક્તિમાં મામાને શ્રદ્ધા નથી એ આલિશથી જોઈ રહેવાયું નહિ. પોતાની પ્રવીણતા પૂરવાર કરવા તે અધીરી બની. એક લાંબુ લાપણ મારવાની તે તૈયારી કરતી હતી એવામાં કોઈએ જોઈને જોઈને આરણું ખખડાવી રંગમાં ભગ પાડ્યો. કોઈએ બહારથી જ ઝૂમ પાડી, “પ્રભાદર ઘેર છે કે ?”

“કાણુ હરિવદન !” યુવાન ચમકી ઉભો થઈ ગયો, “અદર આવને ?”

એક યુવાને અદર પ્રવેશ કર્યો. ખાટલામાં લાંબાવી તૂટેલા પ ખાથી તે જોઈને પવન ખાવા લાગ્યો, “તું તો લોકોને હેરાન હેરાન કરી મૂકે છે.” તેણે રાડ નાંખી, “આખા શહેરમાં તને ખીણું કોઈ ! વશ્રામસ્થાન જડયું નહિ કે આ ખૂણાની ગલી શોધી કાઢી ! તને શોધતાં શોધતાં તો મારો જીવ નીકળી ગયો.”

હવે તો પેલી આલિશએ વાતો સાંભળવાની આશા છેક જ મૂકી. નવાખંતુકે પ્રતિ રોપ ભરી દષ્ટિ નાંખતી તે બહાર રવાના થઈ.

મિત્રને ખૂબ જ અકળાયેલો જોઈ પેલો યુવાન પ્રથમ તો જરા હસ્યો ‘મને મળવા તું આટલો બધો અધીરો બની જશે એની મને શી ખબર ?’ તે બોલ્યો, “નહિ તો રાજમાર્ગ પર મહેલ મધાવત. ફીક હવે તારી વાત કહે. તારે ઘેર બધાં કેમ છે ? સર્વ કુશળ તો છે ને ?”

“અરે, બધાં ય લહેર ઉડાવે છે.” પછો જરા પણ થભાવ્યા વિના હરિવદને કહેવા માડ્યું, “ખાતે મહેલ તાવ આવ્યો હતો પણ દવે ફીક છે. આટલી ગરમીમાં લોકોને પરણવાનું મન ક્યાથી ધઈ આવતુ હશે એ જ મને તો નથી સમજતુ.”

ભાગી જઈ, એમ એની વાતોનો પાર આવે તેમ નથી. માટે મોટું થાય છે. જો આવવાનું ચૂકીશ નહિ. તુ નહિ આવે તો એને ખૂબ જ ખોટું લાગશે. તારા વિના તો એ પાણી પણ પીતો નથી. હાથમાં ગુલાબી પરખીડ્યાનો થોડકો પકડી તે ખડ બહાર દોડ્યો.

હરિવદન બહાર ગયો કે પેલી બાલિકા અંદર આવી. પ્રભાકરને લાડ કરતી પૂછવા લાગી, “ક્યા જવાનું છે? મામા!” તેની આતુરતાનો પાર નહોતો, “મને તમારી સાથે લઈ જશો? હું નવું રેશમી ડ્રેસક પહેરીને આવીશ.”

પ્રભાકરે વહાલથી એનું માથું પસવાયું, “મને એકલાને જ બોલાવ્યો છે. એનું કંઈ ફિકર નહિ. કાલે આપણે બાગમાં જઈશું હો! તુ નવાં લુગડા પહેરીને જ આવજો.”

બાલિકાના વદન પર સતોષ પ્રસર્યો. એવામાં અંદરથી બાલકનું ફ્લન સંભળાયું, “ભાઈ ઉઠ્યો.” કહી બાલિકા અંદર દોડી.

પ્રભાકરે ફરીથી પુસ્તક હાથમાં લીધું પરંતુ આજ વાચવાનું નિર્માયું નહોતું. “પ્રભાકરભાઈ!” બારણા આગળ કાંઈએ ફરી ધીમો સાદ કર્યો.

“કાણું? નિંદ્રા?” ઉઠ્યું જોઈ પ્રભાકરે જવાબ વાળ્યો, “મને કેમ બોલાવ્યો?”—

નિરજના વીસ બાવીસ વર્ષની યુવાન પ્રમદા હતી. ઇવનભાર વહવા તેને અસહ્ય થઈ પડ્યો જણાતો. એના યૌવનના ઉલ્લાસ એસરી ગયા હતા. એના વદન પર વિપાદછાયા તરવરતી. એનાં વસ્ત્રો કંધાવણ પડી ગયા હતાં. તે થાકેલી ને નિસ્તેજ જણાતી.

‘જમવાનું તૈયાર થઈ ગયું છે.’ તેણે પ્રભાકરને ઉત્તર દીધો. “તમે વાળું કરવા આવશો? તાલું થઈ જશે તો તમને ફાવશે નહિ.”

“અવિનાશ નથી આવ્યા?” પ્રભાકરે પૂછ્યું.

“ના. એ વળી ક્યારે આટલા વહેલા આવે છે? એમનું લાળું ટાંચી મૂકીશું. એમને માટે તમારે બેસી રહેવાની કાંઈ જ જરૂર નથી.”

અવિના ! નિગજનાનો પતિ હતા.

પ્રભા ૨ C ચો નિગજના આગળ પડી માથાના મે મ... ના... । તેના નાક હતા અ... ના ખડા નો અ... ગિયા... ના નિમે પણ... વિના અ... ના ના નરિ એટલે આગળના મ... આ ગરીબ નુકસ જેમ તમ હાજર હતું મ... ના એ... મા પગુણ મરમામાન પડી રહ્યા.

મેં હિસાનો એમો દીપ... । આજને અ... નાનો અ... ના નગલગ સુકા ગરા હો પેની નાનડી મનુએ મારાન પીગમી મનુ હતું નિગજનાએ પ્રભા-ગો પાટના મ... નેયુ તે... આનુ મા અમે તાજા ગરીએ ગીએ એ તો આનુ મનુ ખાવા પામતા નરી ગમતુ માવ હુ ને નનમુ મની તન તારે પા... એમો આનવાની કુટમ મન તા મળે મુ... ને જેના નમીયા । તેનો... નાજ કે... પા તમ અમારી માટે આ અ... થ... ગવા ભોગના કે... મો તમારી આ... ને જગ ન મમનતી નરી એટલું મોનતા મોનતા નો નિગજનાનો... નાઈ ગયા.

એમ નિ... પ્રભા... હમીનો ચાલ હિ... મા ગરના ન... પડ છે મને ગાના થઈ જવા ન... ગયના આખ્યા... કે...

મને મેરી... ના માનો કે નિગજનામે આવેના માનુ નાઈ નાખ્યા, તમાગે Cપ... નો... નો નાગીન... મેમ છુ.

એ પછે મનુ... માન ને Cઅધી અ... આરી, મા... નાઈ નરી... નેતે... ના અપ્યા કે.

મેથી પ્રભા... નો નિગજનાનો Cસર દના પ... નરિ એણે નમનાનું મ... મનુ માન મમી એનું જાપણુ... નવા વાગી.

પ્રભા... જમી ગ... તે પહેલા જ અવિના ! આખો માનનું થઈ ગયું કે... માગણામા Cભા Cના જ નેતો પ્રશ્ન... આ... અ... નાનારણુ એના આમા... માં ભા... થતુ જામાય.

“આવી પહોંચ્યા ?” પ્રભાકરે પૂછ્યું, “આમ કેમ ? શું થયું છે ?”

“કંઈ નહિ. આજે ઓરીસના કારકુનો સીનેમા જોવા જવાના છે એ લોકો મને પણ સાથે ઘસડી જવા માગે છે. પાછા ફરતાં બહુજ મોડું થઈ જાય એટલે વહેલા વાળુ કરી લેવા વિચાર થયો. ચાલ બચુ ! ખાવા પીરસ હું આવું છું.” કપડા બદલવા અવિનાશ અદરના ખંડમાં ગયો.

નિરંજનાએ ખાવાની થાળી તૈયાર કરી. એના જોળામાંનું બાળક હજી એ કલ્પાંત કરી રહ્યું હતું. પ્રભાકર અર્ધેથી જ હાથ ધોઈ ઉઠી ગયો. “કેમ મામા ! તમે બરાબર ખાધું નહિ ?” બચુએ બૂમ મારી.

“શું ખાઉ ? તે’ બટાકા સાવ બગાડી નાખ્યા છે” પ્રભાકરે મજાક કરી. તે રસોડાની બહાર નીકળ્યો.

અવિનાશ હજી કપડા બદલી રહ્યો નહોતો. પ્રભાકર એના ખડના ઉમરા આગળ આવી ઉભો. અવિનાશે એના સામું જોયા વિના જ વાળ જોળ્યા કર્યા. પ્રભાકર અદર આવ્યો. “આજે પગાર થયો ?” તેણે પૂછ્યું.

“કેમ પૂછવું પડ્યું ?” અવિનાશે અકળાઈને સામે પ્રશ્ન કર્યો.

“મારે જરા મારા ચાલીસ રૂપિયાની જરૂર હતી. આપી શકો તો હીક” પ્રભાકરે શાંતિથી પોતાની વાત કરી.

અવિનાશનું વદન પડી ગયું “પૈસાની એટલી બધી શી જરૂર પડી ? તારે ક્યા છોકરાં ભૂખે મરે છે ? વળી આજે મારે પગાર થયો એ તે શી રીતે જાણ્યું ? તું ય જખરો માણસ છે !!! — તને ચાલીસ રૂપિયા આપી દઉ તો આ બધાનું નભાવીશ શી રીતે ? મહિનાના ઘર ખર્ચનું શું ?” —

અવિનાશ પત્ની અને છોકરાનો કેટલો વિચાર કરે તેવો છે તે પ્રભાકર સારી રીતે જાણતો. સ્વાર્થની વાત આવતી ત્યારે એમના અસ્તિત્વને તે છેક જ વિસારી મૂકતો. એટલે લાખી પીડા કર્યા વિના જ પ્રભાકરે પત્તગ પર પડેલું અવિનાશનું પાકીટ હાથમાં લીધું.

તેમની ન લમની નાપુ નોગ ઉપાડી 'ગી-લા' આ વગા
નીમ પીગથી નલાનીના એમની તે પમાન થયું ગયો
અનિનાન તો આભો જ બની ગયો થાડી પગ પડી મનમા જ
પ્રભાનને મે આ ચોપજાની તે નાશુ નના ગમેલામા ગયો

“આટલી ગને દસ જવાના ડા” પતિને જોના જ
નિગજનાએ પ્રત દો આજ નણ રિમ થસ ડો ન તાન
જુ જ તે ખમગ નરી અમને મવાને મારી ગામા છોડી નાન
ગીતેમા જોના જતા ગમ નરી મારની મો એ પૈમો પા
માપો ડે જુ માન ની મારજલ માટે નગણ રી નડુ

મુ થયુ દન અનિનાને જનાઈરી મજના દરી ‘મારી
પામે પમા નથી જુ તને જા ય આપી નડુ તેમ નથી નેટુ જાઉ
તટુ માટે તમાગી પાગી નરી મારવાનુ મમે માર્કએ તો ય જગ
આન પણ ની શખીઅ નદિ તમાગી પીગથી તો પ્રભુ તોગા મા
તે ને ડો ગએ જગ ય જપના દીરા નદિ જુ જાઉ જુ ને
મ ચીન ના જોછતા નાન તો તાગ લાઈ જો માટે અમા
પાગ તો તેણે જાગ ના ત ની લીના ડે

નિગજના નુ ય મોલી નદિ તેણે ગુના માન ને માન
જામા મન પશે યુ અનિનાને જેમ તેમ માર લીડુ નાથ ના, પા
નીની ને ઝટપ નિ ન થઈ ગયો

ગે ગયો પ્રભા ગ ગમાડામા આ પો નિ આમ આન
નિ જના નતી ના માની દની અનિનાન પામેથી લીડરી
નાન પિગાની નેપો પ્રભા ને નિગજનાના લખમા મારી લ
માચરીને તારી પામે ગળી મ ન પ્રભા ગ સૂચના ની, અનિનાન
પામેથી મ મહનન એટલા પા ચા ડે જા દો નીનચડેને
મે ન ના યુ ડે જાને અમા ને માન ને તપામી દસ મો નો ન
નિ ના ના ના ના ના ના અનિનાનના વચન ઉપર આડુ
ના મા વા

પરંતુ નિરજનનાં આંસુ ખાલ્યાં ખળાયાં નહિ. પ્રભાકરને સ્ત્રીઓને મનાવતાં કાવતું નહિ. એટલે નિરજનને શાંત થવા એકલી જ મૂંઝી તે પોતાના ખડમાં ગયો “આવાને સારી પેઠે અડાવ્યો હોય. તોય પાપ ન લાગે” અવિનાશ પર રોષે ભરાઈ પ્રભાકર બબડ્યો.

પ્રકરણ ૨ જી.

નિરાળા પંથ

પ્રભાકરે અખત ગરમી પડ્યા પછી હમણાં જ મંદ વાયુ સહરી શરૂ થઈ હતી. ગલીને છેડે આવેલું ચંપકવૃક્ષ પ્રકુલિત શાખાઓથી અગણ્યા સહચરોને આમત્રણ આપી રહ્યું હતું. બચુ નાના ભાઈને ખોળામાં લઈ આગણામાં રમાડતી ખેડી હતી. બાલકને હિંદુસ્તાનમાં જોઈ બચુ પણ સ્વર્ગીય આનંદ અનુભવી રહી હતી.

એવામાં સળંગ રેશમી કપડામાં સજ્જ થઈ હરિવદને દર્શન લીધા. “પ્રભાકર ઘેર છે કે ?” બચુને જોઈ તેણે પૂછ્યું.

બચુએ નેરથી માથું ધુણાવી ના પાડી. થોડા જ નિવન પહેલા એને વાર્તા સાંભળવી હતી ત્યારે હરિવદને આવી રંગમાં ભગ પાડ્યો હતો. એ વાત બચુ જરાય ભૂલી ગઈ નહોતી.

“મારે નાહક ખોટી થતું પડ્યું.” અકળાયલા અવાજે હરિવદન બબડ્યો. તે બહાર ગલીમાં જ આટા મારવા લાગ્યો. નાનકડી ઝોરડીમાં તો બહાઈ મરાય એટલી ગરમી હતી.

મદભાગ્યે થોડી જ વારમાં પ્રભાકર પાછો વળતો જણાયો. “જરા જલદી મરને.” હરિવદન બબડ્યો.

પ્રભાકર હાથમાં દવાની બાટલીઓ લઈ નજીક આવી પહોંચ્યો. “શું છે તે ?” તેણે સામો પ્રશ્ન કર્યો, “આજ કેસરિયા વાવામાં મવારી ક્યા ઉપરી છે ?”

કેમ ન ઉપડે? દગિવ ન પોતાની જ પૂનમા હતો. દ-
નાં તારી પેટે ચોગી મની જવાનો નરી આપણે તો 'દ-
ના' જોવાના આન હન ઝડ ઝડ તારે ભગવા લા હ દ ના
ગેય તો દગી લે ચોગી ભમૂન પણ નગારી ન તારે મા' ડ
આખો નિમ ચોગી યસનો નરી. તે નિમે રસમા 'મ ન આ ચો'
પૂણાંને તે દધુ ખગમ લાગુ? આજે નાન કે એ પળ નુ તો
ભૂતી જ મયો હોલગ

દગ એટલા નિગમી તો નરી મન્યા પ્રના રે હમીને ઉત-
તીસા હજી મમા' જ નગોને માગ જનમા ચોક્કમ ન્યાન /
જો ઉમો ગ', જગ નાગમા, આ આ રે નિ તે આ વામો
આપી માવુ એટલી જ વાગ

દગિવ નરી અસીગધનો પાગ નરેનો. હા નરી જોગી
ધાઉ 'મકુ' મન' આમ આવ આ વામો અ વર્ત જ ના
રી ની ડો ગી ક'.

મનુને પગણે આવવુ પડે એને દગિવ ન મીરનુન મમતા
નદિ પ્રભાષ્ટે એની અન્યાભાનિ- ગ નીગડી મિત નુ ને
તાગી મા' આ ગાગીઓ આપજે ને - જમસનો નરી એમ ને-
ને' મનુને સુવતા દગી

મનુન ચ'નુ મોટ જગય ઉતયુ નદિ ગભીર વ ને રાગો
નહ ને અ જતી ગી

પ્રના - ના મ ની લીસા ખજમા ચોમેગ નજી રી
દગિવ ન એ દમે- પ્રના ના જનમા મન સા રાગો 'મને નો
અ મકુ જગ ર મમગતુ નરી આ જવાના ધગમા તુ 'મ ભા' િ
મ નુ' અ િસ ન એનુ મકુ નુ આ રાગ બજુ કે

ઈ દને જ ને ' પ્રભાષ્ટ એની આનગતા િશુલિત ની,
' ને મકુ બ રેવા' િ પ્રમોજન '

'માગ ભા' નદિ ' દગિવ નવી દવ ન ગ'વાયુ, 'મને

એટલુ જે નહિ કહે / પૂર્ણાનંદના લગ્નમા પણ અમારે આની બારે
અર્ચા થઈ હતી. દરેકને તારા વર્તનમાં કાંઈક ઉંડા બેઠ જણાતા
હતા. તુ દેવાળિયો કે ગુનેગાર તો નથી ને ? આમ છપાતો થું કામ
કરે છે ? કોઈ અગમ્ય નાદ તો તને પ્રેરણા પાછ રહ્યો નથી ને ? તારા
હૃદયમંદિરના સિંહાસને કોઈ ગરીબડી હૃદયરાણીને સ્થાપવા તો તુ
મથી રહ્યો નથી ને ? ”

“ કાંઈ ધંધો છે કે નહિ ? ” પ્રભાકરે તેને એક ધંધો લગાવ્યો,
“ જા. હુ અહીં એકસો રહેતો નથી. નિઃ ને મારી બાનુ વતન એક
છે. એના હૃદયનાથથી એનુ રક્ષણ કરવા મારે અહીં રહેવાની
જરૂર છે. ”

“ વાલ દોસ્ત ! ” હરિવંદન તાળી પાડી ગાજી ઉઠ્યો, “ એ પણ
હીક. આસ્થના એનપણું. દારૂડિયો વર નિસ્વાર્થ પ્રેમ—સંપૂર્ણ
નવલકથા ! ! ! ”

“ અરે ચક્કર ! એ તો મારી બહેન થાય. ” પ્રભાકરે ઘડકો ક્યો.

“ કેવો ખરાબ માણસ છે ? ” હરિવંદન બોલી ઉઠ્યો, “ આખી
બાજી બગાડી નાખી. હવે પડીયાં પાડવાં રહેવા દે. તારા પર
વારી જવા કોઈ નવરૂ એહું નથી. તારી આ બહેન સાથે તુ કોઈ
સારા ઘરમાં ન રહી શકે. ”

“ હવે ઝાઝી પંચાત ન કર. મને માફ સલામી લેતાં આવડે
છે. યુવાન ને ઝીઝરા હરિવંદન સાથે અર્ચામા ઉતરવાનુ પ્રભાકરને
જનાય મન નહોતુ. ”

એ સારા મકાનમા જરૂર રહી શકત. પરંતુ એથી એના
કર્તવ્યમા અડચણ ઉભી થાત. ખરી રીતે એ જ નિરુત્તર ધરખત
વખાવતો છતાંય તે નિરજનાનો મહેમાન હોય એવો દેખાવ કરતો.
એ લોકોને સારા મકાનમાં રાત જાય તો એની બનાવટ બીલકુલ
નબે નહિ કારણ કે એટલુ ખર્ચ ઉપાડવાની અવિનાશની શક્તિજ હતી
નહિ. નિરજનાનું સ્વમાન ડંખાય એ પ્રભાકર સાંખી શક નહિ.

એને તેણે પોતાની ગફિ માથુ જોરાનુ નાનુ અવિના ।। ગુ
મિચાલિને જ તેણે પગનુ લગવાનુ હતુ

પ્રજ્ઞા । ને કે પદોચ્ચતા જ ન મામે પેડી આ થો પ્રભા અને
તેણે ને ખૂબ જ ઉંચામમા આસી ગયા તુ ધ ના છે ને મા થો
નવનમા પાથુ મા થો નરિ ગમી ન ગમીમા એના ને ના લી ।
મની ગયો કે ગમી વ્યવસ્થા તર નજર નગની થે , ગમ નથી ।

પ્રજ્ઞા ની મામે પેડી ને કે દેરાનુ મન ચાર એમ હતુ
મામાન્ય મુજગની યુવાન ગતા એનુ મૌ રી મનમાલ હતુ એના
મામા કે નિચયાન પથુ એના મા થો અન પ જ તના

હજી જમરાની મા હતી એને નરાતો રગની મગારી
કેમે નક્કા હતા મપૂલ અવનમાસી નુરાતો મગારી નરિ એનુ ત્યા
અ તા હતુ મપાટા, નરાતો ને મીતાની ત્યા મીનુ ન । નાનની
પતાની જોડીમા પથુ નમી હતી કે નાનની પાઠ નાનના
પાન મોપાગી કે નાતો નરિ રહેચાન દરિ નો આ મની ધમાન
ગમની મા ન અત્યા નો અ જાલ જ થો

આટલી પેડી ની ની જગ હતી પ્રભા ન ને ન ।
થો, 'તન આ । મા મા મામા મારીશુ' રજી ના મે
ના થો

૩૫૨૦૦

'હન મીગજ જાસો' દેરા નરિ ન નો આ
પ્રમ । નુ જ નલાની લેનુ પડે નાગ થોયા ના ન લા ધી
જરાતો નરિ

પ્રભા ન નીચે જલ જીગ પ્રા મદેમાતોમા ભરો તના
આઓની ધમાન પાગ જોડી નાનની 'ચાવો' ને તો તેણે
જા એ મુમ મારી

'નરિ' એ । મોગજે ન પાડી નુ 'રધને ન
જુએ કે તમે'

મને કાંઈ સ્ત્રીઓને સમ્મવતાં આવડતું નથી. પણ ચાલ ને. જમીવાળાને ત્યાં લુગડાં બદલવા ખાસ ખંડ હોય છે. ત્યાં તારી મરજી મુજબ સમ્મવટ કરી લેજે. જમી પાડનારની અમુલ્ય સલાહ પણ આપણને મળજે.”

પૂર્ણાનંદ સમ્રોડે ગાડીમાં બેઠો પરંતુ એનું વદન પરી ગયેલું જ રહ્યું. જમી પાડનારની દુકાન જરા દૂર હતી એટલે ગાડીમાં પણ વધારે ટકવું પડ્યું. એ ગાળામાં પ્રભાકરે નવવધૂને બરાબર નિહાળી લીધી. હિંદુ નવવધૂની પેઠે એ સાવ બાલક નહોતી. ઓછામાં ઓછાં એને બેગ વર્ષ થયાં હશે. એનાં નયન વિશાળ હતા. એનું વદન મનોહર નહિ જતાંય સોહામણું હતું. પરંતુ એના પતિના અમકતા સૌંદર્ય આગળ એ તદ્દન ગ્રામ્ય જણાતી.

અતે જમી પાડનારની દુકાન આવી. ખીજે માળ જવાનું હતું એટલે તેઓએ દાદર ચઢવા માંડ્યો. દાદર પૂરો થતાં જ એક વિશાળ ખડમા જવાનું. એની દિવાલ પર અસખ્ય ચિત્રો ટંગાવી દેવામાં આવ્યા હતાં. એક અમગક છોકરો દાદર આગળની બેઠે બેઠેલો હતો. પ્રભાકરને ભંધ નેણે હાર્યલયો મીઠો આવકાર આ'યો. પછી તે પૂર્ણાનંદની પત્નીને અન્નના ખડમાં કપડાં બદલાવવા લાઇ ગયો. વળી પાછો પૂર્ણાનંદ મુઝાયો. “આ છોકરો એને શું કરશે?” ન પ્રભાકરના કાનમાં બમડ્યો. “મારવાડી પોશાક તો જાણે ફીક વાનું અભુગતા દેખાવ તો એથી બે બોટા!”

પૂર્ણાનંદની મજબૂત શકાથી પણ પ્રભાકર અડગ રહ્યો. નાનિયાં ને એક વિરામાસન પર વિરાજ્યો, “હવે જ પીશ” તેણે પ્રણામને કહ્યો. ‘એને પોતાની કરજનું ભાન છે. કેટલીયે સ્ત્રીઓ અહીં જમી પડાવી ગઈ છે. જોનો નથી?’

જમી પાડવાની તૈયારી થતા મુઝી તેઓ વાત વગગ્યા. પૂર્ણાનંદ દિગ્ગ્ધ પડના ચિત્રો જોવામાં ગ્રથાયો.

પૂર્ણાનંદની પત્ની બહાર આવી. એના દેખાવમાં ખાંચ

પરો નહોતો જા ર વચ્ચા ઓગ રી નાખવાની
 ૧ પોગાડ મુદ. ગ્રાની દવ એનુ મા ર દધ. પગખાતુ ૫
 જા ૫ પ્રજાન ને તા અમતોય ૪ ગ્લો ૭૨મે ન હોવાની
 એને દમને પણ નમીમને આનીન થવુ પ યુ

ને હમી નેવાઈ ગઈ 'દર તમો રાગે આગે' રમી
 પાનાને પ્રભા એને પ્રદ દ્યો

થોડા ૪ વિમમા પ્રભાએ રમીને ઉત્તર દીસ

'એમની માટ જોતા તો નેરાળુ નાવાતો વખત આરો

મજાન મનમા ૪ મમ. મો

રમીઓ પર અથા દગ્તા નઓ નીચે ઉતરના લાગ્યા

"જગ ઉભા ગયો નીચેના આગણામા આવતા જ પ્રભા ૨ માલી
 ઉ થા, ગાડી નહ આવુ '

'જગ જનની ગજો' પૂછાન? તાજી રી 'માના
 રજો કાટ પોના દરજ નવી હા' "

પામે જ ભાજી ગાડીઓ ઉભી ગેતી એ- ગાડી લાગ ૧
 પ્રભાએ રમી પાનાગની ૫ ન આગળ મા પો તા મામેથી એક
 મોગ આની તેની મામ ઉની ૨ । એક નાન ૧ એ- નતી તેમથી
 નીચે ઉતરી હમી પાનાગો તા જતા જણાના

પ્રભાએ એમના તગ્ત ઝાવુ નક્ષ આગેયુ નહિ પ નુ
 મજાન ને યોનાદગ તે નેમની પાગળ આ થો એનામા એ-
 અણુનાથો મનાન મના પૂછાન- એની પત્નીને ધમકી ગાડીમા ૫
 પ મો ઠાડીમાગાને એણે એવો તો પ ૧૨ દો? તેરો પન-મા જ
 ઠાડી હ ઈ મુની કાપ મે કાળમા તો મનુચ્ચ' ભત બની ગયુ

પ્રભા ૨ તો આગળ આ ઈ જગલિ જ ગ્યો અજધાયા મનાન
 ન લિમ્મ મચ્યો પૂછાન? આમ દોડાવો ૨ મ રી મની ર અગળ ૧૨
 રમરાતો અનાજ રો પ તા તેણે પાગળ બોયુ પની યુતાન મુખ ૬
 ર સી ગ્લો રતા પેના નતી મુગથના ૫ ૧ વિનાનને અદ્યો ઉભી

હતી. પ્રભાકરની નજર પડતાં તે યુવાન હસતો બંધ પડ્યો, “કેમ સાહેબ! મને ભૂલી ગયા તો નથી ને? છેલ્લી મેચમા આપણે સાથે રમ્યા હતા.”

પ્રભાકરે એને ધારીને જોયો. તુરત જ પુરાણી પીછાન તાજ થઈ. “કાણુ સુદર! ગયે વર્ષે પ્રભાકર એની સાથે રમતમાં ઉતર્યો હતાં. પ્રથમ પરિચયે જ એમનો સંબંધ દઢ થયો હતો. સુદર ખૂબ જ આનંદી ને ગમતી હતો એટલે પ્રભાકરે જાતે જ પીછાન વધારી મૂકી હતી. પરંતુ લાગ્યા સમયથી તેઓ મળ્યા નહોતા એટલે પ્રભાકર પહેલી નજરે એને ઓળખી શક્યો નહિ

“આટલાં વર્ષ ક્યાં ભરાઈ ગેલા હતા?” સુદરે પ્રશ્ન કર્યો, ‘તમે તો પછી દેખાયા જ નહિ. મેચ રમવા ગયા જ નહિ હો. નહિ તો આપણે મળ્યા વિના રહીએ જ નહિ. ચંદ્ર છૂપે નહિ આવ્યો છાયો.’—

“ખરી વાત હમણા હમણા હું રમતમાં ઉતર્યો જ નથી.” પ્રભાકરે ખુલાસો કર્યો, ‘હું જરા ખીજે રોકાયેલો છું પણ તમારી શી ખબર! મઝામાં છો ને?’

“આપણે તો રોજ મોજ છે જૂઓ જેન! અ પ્રભાકરભાઈ! અડીના ગાણીના બેલાડી છે. ને પ્રભાકર ભાઈ! આ મારા જેન આનંદી —

પ્રભાકરે વત્ન કર્યું. તે બાલાએ પ્રતિહાસ્ય કરવા પ્રયત્ન કર્યો પણ અર્થ. પૂણાનંદની ધમાલથી પ્રભાકર એટલો તો મુઝાઈ ગયો હતો કે સુદર જેડે રોકાવાનું તેને થયું ચ મન હતું છતાં તે તેમ કંડી શક્યો નહિ. પણ એમ આરોગ્યાર ચાટ્યા જવાય શી રીતે? ‘તમે જખી પડાવવા આવ્યા છો!’ એણે મોઢે આવ્યા તે પ્રશ્ન પૂછ્યો, “આ લોકો સાદે કામ કરે છે હોં! વળી ભાવ પણ મળના જ છે”

“ખરી વાત” સુદરે વાત ઉપાડી લીધી “ચાલો જેન!

આપણે મોટું થઈ ” તેઓ લગભગ તમામ આનંદી લગભગ સુધી
જલ થઈ મુલક થાય, પાછા જઈએ મારે જમી નથી પાત્રની
અર, જાગ જા મુલક મેનને ઉતે જા કરી ‘ માનના હોય
તે ભાગી જાત ‘ પ્રજાનને ઉદ્દેશી ઉચ્ચાગયના વચનો પ્રભાને
અપદ માલગના

પ્રભાને રથ માલગના ઉમો રથો નદિ તે જલગ ની જ્યો
પૂર્ણાનની ધમાયનુ ગદન્ય રને તેને સમજાય એનું નિ શરમથી
ગાઈ ગયું તે ગાય ભગ્યો

પૂર્ણાનદે એક મુવરના નુદે રની જ્યા પમ રી રની કન્યાના
પિતા પગલ જઈ આવના હોવાથી પ્રજાન ના નુદે મીઓ એ રાતથી
માત્ર વિદ્ધ હતા એજાએ પ્રજાનને એ ધર્મિ નુદે મની જ્યા
માથે રત રા પે । જ્યા માથે જડ્યો નિરાહ જવાની
એનામા ભિમત નહાતા મુલુ લાગ્ય તે પ્રજાન ની ગેડધામનો
ખીને શો અર્થ હોઈ શકે

ગાઈ આવી તે પ્રમથી પ ઉમો જ્યો તેજ એક વાગ પાજી
નગર રી આનંદી લગભગ જ ઉભી રતી મુલક પછ પાછો
વડા રનો પ્રભા ન નજ રની લીની ને દામની વાટ જોતો તે ઉમો
અ ગાડી આવતી જણાઈ ત્યા મુ તેની નજી આવી માયા
જા મેન પામ ઉભા હોગો મેગી લઈ આવુ

પ્રભાને ગાના પિતા મિદ્ધિ નહોતી દ્રામ આવી ને પમાગ
થઈ ગઈ આનંદી લગભગ ઉભી રતી વાગી રજોમા કુપાયનુ
ગેનુ મ ર ન આગમ પ્રતિમાથુ ગોબી ગ્યુ ત મુલક ગાડી લેવા
ગયા એટલ એ જા તેજ પ્રમ થો તમે પ્રજાનને જોડે આવ્યા
રતા ને ‘ એ તમામ મુ મગા યાન ?

‘ હા મગા નહિ પ્રભા ને ખૂનગો જ્યો હુ મે તેમો
માન અર્થ લઈ આ ગો હતો એટલુ જ પગલુ પાજી જળતા એમને
મારી ગગન નહિ ગઈ હોય ’

આનદીના વદન પર ફિક્કડુ હાસ્ય છવાયુ. પૂર્ણાનદની ધમાલથી એનાથી હસી જવાયુ હશે “એ ક્યારે પરણ્યા ?” તેણે ફરી પૂછયુ.

“ગયા ભુધવારે.” પ્રભાકરે ટુંકો જ ઉત્તર દીધો.

મુઠ્ઠર મોટોર લઈ આવી પહોંચ્યો. એન સાથે અદર એસતાં ને બોલ્યો, “પ્રભાકરભાઈ! ઘેર આવજો ને. અમારૂં ઘર તો તમે જોયું છે.”

“જરૂર. જરૂર.” પ્રભાકરે સંમતિ દર્શાવી. આનદીએ એક મીઠી નજર નાંખી. ગાડી ઉપડી એટલે બહાર જોઈ ને બોલી, “અમારે લીધે તમારી દ્રામ ગઈ. તમારે મોડું થયું-નહિ ?”

પ્રભાકર હસ્યો. “કાંઈ નહિ. મારી જરાય ચિંતા ન કરશો. હમણાં બીજી આવશે ને ફરવાનો તો મને શોખ છે. માગે મોડા થવામાં તો હું ટેવાઈ ગયો છું.”

મોટોર અદસ્ય થઈ. પ્રભાકરને દ્રામની ચીઠ ચડી. ને ચાલતો જ ઘેર જવા નીકળી પડ્યો. પેલું મનોહર વદન ઘડી ભર એના મનોમંદિરે વિરાજતુ ને અલોપ થતુ.

પ્રકરણ ૩ જી.

દિલના ડાંખ

સું

જરૂર મહા પરાણે પથારીમાંથી બેઠો થયો સાડા આઠ વાગી ગયા હતા તોય એને પથારી છોડવાનું દીવ થતુ નહોતું. ‘સડ! એન! માગે કાસંકે ક્યા’ બીજન બડમા ટોકિયું કરી તેણે પૂછ્યું.

મુઠ્ઠરની બીજી એન અદોજ પોનાના બડમાં સાદી ૫૦ જેસી ભરત ભરી ચી દની. આંતર કપડુ ને રેશમની વિવિધ રંગની

આડીઓ નગરની પરી હતી એ- મ જિવોડીઓ પા નગરે
ચાલી એતો ફેરા થાય ૫૫ દેવાથી મેના વાગ ૫૬ ૫૭
રિખાના દના માથાની પીલા ગન નમ રમી ૫૮ ૫૯
દોનાથા તેને અવા નનાર ખૂચના ૧ તુ વેલી ૬૫વાની ૫૧ તેને
મદ દોન નમ જણાવુ નહિ નના અટ ગમાથી તે ૫૬
તુ ૫૭ ૧ તાગ ૫૮ના મા ૫૯ નાગ એક નાના
તાકે કામ ૧ ગોવવાનો દાવ ૧ માન ન ૧૫મીમે માગ માની
કાનની જ્યા નથી તે નાગો ૫૯ અદા નાવુ ૬

મુનીના નાવી દાવ ૧ મ કે મોડ મી જીઓથી ૧ પ્રધુ
તોના ૫૬ વચ્ચુ ૧ ૫૭ ગરગજ ન ૧ વાન તે ૧ ૫૮ મને ૫૯
ગોની આપ તો માગ નવ વાગે મગજ જવાનુ ૬

મોજ મુ ૧ ૫૯ની બગલ બગી નો હતી કામ ૫૭
મચા મિનાજ તે જાનિથી ઓની તા મદાગ જવાનુ ૬ તના
કાગ શુ ૧ ન દવ અદીથી મને જવારા ૧

મુ ૧ ૧૦ માગી તના ૫૬ ૫૭ ૫૮ મગજની મોચ ૬૭
૫૯ પરી એ ધપાટ નાવી મગજ માગ ૭૬ ૧ ૭૭ નહિ ૧
આગે આ દમજે તૈગા અધજ બજો બેઠએ મુનીના ૧ આ
અકરને મગજ કા તા

મુ ૧૧નાએ દાથના પુના- નહ એ ખમા ડોડિ ૬૮ મુ એને
અતરે- વર્ષ દગ દો તેનુ મગી ૭૭ ૭૮ એટને મુ ૧ એને
૧૦૧ મીગમે એ જગા કામળી પ્રધુ મોજામાની હતી ૭
આની મુ ૭ એ- ૧૧ તેના ૫ ૬૭ નાગો ૭૮
૧૧ નાગો ૧

એટના માગે માગે માગે મને મોનાની-નહિ ૧ મુનીના
૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦
૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦
૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦
૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦

“ઓ હો! મોટાં ભણુનારાં થઈ ગયાં?” સુદરે તેને વધારે ખીલવવા માંડી, “ભણી ભણીને શા પાટલા ફાડશે? બેન!”

હવે મુશીલાથી ઝાઝું ખમાય તેમ નહોતું. ધડાકાબધ બારણું બધ કરી તે પોતાના ખંડમા ભરાઈ ગયું. પોતાને ખૂબજ વાચવાનું છે એમ જણાવવા તે કદીય ચૂકતી નહિ.

સુદરને બધાર જવાની ઉતાવળ હોય એમ જણાયું નહિ. સરોજ પાસે બેસી એ ગપ્પાં હાંકવા લાગ્યો. સરોજ એનાથી એક જ વર્ષે મોટી હતી. એટલે તેઓ એક બીજાથી વારે વારે રીસાતાં ને મનાતાં. રોજ રોજ એમની ધીંગામસ્તી ચાલુજ હોય. મુશીલા એનાથી ત્રણ વર્ષે નાની હતી. એટલે સુદર ને સરોજ એને તદ્દન બાકક ગણી કાઢતા. મુશીલાને એ જરાય ગમતું નહિ.

“સુદર! ભાઈ!” સરોજ ભરત ચાલુ ગખી બોલી, “તે દિવસે પ્રણાંનંદને બોઈ મોટી બેન અકળાઈ ગયાં જ હશે હું ત્યાં હોત તો કેવું સાડ થાત! એના માથામાં એક પથરો જ લગાવી દેત. એવા અમાણીને તો કટકારે જ છૂટકો.”

“ને મ્મતામા બેવા બેવી થાત” સુદરે એની વાત વચમાં જ કાપી નાખી “એ તને ગમત-નહિ? તારા કરતાં પથરો ફેંકવામાં હું જરાય કાચો નથી. એવી જરૂર પડી હોત તો હું જરા પણ પાછો ન પડત પણ એમ કહે કે તું ત્યાં નહોતી. મોટી બેન હતી નહિ તો એવા પર નજર પડતા જ તું તો બેભાન થઈ જત. મોટી બેન જન્મ કહાય છે. એટલે જરાય અકળાયાં નહિ. બાકી પ્રભાકરભાઈ ગાગળ અમારી રેવડી મળ્યાદાણુ થઈ જત.”

પ્રભાકરભાઈ કાણુ? ‘મગેજો વચમાં જ પ્રશ્ન કર્યો.

‘એ તો મારા એક દોસ્તદાર છે” સુદરે ગૌરવ ધરાવ્યું,
‘એક અચ્છા બેતારી છે. રમતગમતમાં એમણે નામ કાઢ્યું છે.”

‘એ કેવો છે?” મગેજો પ્રશ્ન્યું.

“મને શી ખબર?” સુદરે મો બગાડ્યું, “પ્રજ્ઞાનંદ સિવાય

મીણુ 'હા તારી નજરમાં નહિ માત્રુ હાય' પ્રભાતે તો
ગમગેજ નહિ આગ મને તો એ પૂજાનું રૂતા રજા / ગમે છે
કેવું ઉચું ને હાલ એમનું સગીર ? એ - 'તમ આપણે ત્યાં
આવના મે નેમને લું કે મે આપ ત્યાં લેને

પણ મુગી મારે સાત મદની નમને લેલ કુશાન
લુગન જ ભામી ગયા / તમને ઓગળ્યા પા નહિ / ન્યુ મે ગ
કે નહિ /

અમને ઓગમે ? મુલે ને / માત્રુ એનામાં એટલી
દિમત જ ન્યા છે / અમન લેના જ તે ઉપા / રીએ ના /
ખીસી નવવૃત્તે તા એણ રાગ જ પીસી ને / તા / રચો ?
શુ હર્યો ? હમી રમીને મારા તા માર ની પા ગયો

એમા તને દમલુ શુ આયુ ? મરેજ છે હા, મોગી
મેન મારે તો જા ય નાગણી ન થઈ

શુ હા ન હનુ / મુગ મોલ્યો મને તો એની મોટ જગ
પણ માનની નથી એને તો દુ પ્રથમથી જ આવી ગને ઓળ મનો
હતો એ / તો મોગી મેનને પણ મે એન્યા તા પાતુ રીગ્યાની
મા નાથિ / પેરે પ્રેમલે જાગે / ગી મને ઉતારી પાતો રતો
એમના વિદ્વ મેદ રાગ પણ માનવાની નથી મને એમનો
મપૂર્ણ વિશ્વાસ કે તન લુઓ એમના વિશ્વાસનું પાત્રામ મે
હરામગોગના પત્રામની કટ્ટા એમનું જ મદ્દભાષ્ય માનો ને / એ
દેવો ભાગ્યો રતો ?

મુગ ફરીથી ખુલ્લાટ રમગ નાગ્યો / કુશાન ને એ પરીમે
જ જા / ભાગતો ન લેનો હા / મમ / મમ / મરેજ ગાથ
ઉડી તને મનો / તુમે તો માગી મેનને 'શુ હાગે ? ન વિમથી
મીસાગીનું મે શુ લેગઈ ગયું છે ?

એમા મામને એટલો પ્રપેરે કે / ચત્રવજ ? નગા માથે

એ મોજ માણે ને બીચારી મોટી બેન આવી ઝુરી મરે. હું તો એને જરાય ડાહ્યાપણ લેખતો નથી.”

“પણ એ નવોઢા કેવી લાગતી હતી?” સરોજે એકાએક આતૂરતાથી પૂછ્યું, “એણે ખૂબ સરસ લુગડા પહેર્યા હશે.”

“જોઈ ને સ્ત્રીઓની જાત.” સુઢરે ટકોર કરી, “ગમે તે પ્રસંગ હોય એમનું દીલ તો લુગડામાં ને લુગડાંમાં જ.”

“ચાલ, ચાલ હવે” સરોજ છેડાઈ, “એમ છે તો સ્ત્રીઓ પાસે બેઠા છે શું કામ” રસ્તો માપ ને. નવ વાગે બહાર જવું હતું તે સાડા નવ તો થઈ ગયા.”

‘એમ! એમ!’ સુઢર કચવાયો, “ગપ્પા હાકી તું રોજ મારો વખત ગુમાવે છે.” એમ ડહીં તે ખંડ બહાર દોડ્યો.

સરોજને વાત લગાવવાનું જરા પણ દીલ નહોતું એ નવરી હોત તો સુઢર પાછળ દોડત. એને જ પવા પણ ન દેત. પરંતુ કળને પેરો ક્યાં સિવાય એનાથી ચસકાય તેમ હતું જ નહિ. સાંજે એની બેનપણીનો લગ્નોત્સવ હતો. હાથે ભરેલો કળને પહેરી એ પ્રસંગે મહાસવા તેણે નિશ્ચય કર્યો હતા. એટલે એ પોતાના કામમાં ગૂંથાઈ.

ભરતકામમાં મન લાગ્યું કે દ્રોષનો અવાજ આવ્યો, “સર! મારી કાત? જોઈ?”

સરોજે ઉચું જોયું. આનંદીએ એના ખડમાં પ્રવેશ કર્યો. ‘હા બેન! તેણે ઉત્તર દીધો “મારે કામ હતું એટલે મેં લીધી હતી તમારે જોઈએ છે?”’

“ભલે.” આનંદીએ માંડી વાળ્યું, “અહીં જ છે રાત્રી. હું માફ કામ લઈ અહીં જ આવું છું. એટલે આપણ બંનેને ચાલશે તું પાતા ખંડમાં કેમ ન ગઈ? સચો ત્યાં છે ને?”

“આજે સવાની મારે જરૂર નથી” સરોજ બોલી, “સચાઈ માફ ભરત અચાઈ જાય ને મારી મહેનત ધૂળમાં મળે. તમે તમારું કામ કાઈ અહીં આવો.”

અનહી નામ લાવી ત્યાં મેં જાને મેનો લગભગ મગી ૭
ખાતી મારી જગ રાગે મોહામણી, નાણુ ને નાન રી હતી
એની માતા વિલ્લનેખાએ ચમત્તી એના રત્નમા ગાગવ નીતનુ
પ્રથમ ર્શ ૧ એ મોરમી ન લાગે જા ૨ એ મગલુમાથી તે
ન ૭ ખએ નાગીન્વ પે એ નગની જાત હતી

મ ૧૨ એરી ન હતી એની મારી મે ૧ રગના એ ઉચી હતી
નર્ગ પછ મ ૧ નુ એન વ ન માહ મુગ ને માગલુ ૧ નુ
નયન સ્યામ ને વિજાગ રતા ન નાથ મોહામણો દોહ એ નામ
પમારો આર્જી હતી જા ૨ મુગને એ મુ ૧ નાગતી ૭
નર્મિ આનહી એજા માલી હતી મ ૧૨ જે દોન તેની મારે ભગી
૭તી એની મેન પ ન પુત્રનેલી નાતી એને મગીત, ભગત
ને ગાપા માગાનુ ખૂમ જ ગમલુ

આનની મોજની ઓગમન મેન હતી એની માતા એના
જન્મ પછી તુગત ૭ મોજ પામી હતી મોહાન રખત એને એની
હોતી મભાણ નીચે ગમ્મમા આરી હતી આ નર્મ મુરી એ
ત્યા ૭ રગ એ ગાળામા એના પિતા ગી પગલા નરી માતા
મુનોચના મોગી ને પ્રાપતી હતી એટલે એણે આનહીને પાલી
તજાની પ તુ તાલ્કાવિક નમ ખની ગ તેમ નહાતુ એટલે જ્યાં
આનની પિતૃગદે પાછી રણી ત્યાં નુમમા ના આર મતાનોતો
૨૨ ૧ ર્શ ૧ હો એક અનહી માલે માલુ હેવા રી હતી
એના પિતાને પા ને જેની તરી જ ઓગમતી હતી ડોહગ મારે
તા એ તુગત ૭ રણી મર્ ૧ પગુ માતા પિતા નો એના દેસ
નગમા આરી જ રચા નર્મ

થોડી રાગ બને મેનો પોતપોતાના લમમા ગૂથાયતી ગ્હી
પછી મોજે બને હારે પોતાનું ભગત પહાણુ રી પાન્ય “ને
એન” આ કેતુ ખાપ છે”

“સુદર.” આનંદીએ નિરીક્ષણ કરી ઉત્તર દીધો, “સરલાના લગ્નમાં પહેરવાની છુ કે?”

“હા.” મરોજ બોલી, “તમે પણ આવશો ને?”

“જરૂર.” આનંદીએ કહ્યું. “પહેલાં સરલા ને હું સાથે સાથે લણુતા: પછી એ પાછળ પડી ગઈ એટલે તમારે બેનપણા થયાં.”

ચાર પાંચ દીવસથી સરોજ બેન સાથે વાત કરી શકી નહોતી. આજે આનંદી સહજ ઓછી ગભીર જણાઈ. એટલે સરોજે તક સાધી પોતાના દીક્રનો ભાર ઓછો કરવા માંડ્યો. “એ સરલા શાળામાં આપણી સાથે હતી ત્યારે કેટલી બધી જાડી હતી? તને ચાફ આવે છે? બેન! એ કેવી રીતે એવી નાણુક થઈ ગઈ હશે? મને પણ એ વિદ્યા શીખવે તો સારું. હું પણ દિવસે દિવસે જાડી થતી જાઉં છું.”

“એમ?” આનંદી હસી, “મને તો તું જરાય જાડી જણાતી નથી.”

“પણ મને એમ જણાય છે તેનું કેમ?” સરોજે પોતાનો હક્કો ખરે કરવા માંડ્યો, “મારી ઉમરના પ્રમાણમા તો હું ઘણી જ જાડી છું. મોટી થઈશ ત્યારે તો હું કેવી થે લાગીશ? પણ બેન! આનો અર્થો કેવો સરસ છે? કોઈ એમને આપણી બા ધારે જ નહિ. સરલાનો વર તો મારાથી પણ કયાંય ચઢી જાય તેવો છે. એવો જાડીઓ તો મેં કદી જોયો જ નથી.”

એવામાં કાંઈ ધરકામ માટે આનંદીની મૂંઝ પડી. એટલે મરોજના પ્રયાસને આપોઆપ ધબી જવું પડ્યું. પોતાનું લગ્નકામ દેકાણે મૂકી તે પણ ખડખડાર ગઈ.

સંજ પડી. મરોજ ખડાર જવાની તૈયારી કરવા પોતાના ખડમ્મા આવી તો આનંદીએ આ નીરાંતે લગ્નકામ ને મૂકીલા

આનંદ નાગી 'મામ નાન થાઓ ગય રાય ૧ તાગ હવનું
મારું નરિ થાર-મયલ ૨ ?'

“મ ! આનંદી રચમા જ મોલી ઉપી 'તુ તો પગડીને
મેરી છુ મને મુલીના જોડે ન મગખાનીન

સૂલીયા પુત્ત- પગડી એ મ ઉપી થઈ ગઈ એની આગમ
ને મેપગનાઈ એલીની અનોપ થઈ ગઈ છે નામા 'તે હમ રેલી
ગૂથવા તે નગેજને વિનગ્યા લાગી ને મોગીમેન' તે આનંદી
દોરના લાગી, આજનો વિચ તમારો મમમો મને પહેગ્યા નરિ
આપો ! માગ નના મગજને એ મગમગ મધમેતો આવે છે ”

‘ખીજના પીજરી તા ગેજ શણગાર ગાના-નરિ ?
સગજ ખોલી, ને દમણા દમણા બમમા પગ પગી છે પણ
આજે તો ' તુને એના તુમ ! પહેગ્યા જ દેવાની નથી મોગીમેન
પ્રીદાનો નશ પોગ એદને તુ પગ એમના જેવી થયા નાગી એદને
હુ એ લી જી પડુ ને લોઠિ મને ચૂરી ખાપ આજે તારે મામી
સાગી પાં વી જ પ મે ’

નારે ૧૪ મુલીમાર્ડ મનલુ નની 'મુલીના મો અદાની મોલી
એ જ ક્ષણે એમની માતાએ એ ખ-મા પ્રગેલ -યો ' તુ
પુતળીમાઈ નરિ તાગે દો ' મેદા ' તે મોની તાગરી નમખા
પણુ બામી રજો પહેરે છે ગાય 'ગા નની ભાગના '

‘ને તુ 'મ પગી ગી ઠ ?’ એ આનંદી તરક વળી ખોલી
મોજની માતા તેની રચ ગતા વણી નાતી જણાતી લોગ
એ પોતાના ઓ ગની મોગીમન જ માતી નેતા પ્રણમે એો
અખ- છુવાની મલી દોર તેમ જણાત ગતો નીમ સર્પની રવતો
એ અમગપો નથી જ ન માપી દાય' એરી મોગી મે દો પણ
જાગાની નરિ મા ' તુ હવ મોગી થયાની જ નની ” એના ઓ ગ
જ ધણી ગા એો જોતા અમે તો દવ મોટા થઈડું '

મુલોચના મગજના જેવી જ દેખાતી પગ તુ મગજ દમમુખી

હતી જ્યારે તેની માતા હમેશા ગભીર જ રહેતી. તે ખૂબ જ સૌજન્યભરી તે મળનાવડી લેખાતી. પરંતુ ઉદ્ધામભગી તે કોઈએ એને દીડી નહોતી. તેમ દુ ખવિસ્વસ પણ તે કદી એ નહોતી બની. હમેશા તે સચમ જળવતી. એના દિલની વાત કોઈ પીછાની શકતું નહિ જતાં એની રીતભાત દરેકને ગમતી. એના પતિને નવા નવા ઝોળખાણો કરવા ગમતાં પરંતુ એ પોતાની પત્નીને જરાય પલાળી શક્યે નહોતો.

આજ આખુલ કુટુંબ એક લગ્નમા હાજરી આપનાર હતું. ફટલીય વાટાઘાટ પછી ત્રણે બેનો શણગાર સજી તૈયાર થઈ. સુશીલાએ બદામી વસ્ત્રો પહેંધ્યાં. સરોજે બસમો પહેર્યો. આનંદીએ સફેદ સાડી પહેરી. તે માટે તેને ખૂબ ટપાટપી થઈ. એવામા સૌથી નાનો બિંદુ ત્યા આવી ચઢ્યો. એ મુશીલાથી બાર વર્ષે નાનો હતો. આખા કુટુંબમા સૌથી નાનો હોવાથી એ ખૂબ જ લાડકોડમાં ઉછર્યો હતો.

લગ્નમડપમાં પહોંચતા જ બધાં વેરાઈ ગયાં. સરોજને બેનપણીઓની ખોટ નહોતી એટલે એ તો પલકમાં જ અલોપ થઈ ગઈ. સુશીલાને સાલધ્યાયિનીઓ મળી ગઈ.

‘ઓ હો! આજ તો કાંઈ બનીને આવ્યા છો? પહેલી નજરે તો ઝોળખાયાં પણ નહિ. મને તો લાગ્યું કે નવવધૂ જ હશે. આજે તો વર પણ એવી જ ભૂલ ખાઈ જાય એવું છે, હો!’

“પણ હું ક્યા એવી ભૂલ કરવા નવરી છું તે.” સુશીલાએ નાક ચઢાવી ઉત્તર દીધો.

“આનંદી! તું મારી સાથે રહેજે.” સુલોચના ને આનંદી ગાડીમાંથી ઉતર્યાં કે સુલોચનાએ કહ્યું. “લોકોને મોઢે કાંઈ તાળાં દેવાય છે / એમની વાંતો કાને ધરવી જ નહિ.”

આનંદી મુગી મુગી સુલોચનાની પાછળ ચાલી પરંતુ એનું દીલ ઉકળી આવ્યું હતું. એને ખાતરી હતી કે લોકો બોલ્યા વિના રહેવાના જ નથી તેની હાજરી જ એ માટે બસ હતી. તે મુશીથી

૧. હીની ભાત, પગલુ ઠરિતે ચલાવુ મના હોયો એમ આપી માની નીજ નહિ એ ઉલ્લેખાર તમા જે ।

એરી એનું ચાગુ પાણુ નુ એન વાગે માને ને આખી ના તે તમા નાની નાની ચસારી મનવગનો મુના સ્નાનો પ્રવતુ એતે જગર એ નહિ બીજના મ મિસારન પોતાનુ તનીમ ની મેસા મિતમાન રતી

જમતી નામ માનની મ મનપાલિએ ખૂમ રાતન ઉમલદ જન ભાવ નમ તા મેનાની પાને જગા ની આરી તિ જમલોમા રમાવતો ચાગેનો નરી એ વચ્ચનમા જ મલો આન તે રડી મેનાની ન આરી પ્રજાન પગથો-નતિ

આનદી મનમા મજેરાછ વચ્ચનુ કુમાન મેન પત મજ નહિ ની ન એમ તને રડીસગ લાગુ પ તુ મમ એ જા જામા વિના માર ઉગાજ પાડી કે લેવી નહાની મની રાન કે તમે તદન નૈમજિદ મીન ઉતર રાજો

૨૪ ના પેરી મેનપાલીની આતગતાનો પાગ લો નહિ

તને નો જા જા રગમ વાગુ હો તનારી પૂજ્યા વિના રવાયુ નહિ 'અમને મધારે જુલુ નાગી આ યુરતુ' આનુ તો મેલ મદન દ નહિ

આનનીનુ રંધુ અગારી લખતી ઉત્તુ જણાયુ એની મખી માટની દ મુની જગે એમ એજો નાવ નહિ વારુ હોર આ મમા મા જમી એજો વાજ એડુ નેદ સંન કરુ રતુ ડેનાનપણુની એ એજનચારી ઉઠરી રતી મી માનાઓ પોમેર રહાચી નાહી ગેલી ભાવ ત્યા તે અમાન માવના રીખી રતી જે નેદે તેને વર્ત મખી હતી તેને માટે જગ પણુ મગ ગામ મેરે નામ નાગની કે માવ હતી ત્યાચી જગતને ત અવનમ મામ તખતી મની મછ હતી એથી અમાનને આ વતી ભાવના મેનામા જુલ મને / હતી બીજા એની ત્યા આય તે

વિચારે એનો આત્મા ધુંધવાઈ ઉઠેનો. પરંતુ દિલના ધાવ જગતથી છૂપાવવા શી રીતે? એમની દયા અને દિલસોજી વધાવવી પણ શી રીતે? એનું આખું અસ્તિત્વ આણું બની જતું. એના સ્ત્રીત્વના અવમાનથી એનું દિલ ખાટું થઈ જતું. પરંતુ સખીના પ્રશ્નોના જવાબ વાલ્યા વિના છૂટકો નહોતો. “તારો સહભાવ આમ નકામો શું કામ વેડી મારે છે? એમ અકળાવાની જરાય જરૂર નથી.”

પરંતુ એની સખી પોતાને આનંદી વિષે કેટલી ગંધી લાગણી છે તેનો ઉલ્લેખ કરવા લાગી ગઈ. એનું પોતાનું અપમાન થયું હોય એમ તે ખોલવા લાગી. આનંદીના નસીમે એક પિરસણીઓ લપસી પડ્યો ને ત્યાં કાલાહલ મચી રહ્યો. એટલે લાગ જોઈ આનંદી એની મખીનાં પંજમાથી છટકી ગઈ. સ્ત્રીઓના ટોળામાં એ સુલોચનાની નજરે પડી ત્યારે એનું મો લાલચોળ બની ગયું હતું. “કેમ માથું દુખે છે?” તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

“હા.” આનંદીએ હંકારમાં જ પતવ્યું, “તમે જમી લીધું? ચાલો આપણે ઘેર જઈએ.”

એ જ ક્ષણે અરેબ ત્યાં આવી ચડી, “અરે! હજી વાર છે. હું ને બાંતો હજી જનવા એકા જ નથી. પરંતુ સુશીલા ઘેર જવા ઉપર તીએ છઈ રહી છે. મોટી એન! તમે સુશીલા ને ગિંદુને લઈ ઘેર જાઓ. અમે બીજી ગાડીમાં આવીશું.”

એક જલ્દી ગાડી લઈ આવ્યો. આનંદી રમ લઈ વિદાય થઈ. કેટ પહેલેયાં જ સુશીલાએ કપડાં કાઢવા માડ્યાં. “મોટી એન! આજ કેટલી ગંધી ગરમી છે!” તેણે પ્રશ્ન્યું. “આજે સરવા કેવી સમ દેખાતી હતી! જરા શામળી છે તેમાં શું થઈ ગયું? નવરંધ્ર દેખેલાં મુદર દેખાય એજ તમે તેની લાગતી હોય. હું પણ મુદર દેખાતી હો!”

પ્રુગ્મી રાન માટે ગયલી ગઈ તુલીના ચમની ૥૭ C ।
‘મિ’ ‘યુ’ તોજાન મા યુ કે

‘એ તો અસ્માત ચો મ આન’ ગ ની ગની નિ મે
ઉત્તર દીપો મારી ગાડી અદની પરી કે

“અસ્માન” તામ મોગ’ મ લીના અદ દીપી મારી મારી
મારી મન’ જગ જી વ્યારી લુઓ તો ખગ મા મિ મેનમાગ
નીરપતી પરીતી ની લ્યા સી કે તે મારી ની પરી પગ મ મારી
તરી ગાડીને વ્યાધસા નને શીલુ કુ ન જડયુ’

મિ મે વ વા માચુ એની મનો રમ રસા મરી પરી ।
૧૨ મનુ મમજગ મમામમ જગા મારી અસાગ તુલી પા મમગ
ગાતિ પ્રમની ગી રતી ના મામ એ ળે નગ થન સુનાવના
પા પધારીમારી C । પુતો મચાવસા લ્યા તરી મારી મ લીના
પુગી જેથી જુવ । રાચસા મરી પરી મેવુ મુગ મન પાનન
કુનાર્વ ઉદ્યુ એની તરી પ્રધાર જરાસી મેના । મેના પાગ
ગદ્યા નહોતો મારે જગ રસા મમમ રમ સા રમે નીરાતી
પેટી Cપાડી ના તે આનની રામે ર્વ લુઓ મોગી મેન । મિ એ
મારી પેગીતી ની ત્રા રી મળે તા ગિયા રી

આનનીએ પધારી પા મળી તરી મામ નજર રી
જ નનામી રી નાખી મેા કે નરી રતી તે જગ
ખરી રા દતી

નસા જેગી જ રતી ના નવી’ તામ રા પી ર શનમારી
મે ખરી રા દતી

મરી રાન માનની માલી ૧૭ દમણા જ રી રી તરી
મિ રિમે રિમ ખૂમ જ તા તરી મનના નર કે

ગુગી રા રાનના C રમરી આનનીને ગિય રસા
જુગી જ તિમા રસો મે ર નિમા જ તિના મ ના અમિ
મે પ્રથમ મળી રતી એ રા રાનમા પ્રકાન રા મન દતો

સુદર એને મહેજસાજ ઓળખતો હતો. એટલે એણે જ પોતાની એનાને એનો પરિચય કરાવ્યો હતો. એનું સુંદર વદન તે આકર્ષક રીતભાત આખા દુદુખને ગમી ગઈ. ગૃહપતિ સન્મુખલાલ પણ એનાથી એટલા બધા અગ્રાધ ગયા કે સુદર આગળ રાતદિવસ એના વખાણ જ કર્યા કરતા. “કેવો સારો છોકરો છે?” તે વારવાર કહેતા, “તું દિવસે દિવસે તોછડો બનતો જાય છે: એના જેવા શાંત બનવું જોઈએ.”

સુદરને આ સરખામણી જરા ય રૂચી નહિ પિતા આગળ એ કશું જ બોલ્યો નહિ પરંતુ સરોજ આગળ જઈ એણે મન મોકળું કર્યું. “આપણને પૂર્ણાનંદ જેવું બીજું કોઈ જ જણાતું નથી.” તે બોલ્યો, ‘મને તો એ છોકરી જેવા લાગે છે. એની ચીકાશથી લલલસાને ચીઠ ચઢે.’

સુદર ગમે તેમ બોલતો છતાં ય ઘરમાં બધાયને પૂર્ણાનંદ ઘેર આવતો તે ગમતું. છોકરીઓ તો એને વીટળાઈ જ વળતી. મન્મુખલાલ પણ ઘણી વાર એમની સાથે બેસતા. સુલાયના પણ અવારનવાર એ મંડળીમાં લખતી. પૂર્ણાનંદમાં કેટલાક ગુણો બહુ સારા હતા. એ આમાના ન્હિ ડળી જતો તે બધાં રાત્રી રહે તેમ વર્તતા મન્મુખલાલ જોડે તે કાપઢાની ચર્ચામાં ઉતરતો સરોજ જોડે વસ્ત્રાલકારની વાતો છેડતો ઘરમાં દરેક જણને એમ જ લાગતું કે પૂર્ણાનંદ તેને જ મળવા આવતો હતો.

પરંતુ એ માન્યતા એક દિવસમાં તો વધારે તે વધારે ઘર કંટાળે ગઈ ગઈ હતી. પૂર્ણાનંદે આવવા માડ્યું એવામાં તો આનંદી બહુ ખ્યાલ આપતી નહિ. પરંતુ નાનપણમાં જે સ્વાભાવિક વાતસલ્ય બીજા અનુભવે કે તેટલું સહસાગ્ર્ય પણ એને નહોતું સાપડ્યું. ધર્મીવાર આ હિસાબ ભેદે સાતતી. રોપમાં તે રોપમાં જે સ્નેહથી એને દરેક રખવામાં આવડતી હતી એને પંચા નહેતી એમ તે મનની ચાંદની. પરંતુ એ તે કેળવેલો રોગ જ હતો એમ તે સારી પેઠે

મમલતી ન્નેલી અગાવ તૃપ્તા એના અતરમા ગંગી હતી
ગાઈનાય અન્નમા તને અગલ અપાનાની નહાલી એવું ત તણની
એ માન્યતાને લાવે જ પોતે ગાઈના દિવસ પ્રથમ પ્રણયપાત્ર મની
તે તો તાર એમ તે છલ્લી એના એ અનપસ પ્રાણી માટે એરો
પોતાના સુનાન અન્નનો તમામ ન્નેહલ ૧૦ પૂમજ ૧૭ની
શયની મધ્યા હતો

ગાઈની ગમતી મીને પ્રણાનદે આનની માટે પશુ હળી જના પ્રથમ
ની નેયો પ તુ એને એ ૧૪ ને ૧૬ તેવું મગ વણાયુ નહિ
પોતાને માચાગની જ છે એવું જણાઈ ન આવ્યું તે માટે આનદી
જાગડ ગમતી બી નની માટેના પરિચયમા પોતાની હન
લાગના પરખાઈ ન આવ્યું તેની ત ખાત્ર મલાળ લેની જગતને
એના મિના આને તો એને જગત રંગ રમ ન આને આની
મિયા પરખાઈ એ જગ અતડી લાગતી કટલીક રાગ તો એના
પરિચયમા આનના પશુ હે ૧૪ પ તો આને જે મીતલાત દવ્ય
તરીકે ધાણુ રી હતી તે અગમજન્ય બની હી હતી તેની
એને મગ પડી નહોતી

પરતુ પ્રણાનદે એમ મલજમા નિગજ થાય તેમ નામેનો
નાનપણથી એના મનવીએએ અને લાજ લજારી બગાડી
મૂંથો હતો એટલે હન પાત્ર ન પે એવું ત માનતા જ નહિ
પ્રથમની જ આનદીએ એો આ રો હનો પ્રેરલ એને માટે વખત
બગાડના મિના એને આનતુ જ નહિ આનદી તરફની
જનામ રંગનો નહિ એટલે અનુ પ્રમાન રાત્રુ પ તુ એની છલ્લી
રવાગે તે રમા બળરત્તર બનતી જતી ગાઈ પશુ અમિત એને
તરંગેડે એ તેનાથી માખી ગાત નહિ અગવના મુક્ત પ્રાણીને
પ જા એલે પ્રાણ પાગનીની પ્રાણી નગ મિજનસ મારી પરતુ
નાના ર મનુષ્ય પે પોતાની તમામ અ પોતે જ પ્રમાદ મથો
આનદી અને પશુ લામા મમય નિર્નિપ્ત ગા શયી નહિ

ધીમે ધીમે એને પણ એમ થવા લાગ્યું કે આ મનહર યુવાન સાથે જ એને માટે લાગણી ધરાવતો હતો. જ્યારે જ્યારે તે દિવાનખાનામાં આવતી સારે ત્યારે દરેક વખતે એ કાંઈ અકસ્માતથી જ એના તરફ જોતો નહિ. તેમ માત્ર શિષ્ટાચારની ખાતર જ તે શાંત આનંદની પાછળ ઘૂમતો નહિ. એને એટલા વિના થડી પણ ચાલતું નહિ. છતાં આનંદી સાથે મુઠે મોઢે એ કલાકોના કલાકો વિતાવતો. એના હૃદયરક્ષકો પોતાનું કર્તવ્ય ચૂકવા લાગ્યા. વિજયી પ્રણયસંગીત એના દિલમાં વધારે ને વધારે ગુંજવા લાગ્યું. એના દિલદુર્ગમાં શત્રુ પ્રવેશ કરી ચૂક્યો એના પિતાને જરાય વાધો નહોતો. એની બેનો તો અનદથી ગાંડીતૂર બની ગઈ. સુદરે પ્રથમ અણુગમો બતાવ્યો પણ થોડી વારમાં જ તે પલટાઈ ગયો. પછીથી તો પ્રણયીઓને અભિનંદનામાં એ વધારે પડતો ભાગ લેવા લાગ્યો. માત્ર લક્ષ્મણિય જ નક્કી કરવાની બાકી રહી. આનંદીના આનંદનો પાર નહોતો. એનું જીવનસ્વપ્ન સફળ થવા આવ્યું હતું. પ્રણીનંદનો હૃદયવેગ પણ ગળ્યો હતો. વિજયનું ગુમાન, હૃદયતુષિનો આનંદ તે કાંઈ અગત્યનો ઉદ્વેગ એના દિલને સતાવી રહ્યા હતા.

પરંતુ પ્રણીનંદનો ઉદ્વેગ ધીમે ધીમે વધતો આવ્યો. એનો ઉલ્લાસ આતુરી ગયા. એનું દુઃખ એ લક્ષ્મણીથી જરાય રાજી હોય તેમ જણાયું નહિ આંખ મનહર યુવાન 'ભણેલા અને પદ્મીધર' એને પાંદરામણીના પદ્મહર તો રમતા મળે. ભલભલા ધર્મવીરો એને કન્યા આપવા પડાપડી કરે. તે એક પાઈ પણ લીધા વિના એક નાસ્તિકની કન્યાને નહીં. ' ' ' એનાં તમામ સુગંધીઓ એકી સાથે પિરદ પડ્યા ધર પાવતા જ પ્રણીનંદ અગ્રની ઝડીમાં દબાઈ ગયા એનો પડતો બાલ ઉપાડી બેનાર સુગંધીઓ આમ વર્તે એવું જોઈ રહેને પણ વાયુ નોંધતું. એની ગમે તેવી અણુગતી માગણીઓનો પણ આજ મુઠી કુટુંબીઓ નરકથી મુઠે મોઢે સ્વીકાર કરવામાં આવ્યા હતા સમસ્ત જીવન પાત એનો સાડા લગભગ દાનના જ અપવાદમાં આવ્યો હતો. એની એકે એક

હજી મનોપરામા આવી હતી માન વિની માન ન જ સતી જ માની ગહની અધરુયનો - જટ થના એની અગ અમનમા માની પશિલામ એનું આનિ રવન - માં થયું હતું પોતાના પ્રણયપાન માટે નહીં તેના એ નાનાજ દયા અના દુઃખીઓના ઉપર નના ને અવધાને એનું વિ નોગર હતું ને દુઃખીઓની નના । બીરા મુમાર્ આ રા

પરતુ મુમાર્ હર્ષ ન હોતુ એના માનવિના ને મીન - દુઃખાઓ એની પાળ મુમાર્ આ રા નીધો આજે ને અનુપાનો રા થના જીઓની । મા ને માટેનની રીખામણોની પ ના આવી ન જગમીના નુધી મરનાને માટે મનગર ઉપાન ગોરી નાનામા આ મો ન'નાધથી ને રાન પા રા પી । રા

એક રીમન ન્યા મનમાતી પ'ગમણી હવ પ્રાટ થા' જટપટ નના નરાય મમન નુ મ જાગેનો મ મથ્યો

મીઆ । તથાન । નિશુન્ની ચિતિમા ને મુઠાઈ રા માનનીને મેગરના જતા એને નવન્યતો ત્યાગ દુઃખો પડે એમ હતું આનનીો સાગ રના એનું અનમન્ય આટ મની જતુ જણાતુ આવી મુજવપામા એ ની ગણ નીમે નોપના નેના દુઃખીઓની નામણી બારાની એનામા કિતિ નહોતી મના દુઃખીઓના આજેએ એને માડો મનાતી નથ્યો હનો રીમે રીમે માનદીતા રિચાગે પ્રાને મેને અણગમો વના ના મો મા જ મીમે મે । રી રી મ નીમોમા ઉપાડી નથ્યો રના ર પોત જ અગન્યતો ભગ ભાગેનો તે સાત હવે મ મનેનાઈથી વિ રી રો

આનની એને પમે ના ના મેનુ મ માનતુ વિ પ્રાતિ અનુમવન મેના અમી ર ના નુળો ને મહુર અગ મનાના રા નેનુ મુર પશિચિતિો મચીના મન પ્રાણના ને રામ આવી । મની ન ના પ હતુ મનમીમે રા મેનાની આન ને મળી । રતુ નાનિ રી રની રો મા રા । મા માન ને

એના માતામહતે ત્યા જવાનું થયું. પ્રથમ તો પૂર્ણાનંદ એને નિયમિત પત્રો લખતો. પણ થોડા જ દિવસોમાં તે બેચેન બની જવાથી સાવ કટાળી ગયો એક બે મહિના કુટુંબીઓ સાથે તેણે ખૂબ જ ધમાલ મચાવી. છેવટે તેણે નમતું મૂક્યું. અંતે એના કુટુંબીઓએ પસંદ કરેલી કન્યાને પરણી તે ઘેર આવ્યો. આનંદીને આ વાતની ખબર આપવા તે હિંમત કરી શક્યો નહિ. એની એ કાયરતા હતી. આનંદીને આઘાત પહોંચાડવાનું એના કામળ દિલને રૂચતું નહિ એમ તે મન મનાવતો. પ્રથમ તો લગ્નગ્રંથિથી એણે ઝાઝો ઉલ્લાસ અનુભવ્યો નહિ. આનંદીનું સુંદર વદન એના દિલમાંથી એકદમ ભૂંસાઈ શક્યું નહિ. પરંતુ લાંબી બેચતાણુ પછી એ મનનું રાત્વન મેળવી શક્યો.

આ બંધા સમય આનંદી કાંઈ જ જાણતી નહોતી. પૂર્ણાનંદ છેક જ મૌન સેવવા લાગ્યો, ત્યારે સાચી વિગતથી માહિતગાર થવા એણે મુંદર પર પત્ર ઉપર પત્ર લખ્યા. સુંદર ઘણા વખતથી ગામગણાટા શાબ્દગતો હતો. પરંતુ આનંદીને સીધી વાત જણાવી દેવા એનું દિલ ચાલતું નહિ. પરંતુ એના પત્રમાં આડકતરી રીતે તમામ વિગતોનો સમાવેશ થતો, એટલે દાદાના કુટુંબીઓના ભારે આગ્રહ છતાં આનંદી ભારે દિલે પાછી વળી. થોડાક દિવસો એણે ખૂબ જ સુંઝવણુમા કાઢ્યા. પછી એકાએક એ સર્વનો અંત આવ્યો. એવાથી તો એવો બનાવ બન્યો કે એનું આખું હૃવન હચમચી ગયું.

પછી તેના થોડા દિવસો સુખતાવસ્થામાં પસાર થયા એ ભૂલી પણ શકતી નહિ. અત્ય પરિસ્થિતિની એને પ્રતીતિ પણ થતી નહિ. એના બાપ એતાંતે એને માટે ખૂબ જ લાગતું. પરંતુ એ લોકો એનાથી અળગા જ રહેતા યુવાતીમાં બીજાને સાંત્વન આપવાનું સુકતું જ નથી. મુંદર જવાનંદનું માથું કાઢી નાખવાની વાતો કરતો; પરંતુ એકલી સરોજ સ્વામી જ. એને ધમાલ પસંદ ન હોવાથી તે પોતાના વચનો ન બદલાવી શકતો નહિ.

થોડાં દિન પછી બાલકાદિએ આનંદી અમ્મ મનની જણાવે
એનાં દુઃખીપોએ નિગતનો પ બેચો પગ છુ એનું ૮૫ વગન
અ બન ગમુ ગુજ બની ગુ ક્રોધમા ને ક્રોધમા તેણે પોતાના
આમુ સુધી નાખ્યાં મિનના માલામા પાલ ને દુઃખને
એનાં જીવનને દુઃખ ને ન મધી મુઠરી નાખ્યું હતું એનાં રિત
પતિપાત્ર ૮૫ તેને ગમમ આવવા લાગી જતાં ૫ યાદ ૧૬
વાર એનું દિન તાથમા ગરેલું નહિ એથી તે એનો ગેર
વધનો બાલ જગનની યા ને માત્રનો મળતામા વીરોમતા બનાવ
તે પ્રણાન ને છેલ્લે વિમરી શની નહિ ભમ્તની મા ૮૫૮ મશ
ગયાવત ભમતા એવા મુ ૨ ૨ મલ થી મુરાતને એમ મહેનાઈથી
ની ગીતે બૂરી શાય? એણે ભય ૨ ૨ો નીવે હતો એ વાત હતી
પણ તે માની રાતી નહિ

વીમે ધીમે અધ્યા પડી મપોગની શાનિને મ્થાને માળની
ધમાન ને ડાસાન જામો મંગેજ મતાર જરા માટે તૈનારી જરા
હી મરીના પુત્રાડ બાલુએ મની વણી કથરાની હેલી ૮૫
નિં એની માને ચર્ચાએ ચની પો ની ધાન્ધમળ બુલી જલ
મિદુ પણ એ અગ્ગા આરી ચર્ચો ૩૨ મપોગની હિ ૮૫
લખવા મેં અમખ્ય મિત્રોની દપાનતા એને ગેજતા ગેજ
જરામ લખરા પડતા

એણે કહ્યું આત્રી ની ની ને પે પગુ મની ને મો રે
‘મોની મેન! એનપણીને રી રીને મમોધન જાન’

‘કેમ મેનપણીના ભાગ્ય હિડયા?’ મરોજે દફા કરો

મુગ્ધે નધા ૫ મમોધનો આવડતા માવ મેનોને ચીવવા જ
એણે પ્રશ્ન કર્યો હતો મુલીના પજ મોલ્યા ગજ નહિ ગ્હે એની
એને ખાતી જ હતી જા તો માગની મોગ ૩૧ કેમ
મુલીના! હું મ મોનતી નથી’

‘મોની મેનપણી!’ મુલીનાએ મો મ ૩૧ ગર્જ સાચે

વર્ષની ચીખા નાક વાળી હશે બીજી તો એનો કાગળ હાથમા પણ ન ઝાલે ને.”

હવે જ મુદરને નિરાંત વળી. વદન પર સતોપ દાખવી તે ફરીથી લખવા બેઠો. સરોજ વેણી ગૂંથી આનંદી પાસે આવી, “આલો, બેન ! હું તમારી વેણી ગૂંથું.”

આનંદીને ઉઠવું પડ્યું. હૃદય ચીરાઈ જતું હોય કે માથું તૂટી પડતું હોય. તેની જગતને પીડા નથી હોતી. કાળચક્ર તો હંમેશાં ફર્યા જ કરે છે. મનુષ્યે પણ નજીવી વાતો પડતી કાં ન મૂકવી ? નિગતનર્મમાં જ સતોપ કાં ન માણવો ? હૃદયની ઈચ્છાઓ કદા એ પોપાતી ન હોય તો એ તરફ ધ્યાન પણ શાને આપવું ? પ્રેમ માત્ર ખાલી કલ્પના છે. માત્ર મૂર્ખાઓ જ એ કલ્પનિક પુષ્પોની માલાઓ ગૂંથે છે. દુનિયાના ડાહ્યાઓ તો એવા પર શીટકાર જ વર્ષાવે છે. આચીતી તે રસી પડી.

સરોજ અમટ્ટા. “કેમ ! કેમ ! શું થયું ? બેન ! આજ કેમ મનમાં ને મનમાં જ હસવા માડ્યું છે ? ” તેણે પૂછ્યું.

“જે સહ ! ” આનંદી બોલી, “કાંઈ તને પુષ્પમાળા ને ઈરાકડીમાથી પનાદ કરવાનું કહે તો તું શું લે ? ”

અંગેજ પ્રશ્નનો મર્મ સમજી જતાં જ ન સમજી હોય તેથી સરક્ષતાથી જ તેણે ઉત્તર દીધો, “મને તો કુલ જ ગમે.”

“તારા જેવું મૂર્ખ કોણું ? ” આનંદીએ નિર્ણય આપ્યો, “સરક્ષતા મળ્યે શા ! ”

સરોજ શાન્ત રહી. આનંદી એતું મૌન સહન કરી શકી નહિ. હજી પણ તેને ખોટ સાલે છે એમ માની બીજાં શા માટે દિલ્લમાંથી ધરાવતા હશે ? “હું રોવથી બોલી એમ તને લાગ્યું ! તેં એમ કેમ ધારી લીધું ? ”

“જે બેન ! ” આવી વાતોમાં લોદા હમેશા છેડાઈ પડે છે સરોજે ખૂલાસો કર્યો, “એ સ્વાભાવિક જ બને છે.”

કોઈક કોઈક પડે એમ-નરિ / આનનીએ એ 'કોઈક
પડે તુરત એના મા- કે લગણુ - એમને કુ તી નાં છે
એમને વા યુ છે નહિ ન તપામવાની તેમો તની જ લેતા નરી
પણ એમ ન તતા યુ નરિ / પરંતુ હવે મને લાગે કે મો
એરી ૧) ગભીર ઠગ થઈ જ નરી ડિનદુ માગમા લગ નના
જાપણુ આનુ / હવે એની મૂર્ખ બનતા નિચાડેરી ।

પરંતુ એ જાપણુની તને નાતિ નથી રળી મોજે
માથી રાત ગા ।

સંગે- — જાએ નીચેની જમ પાડી એમના પિતા
જાદમાની પાઠા કયા લતા

પ્રકરણ ૫ મુ

માતાની વાત

મા જ વણા વખત પડી પ્રલાહર પોતાને જતન માતાને
મળવા જતો હતો ધિરા માતાનો એ એ નો એ પુન હનો ।
પની ગમી નાં એરો પિતાનુ શિર જ શુમાનુ લતુ એમના
ડુ ગીઓ વણા લતા એટલે એ નજા માતાપુત્રને આ- નરિ લાગેતુ
પ્રમાણની માતા લગિયા આન ના લનાં માટે જ મામરે ગરી
એના પિયેરીનાએ રણા વણા નાના આ તો ન તે એની મે થઈ
નરિ ગામડાનો અબ્યામ પૂગે રી પ્રલાહર આગળ લણુના મુનાઈ
પયા લા એરો રડી રડી આખો મુગડી દીની પુનવિયોગે એને
આખુ જગત વેગન થઈ ગયેતુ જણાયુ પ્રલાહર ઉમર લાન થયો,
એટલે એરો પોતાની માતાને મુનાઈ આની જોવાને ધણ ધણ
મમજારી પ તુ જેનુ જન ગામડાની લહેરમા ગરતુ હોય
તેને શરૂગી અધિયાર જન આ જ લાગે એટલે તે પોતાના

વતનમાં જ રહી. છતાં એનું દિલ તો પુત્રની સાથે જ ગયું. જ્યારે જ્યારે અનુકુળતા મળતી ત્યારે ત્યારે તે તેની માતાને મળી આવતો. એક પાંચ પણ કમાતો નહિ છતાં એને એક ઘડીની પણ કુરસદ મળતી નહિ. ઉલટું પરગણુ પ્રવૃત્તિમાં તે ખોતાની મિલકતનો વ્યય કરી રહ્યો હતો. એનો મિત્ર હરિવદન પણ એના પૈસા ક્યાં જતા તે સમજી શકતો નહિ. હરિયા એના ખર્ચાળ પુત્ર સાથે ઘણું ય માથાં કુટતી છતાં ય કાંઈ વળતું નહિ.

સંધ્યાકાળ થયો હતો. હરિયા હંમેશ મુજબ માળા લઈ ધ્યાનમાં એસવા તૈયારી કરી રહ્યાં હતાં. એવામાં આંગણુમાં ડોલાહલ થયો. “ મોટા ભાઈ આવ્યા. ” મોટા ભાઈ તે પ્રભાકર. એટલે હરિયાનું ચિત્ત માળામાં લાગ્યું જ નહિ. થોડી જ વારમાં ધૂળધોયો એનો પુત્ર હાથમાં એક લાઇ ત્યાં આવી ઉભો.

“ ચાલતો આવ્યો ? ભાઈ ! ” હરિયાએ પ્રશ્ન કર્યો. “ હા. ” જોરથી પવન ખાતા પ્રભાકરે ઉત્તર દીધો.

“ આવા ને ગાંડાંવડા કોઈ કરતું હશે ? ” તેની માતાએ તેને ઉધાડે જ લેવા માંડ્યો, “ પહેલેથી લખતા શું થતું હશે ? સ્ટેશન પર ગાડી ન મોકલત ? દ્રાણુ જાણે તું ક્યારે ડાહ્યા થઈશ ? ”

“ હું તો છુદ્ગીલર ગાડો જ રહેવાનો ” તેના પુત્રે લાગલો જ ઉત્તર દીધો, “ હવે એ વાત રહેવા દે. મને ખૂબ ભૂખ લાગી છે. ”

એની માતા હી. એ જાન તો સાજો વાળુ કરતી જ નહિ. એણે ચૂલો સળગાવવા માંડ્યો. ત્યાં તેની એકાદ નણૂ આવતી ચડી. “ આ શું લાભીછું ! તમે નો ચૂલો પણ સળગાવી દીધો ! ભાઈ તો અમારે ત્યાં જન્મવાના છે. એ કહેવા જ હું દોડતી આવી. આજ મીજબાની ગોઠવેલી છે. શશી ને નવીન તો મોટા ભાઈને મંભાર્યા જ કરતા હતા. કેવા કર્મસંયોગ કે તે વખતસર નેઓ આવી ગયા. આલો ભાઈ ! હાથ પગ ધોઈ નાખો. રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે. ”

તમાર જગ પછુ મોજી થવુ નહિ પ... છે.થી ચાલીને આ ના ઠો
એટલે તમને બૂખ પલ કડીને લાગી દો

વાત ૧૮ પણ ૩૦ ન જોઇને ની...યો પોતે જ ના...
મો... 'વગ્ગા પગ મૂ તા જ મેઢમા મને મીજમાનીમા નોન ૬
મુમાલમા મીજમાની ઉગવવામા મોજ પડી જ નથી ૧મી માગ
જેવા નમાલિયાને તો લટે જવાની કુગમ જ નાથી મને'

જતા થ તા મુખાઇ તાગની ઠોગતુ નથી તગિમા
પુનની પામે આની જોયા 'તુ અહી ગતો હોઉ તો તો જી ૧
પીડા વેદની ન પડે ને માગ મનને પણ નિગમ વગે પણ માગ
નમીય જ એવા ઠે કે માચી વાત તને પગખાની જ નથી

'પણ બા' મે એના પેટની જ પ્રથમ જગા વાગી હોત ના
તાગ દહેવા મુજમ ૬ અહી જ પડી હેત પગતુ મનમિમે
ભગમને મને જુદી જ જુદી આપી કે એટલે અતરના અવાજથી
ગ્રેગાઇ મા પેટની પૂજા પતી મ ની પડે કે

એની માતા ચૂપ ગી પણ મેઢ જોવી ઉગી જોડુ 'ભાઈ
૧૧ી નાનો દરે કે જે ગ મુગાઇ જાય એટલે પ્રેમને પોપટની
પેડ પટ પટ જોનતા તો આવડે જ ખીલુ ક્યુ નીખે ૧ ન પણ
સીખે માગે હગિન ન પણ એના જ ની...યો કે ચાન ભાઈ' નાન
ની રી થઇ જશે

મીજમાની ઉગવવા પ્રણા મે મલાપણ અતુર ગણતુ પ...યુ
પ્રણા ગા પિતાને કુટુંબીઓ જોડે નિખવા થયો હતો એટલે
અતારે મેમનુ કુટુંબ અનિભમ્ત નહોતુ પગતુ નડીલો એમનો
નિખવાડ એમની મારેજ લઇ ગયા હતા નરી જનતા ગેઢ
મીજમા માટે મરી પ ની માથે મીજમાની ઉગવવાનુ તો ઘણી રાગ
મનતુ પ્રણા ૨ નાતન જતો તાજ ઘણી વાગ મેઢને ત્યા મિશ્રાન્ન
જમી આવતો વળી મેઢના વખાણુ કરી લેખને એવા તો ઠાપડે
અનનતો ૨ એને મોનાચા વિના મેઢને ચાનતુ જ નહિ

જમી રહ્યા પછી પ્રભાકર એકદમ જવા ઉભો થયો. “મારે બહુ જણને મળવાનું છે. શશો! નવીન! તમે ક્યાં જવાના છો?”

“આજ રાતે અમારે સંવાદ કરવાના છે.” છોકરાંએ ઉત્તર દીધો. “થોડા દિવસમાં અમે એક જલસો કરવાના છીએ.”

“એમ કે?” પ્રભાકરે આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું, “કયું નાટક લજ્જવશે?”

‘પ્રતાપ!’ શશિએ ઉલ્લાસમાં આવી જઈ ઉત્તર દીધો, “તે મોટા ભાઈ! હું ‘પ્રતાપ’ બનવાનો છું.”

શશી સત્તર વર્ષનો ઉંચો ને એકવડો યુવાન હતો. પરંતુ મુખ્ય પાત્રમાં એ બરાબર દીપે નેવો નહોતો એટલે પ્રભાકરથી ન રહેવાયું. “કોઈને નાટક બતાવવું છે કે નહિ?”

જરૂર. જરૂર.” શશી ખેલી ઉઠ્યો, “એક વાર માટે કામ નેત્રો પછી ચર્ચા કરજો. તમે મુખામુમાં કરો છો એવું થોડું ધ્યાન અમને પણ આવડે છે. હોં! ચાલ—નવીન! આપણે મોડું થશે એમ કહી તેઓ વિદાય થઈ ગયા.

વનનનાં બધાં વડીલોને પગે લાગી પ્રભાકર ઘેર આવ્યો. એ પાછો ફર્યો ત્યારે માર્ગમાં કોઈ ફરકનું નહોતું. ફર ફરતા બેતરેમના તાપણા જણાતા ને શિયાળવા રરતા. બાલકો જ્યાં ફાવ્યું ત્યાં ઉઘાડા આંગણમાં ગોદડીઓ લઈ પડ્યાં હતા. છેક નાનાં બાળકોને પરાંતું વાડામાં પૂરવામાં આવ્યા હતાં. હજી પણ તેઓ માતાના અન્નશયન સામે તીવ્રે યોદ્ધા ઉદ્ધવી ન્હાં હતા માતાઓ તો મોટાં છોકરાંને પણ અંદર બુલાડવા મથતી. પણ કોઈ ગણુદારનું નહિ.

પ્રભાકર ઘેર આવ્યો ત્યાં એની માતા મહાભારત વાચતી હતી. પ્રભાકરને આવતાં જોઈ તેણે પુસ્તક બંધ કર્યું. “આટલી બંધી વાર ક્યાં બેસો છો? મારે તારી સાથે કેટલી બે અગત્યની વાતચીત કરવાની હતી. ચાલ, હવે મોડું થઈ ગયું છે સારું જ. મારી વાન કાલે કહીશ.”

“ધન્ય આ! એવડાની અંદર મારાથી નહિ સુવાય. આશરીમાં

માદરી પાથરી પ્રભાટરે લગાડુ એની માતા આવીતુ વલ ગારી
“હે માદરી તને દુખી પડે”

પ્રભાટની ઘડી પોતાના ડગ્ગા માગણુમા માન ને યતુ ગખના
મથની હતી ત્રિગાનો અનાજ માલગી તે મોતી, પાથ રથના ને
પનામ નપના બધા ય મગખા એ જાણા થનાના બ નરિ એમની
મલાજ ગખના પાછો ડાઠની વગ્ગ તો પડાની બ

‘તમારે માટે મેટનુ યલુ જમ ત્રિજી કીજ તે માટે તમા
અમારે આભાર માનના લેટએ ‘પ્રભાટ મનાય પા બીઓતી
વતન એટલે બધી જાતી કે જ લી પડ તો એમનો ડા પપુ ન
જથ મદુભાએ છુ રા લેટ ને લલ થમાન મલાખાન દે અટન
આખો મખત તેમને ડમ પહોને પલ તમને ગેતુ નરી મમતુ
ખાલી ડોગ ન જમ દો ડો’

પણ તમે તો તમારી ડેમીને યલુ એસી બ મિત્રમ ન -
ડે ને ‘ફાટગે માન માગી ‘ડેમીમાને ડુ માણી આપો ના
થુ યાન તમે પળો ના મમને પપુ નાના મમે

પ્રભાટને એ-એ-ઉડ આરી મડિ પ્રાઇ વનનુ નામ નેતુ
પ્રભાટને ઉડ માની બતી ‘મા ઉધી ગયા’ એની
માતાને પ્રમ દ્યો

પ્રભાટ લગામ બ ન નીમે નલુ ડે પપુ ઉરી મયુ
જાદન ને પા આ ગ આ-યા ગયા પ્રભાટ એની માતા ત
ડયા ‘હુ છુ મા’

મડિ જાને માગ ઉપર એ-લગળ આ રા કે” ત્રિયાગે
સાત ડેતી, ‘માડી માગી રખે કે કે તેમને નનાએ જતુ છે
ગેમના ડગ્ગી મલાજ ગખના પાછ નરી’

‘તા માગીઓતી ના ખોટ ડે’ પ્રભાટ માગે પ્રશ
ડયા મ નરિ ના મી

એટન બુ મલુ બે હોય તે પપુ મા ચલ તથ” ત્રિ ડ

‘ પણ એથી એની હાથે કરી વધારે દુર્દશા શું કામ કરવી ? ’ પ્રભાકરે પૂછ્યું, “ જીવન કેટલું સુદર ને ઉલ્લાસમય બની શકે છે એ તું જાણતી હોત તો તારા બાલકને માટે તું આટલું અકારે જીવન ન બતાવી દેત પરંતુ નાનપણથી જ બાલિકા પ્રત્યે નિષ્કર બનવાનું જગતે તને શીખવ્યું છે. એને ખાવા પીવાનું મળે તો ત સદ્બાળી લેવાય છે. પછી એ ખારાક લેલે નાખી દેવા જેવા હોય. પછી સ્ત્રીઓની હીનદશા ઉપર આપણે ભાવેલા મારીએ. તમને બધાને મનવાની રટ તો લાગેલી જ હોય છે. તેમાં વળી તમારી બાલિકાએને પણ તમે એ જ માર્ગે પ્રેરે છો. ધાકધમકીથી ગુલામીમાં સડી મનવાનું જનબંધેય તમને શીખવાડે છે. ”

ભણેલા પણ અણસમજી માણસો આવું જ બોલે છે. સમજી પણ અભણ સ્ત્રીઓ માનભેર એમની વાતો સાલણી રહે છે. પરંતુ એમનું કંઈ કરે છે કાણ ? નિરજના એની વાત સલાળી રહી પછી તે મોઝાડામાં વેદાય થઈ. બચુ ચિત્રપોથીમા લીન બની ગઈ હતી. બાલક મોઝાડાના ઇચ્છામા નીરાતે રમતું હતું

‘ રાં...ને છે કાંઈ ભાન ! ’ તેની માતા તટ્ટપી, “ ભારે કામમા બગ્યા ’ ભાઈને રમાડવાનું કંઈ હતું તે જુલો ગઈ ? સાસરે જશો ત્યારે તમારી શી વલે થયે ? ”

એક જગતસ્ત આચકાથી બચુને જીવનની કલ્યાણનું ભાન થતું એની મંતારધનુષ્ટિ વણસી ગઈ.

પ્રભાકરે મિત્રોને મળ્યા ઉપડી ગયો. એક છાત્રાલયમાં હતું એણે એક બે વિદ્યાર્થી મિત્રોને શોધી કાઢ્યા. તે એમની શી વાતપતો ને પરીક્ષા વખતે શીખવતો એમની સાથે વાટાઘાટ કરી તે દરિયદન પાસે ગયો.

‘ દરિયદન ઘેર જ હતો. “ કાણ પ્રભાકર ? ’ તેણે પ્રભાકરનું નામ કહ્યું. ” તું બદલુંજ લાગે છે. આજે આવી જાણાય ને તારું નામ ? ’

પકડી આણી ખેલ પણ કોઈ નહિ કરાવે. આજકાલના સનજનોને આવું કામ કરતાં સુગ ચઢે છે. તારા જેવા ફક્કડ યુવાનને ગંધાતાં છોકરા-છોકરીઓને લઈ સિનેમા જેવા જવાનું કહ્યું તો તું ખેલાન જ થઈ જાય.”

હરિવદન કાંઈ જ ખોલ્યો નહિ. પ્રભાકર ઉઠ્યો. “કાંઈ નહિ ભાઈ! તેં મારે માટે ઓછું કયું નથી. ખીજું બધું હું આવીશ ત્યારે ચાલુ કરીશ.” એમ કહી તે વિદાય થયો.

પ્રકરણ ૬ હું

દાદાજીના ધામમાં

હરિયાએ પાંચેર જવાની નમામ તૈયારી કરી મૂકી હતી. પ્રભાકર મુંબઈથી પાંચેર ફર્યો ત્યારે હરિયા તેની જ વાટ લેતી જણાઈ. એણે મકાન વાસી પરચુરણ સરસામાન નણુંદ ભાભીઓમાં વહેંચી માર્યો. ગાય પણ એક વિશ્વાસુ માણસને ત્યાં બંધાવી નીધી. તદ્દન સ્વસ્થ ચિત્તે એ પાંચેર જવા ઉપડી.

પ્રભાકરમાં એની માતા જેવા ઉત્સાહ નહોતો. એના મુંબઈના કામકાજ માટે એ સતોપકારક વ્યવસ્થા ન કરી શક્યો એથી એનું મન બેચેન હતું. પરંતુ એની માતાના ઉત્સાહ એને પણ ઉત્તેજીત કર્યો. એનું દિલ જગા દળવું થયું.

હરિયાનું પાંચેર પ્રભાકરના ગામથી બહુ દૂર નહોતું. ધીમી ગાલની પેસેન્જર ગાડી પણ ત્રણ કલાકથી વધુ વખત લેતી નહિ. પ્રભાકરે એની માતાને ઈશ્વરમા બેગાડી પોતે ત્રીજા વર્ગના ડબ્બામાં ચડી બેઠા.

એક પાટિયા પર ૭ સ્થાન માળખું જોડવાયા હોવા છતાં પોતાને

નમીમ ૧૦ માનના એક ફુલની જેમી કતુ માગ- વર્ષ ખૂણામાં
અપાઈ હતી એનો વડીલ લાગતો એ- નોડો પડેજો થઈ નિર્ગત
અતન હતો માનના નાના પુત્રોના અપારાએ ને
બીમાના નવડો આમોય એમો મા- તો હતો

પ્રભાતે જગા માટે એમો નજીક પાટલી ખીચોખીચ
ભાથેરી હતી પેલી છોતી બે। હતી ત્યાં થોડી જાણ હતી પ્રે-
માજન ખુલીરી મ પ્રમાડ મેમી જે નન હતુ પરંતુ ત્યાં પ્રેમવા
પ્રભાતેનું વિચાર્યું નહિ ના જાણે એના વડીલને એની
સુમલુચિદા ન પડે નો પેતુ માનક હી જી થાયુ અટક
પાનતો તપ ને નમતો રાવગ તાનો નાગ્ય નાચુ પેની
માગનાના તેને કતુ ગમવાનો પ્રથન હી હી હામી ઉવો એને
જનીન પર ખડતુ નુચુ ત્યાં પચુ પચુ પચુ ન તાનો નાખરા
ને માગના નાચુ

પ્રભાતે માતા આગળના પેતુ અગેશન ત્રી લો હતો
પેતુ માન- ગમતુ ગમતુ પ્રેના પોઅથાતુ એટલે તેને ઉચી
જિ પ્રભાતે એના વડીલને ગમીન ક્યુ પેના વડીલના દરે
ઉત્તા વગી માવા ભાડી પ્રેમો આમ ઉના કુ દવા ગત
હે પ્રભાતે પ્રેની માનુમા પ્રેમી ગમે થોડી રા પડી ને।
નુચુ આપનો આ પોત જે ૩૦

પ્રેના પ્રત જેનો પુત્ર હતી પડો ના ગાગરેમાન પે
નો નાનો પુત્ર છે મેં ઉચી હોયો

પ્રભાતે તો મા જગમ આનંદચિન્ન જ મની પો નધા
રાત હેના પ્રેની ગમજ ઉપડી નહિ થોડી જ રામા થાણ
આ કુ જે ને ઉચી પડો

ગોત્ર વાકજ નાનું હતુ પચુ ભમ તેતુ નાનું ભમના
પ્રમાણમાં વગી જે જે હતી પ્રેના પ્રદાન આગ નામોએ
પણ પ્રમદાતે મો હતો જનીન ૧૦ પાત્યા જ પ્રેના એટલે

આની પહેલ્યા પટના- ડો ગ હાથમાં ગેરી ત્રાપે પતંગો લઈ ત્રાપ
ગળે ન્યા પટલી- ડો ગંગો પોતાના નાના ભાઈ મેનોને ડ
મેમાડી ત્યા આની ચની પ્રભા ૨ ને તેની માનાને એ મવ
આત્મતાથી નિરાળી રહ્યા ગામ ધી મરિનાઓ પા પે ભરી ત્યારી
પમા ૨ ચની તે તેમના ત ૩ નજ નાખ્યા મિના ગતી નરિ

મામાન મગમગ તપામી લીલા પછી પ્રભા ૨ મો પો ૧૫
યા! તારી ચીત્રે ગો રી કે અહીં તને મ ગુનાગની મોટ નરી
૧ જગ મહાગ આગે મારી આવુ

‘લોચુ ૨ ૨વો ડે’ તેની માના મારી ‘મન્યાગે આના
તાપમાં એને ફરવા જવુ ડે’ આટલી મુઆ ૧ ૨ગી તો ય એને
ચાડ નરી લા પો જગ આગે પડ આગમ લે માને ત્યા ૧૪
હોય ત્યા ફરવા જાને મોડો નામનો ડર

પણુ મા માજ પડી ગઇ કે હવે તાપ રણુ ૨યા લાગે કે
૧ ૧ગ મી માવુ પડી નિગલે પેટ લગીને નરિ ૧૪મુ ૨ ૨ અ ।
ગોધાર્ડ ૨ ૧ । તો આ ડો ગમાની ૧૪ને મારી મેમીરા માટના
મનામા ૨ ખરખર અ ગાર્ડ ગયો ૨ એની માનાને મોનનાની
૧ આખ્યા મિવાન તે પ્રમાવી બજાગ લા ના

ગેગન પગી ને ગામમાં ગીચ સમતી જણાતી પા ન ૨
આમના એટની ગીચના માતુન પડતી નરિ હમણા પો ૧ નવા ૨૨
પામે પામે મવાના ૧ના તે ગેશનવી આવનાગનુ પહતુ બ્યાન
એચતા ગામી જૂના માગીના વગ તો મોડ મોડે અનગે મારેના
૧ના ૨ જૂના ૨ગને ગતો રાગ દતો વચમાં મારીનુ કુપડુ ડિયુ
કરવામાં આવતુ જણાતુ મે- માલુ મેગીની ગવાણુ ને ખી ૨
માલુ મો ૧ કુનગા નજરે પડતા પગતુ એ મનાની ૧૪ ગમગ
ગમતુ હોય તે- જણાતુ નરિ જમીન ૧ ડિમાબાઈ ગેમાહનુ ૨૨
મામની બગમગ ૨૨ને હવુ તે ૧ પણુ ૨૨ મ ૧૨ ની-ગના

નહિ. વળી એમને એક પણ પુત્ર નહોતો, એટલે વતન છોડી શહેરમાં જવા પણ દેદી એ લલચાયા નહોતા.

જમીનદારના મકાન આગળ એક મોટો કુવો હતો. ગામનાં બીજાં જળાશય કરતાં એનું પાણી વધારે સ્વચ્છ રહેતું એટલે ગામના તમામ લોકો એ કુવાનું પાણી જ પીવાના કામમાં લેતા. કેટલાક સ્ટેશનની ચકલીએથી પણ પાણી ભરી લાવતા. એ કુવાને ફરતે એક વિશાળ બગીચો હતો. એની બરાબર સંભાળ લેવાતી ન હોવાથી તે ગમે તેમ ફાલ્યો હતો. કેટલાંય ખેતરોમાં તે પથરાયેલા હોવાથી વંરાન મથદાનમાં એ લીલોતરી આકર્ષક થઈ પડતી. ઘોળે દહાડે પણ તેમાં શિયાળવા આમ તેમ રઝળતાં તે સાપોલિયાં કાળી વીજળીશા ઝલુકતાં. કોઈક નીડર યુવાન વિના બીજી કાંઈ એમાં આથકવા ઈમત ધરી શકતું નહિ.

જમીનદારના બગલાથી થોડે દૂર હરિજનોતો જુદો વાડો હતો. એમના માટીનાં ઝૂપડાની દશા જોઈ દરેક માનવદિલમાં દયા ઉભરાતી. એમનાં છાપરા બાદાઈ ગયેલાં હતાં તે દિવાલો ખખડી પડી હતી. ગરીબાઈ ને રોગચાળાએ એ વસતીમાં કાયમનો વાસ કરેલો જણાતો. એમાનાં ઘણાંખરા મજૂરી કરી ગુજરાન ચલાવતા. કેટલાકને સા રડ્યા બડ્યા દોર નજરે પડતા પણ તેમની હાલત પણ ઘણી જ દુર્ગમ હતી. હાડપીઠરની દશા ભોગવવા છતાંય આ લોકો પોતાનું ઝડપી વનન ઝેડવા નારાજ હતા. ગરીબાઈની સાથે એમને માનુષ્ય પણુ વધેતો જ જતો.

ગાળુ ગામ ખુદી વળી પ્રભાકર આ ગરીબાઈ ને વિપાદના મળ્યા આગળ આવી ઉભો. સાંજ પડી ગઈ હતી. બપોળોની ફાટમાવી તેજ-કીરણો વંરાઈ ગાઢ અંધકારના વડાચક્ર પર નૃત્ય કરી રહેના. કેટલાક ઝૂપડાના કમરોટા આકાશે ઉડતા. નાગાં આવકો આંગણમાં રમી રતા હતાં. તેમની મનાઓ કંઠાળાભર્યા પગલે પાળીના માટલાં

ઉપાડી આવતી હતી એમે ના અવગમ્યમારી પડી તારી પુનળીઓ
જેવી તે ગામગી ને ઉ નામદીન જણાતી તે આધ્યનાટ- લાગવાતુ
હોય તેમ લાગતુ હતય મ સાદના આ-રા તાપમા વિપતિત દસ્ય
દેખાય પ્રભાત એ કાળ દેખાય અન્ય મની જમીન માને
જાઈ ગયો

થોડી- પગમા એની તારા ઉડી એ મુલાઈમા નરોતો એની તેને
પ્રતીતિ થઈ ગામતી ગરીઓમા દીરા નરોતો કે એને માર્ગ મુઠે
દ્રામ ગાડી મે મોટરો નરોતી થા નાને જનદી રો પરોઆડી
અહીં તો ગરીમ કે શ્રીમત દરે ને આનસાની જ દુગ્ધ પત્ની નીમે
નીમે તે મુ તર- પાઠો વજો સુ તો જાગે ના આધમી ગયો હતો
મગહળાની કીલી કીલી પ્રકારા રેખાઓ પશુ મ રાના
અભગમા અને પ થઈ જના લાગી એને માર્ગ પપુ મુક લીએ જડો
એટલામા મેનનના દીરાનુ અનનાનુ થયુ ને એ મારવાઈથી રો
પરોઆડો

આગણામા અઝાયલો મામાન અનોપ થઈ ગયો હતો દીરા
પ્રગટાની દેવામા આન્યા હતા મોભાથી મનગમતી મુરામ
નીલગી વહી હતી થોડી એડીઓ મિત્રાન તેમનુ આગત ગ્વા
લેગા મનેન મર્વ હવ વિખર્ગ ગના હતા એમના નાના ભાઈ મેન
મા કિધી ના દત્તા તોય આ નામ્ય ન્યાઓ મહિનાઓની
અગના પ્રતિષ્ઠા ન ડગી હુ પશુ ત્યા ઉભી હતી

પ્રભાતના પગના આલણી હરિમા મોડામાથી બહાર આન્યા
આટલી વાર તુ કા ગયો હતો તેમલોવાળો જ નજરો 'મને
તો વિમા રાગ પગી હતી આતે જઈ મુલાઈ છે તે મોડી ગન
નુરી પાઠો ન આવુ તોય આને ગમિના અધારે મનો ગોધરો પશુ
અહીં તો મુકેન પડે પગી છે નાનપપુમા તુ અહાં આન્યો હતો
પડી અહીં ફર-થો પશુ નથી

એમની લાન પના પર પ્રભાત હર્યો પશુ આ ને

જરા પણ ખોવાઈ જઈ તેમ નથી. તેમાં મારા દાદાના ગામમાં ભૂલો પડું તો તો થઈ જ રહું ને, હવે ચાલ, મને ખૂબ જ ભૂખ લાગી છે.”

તે જમવા બેઠો, પેલી છોકરી હજી પણ ત્યાં ઉભેલી જ હતી એક બે કોળીયા ભરી પ્રભાકરે ધીમેથી પ્રશ્ન કર્યો, “બા! તારા પીયેરમાં ખાવાની પણ મનાઈ છે કે શું?”

“એમાં શું થઈ ગયું?” હરિયાએ પીયેરની બાલકન્યાઓને એકદમ બચાવ કર્યો, “નાનાં છોકરા છે. તે જીએ પણ ખરાં. એમાં શા વાંધો છે? અમારા ગામમાં કોઈ તમારા શહેર જેવાં સુધરેલાં નથી. એમને ખીચારાને જોવાનું થોડું મળે, એટલે જ્યારે નવીન જોવા પામે ત્યારે જોયાજ કરે.”

“પણ મને વાંધો છે એવું મેં ક્યારે કહ્યું?” એના પુત્રે હરિયાને શાંત કરી, “હું તો એમ કહું છું કે, આપણા ગામડામાં મોજમજલદનું એક પણ સાધન નથી. મને એ ઉણપ પૂરવા ઘણું જ મન થાય છે. મને જમતો જોવામાં એમને આનંદ પડતો હોય તો મને કાંઈ પણ વાંધો નથી.”

જમીને પ્રભાકરે પોતાને માટે એક ખડ પસદ કર્યો ને પોતાનો સામાન છોડી તેમાં ગોડવવા માડ્યો. એમા મુખ્યત્વે પુસ્તકો હતાં. પછી ફેટલીક બેઠો પેનો ને કાગળો જણાયા. એક ચિત્રો બતાવવાનો બદ્ધ દીવા થ ત્યાં હતો. એક આમોદાન ને થોડીક યાળીઓ ખાગુ દૃષ્ટિગાચર થઈ.

આ બધું જ પેલી કન્યાઓ આશ્ચર્યમુગ્ધ નયને જોઈ જ રહી હતી, “તમારે જીન સાંભળવું છે?” તેણે છોકરીઓને પ્રશ્ન કર્યો.

પેલી છોકરીઓ તો એના પ્રશ્ન સાંભળતા જ ચેરાઈ ગઈ. હરિયા આંદર આંતરનાં દનાં નેમળે ઉત્તર દીધો, “આટલી મોટી રાતે એવી ધમાકડન્યાનું શું કામ છે? આવું બધું અવી લાવવાની જરૂર નથી જી દની.” ગામડિયે આવું કદી શે જોયું હોતું નથી.

એમને તો હાથે જવાનું હોય છે આમ ગમતમા ન થતું હોવાથી
એમને ન પાનવે

“ત્યાં જાગ જોના ગમતિનાળ હો ગને છુ અં [યુ ડ ગ
મેચી લાની? ” તો આ મોઝગને માન- ગનાવી જે માડુ છુ
મને તો લાગે છે ” મેં લોગે હામની ધૂનમા ખાવાનું પણ બની ના
છે એ લોગે હામવાનું ફાડુ બધી ગમત છે ” મેં એ માં તપુકુ છે

એની માએ થાગને વિચા હોડી દીધો પણ મહામાની જી
નાગ પ્રોગો ૧૧ ૧૧ ગને આજે જગ મુડિ જા ત મહાગમ
પ્રલાહે પણ એની માતાનું માન ગમ્યું છે છુ મન એમન
એમ ગોના છ તેજો મુનાની તૈયારી જી પથારીમા પડ્યા પડ્યા
પણ એણે આતૂતાની મારી મહાગમ જી પણ એનું અવનો ન
હોનાર ગોઈ નજરે ચડુ નહિ

બીજે રિએ આમ ઠાવના જ તે ચમગને પથારીમા મેં
ચઈ રો પુ જ પ્રાગ એના મોઝગને અજવાળી ગઈ હતા
એમો અજગ એતન આસી મડુ હોય તેમ જણાવુ છુ એણે
જોનાવી રિચિણ ૧૧ જોયુ ૧૭ ૭ પણ વાજા નરોના
જોડી નાગ એને જાન આડુ - ગામ મા ગરીમતા ૧૨ તર ન
ગના મુર્ચી નિલાળ મહાગમે એમગવા પતા નહોના ૧૩મા
મુર્ચ પ્રગટ થતા જ એમગ પ્ર ૧૧ પ્રાગ ચઈ ગહેનો ગોઈ પણ એ
પ્રભાતને મેં જગ દના- પાછુ જેના પ્રયત્ન છુ નહિ બી માની
નાતાની ને નાની નાગ દતી એમ મહાનું જી ગોઈ પણ પથારીમા
પડી ગઈ નહિ ગામમા નામ હોનારીના નિજ - વાના પાના
રોય? ૧ પાણી તો જુવવી હાથે લગી નારનાન આપાવીન એવ-
પ્રમાણે એકમ અમો તે મેરામા ૧૭૭ થનુ નહિ

એ ૧ પણ મરાગમા આજનું મેં ગઈ ગઈ નહિ પણ અહા
નો થુ છુ તેની જ એો મમજ પગી નહિ ગામમા તે ગોઈત પ
જોગમ્યતો નહોના દરિયા વગનામમા ગયાઈ ગમ હતા નખાનવાયુ

ઉઘાડાં બારીબારણાં વાટે ગતિ કરી દરેકે ગૃહવાસીને બહાર આવી જ્યોતિર્મય પ્રભાતને વધાવી લેવા વિનવી રહ્યો હતો. પ્રભાકરે પણ એ આમત્રણ ઝીલ્યું અને તે કરવા નીકળી પડ્યો.

સ્ટેશન પર જવા કેટલા ય ખેતરવાં ગુંદવાં પડતાં. એ અર્ધ પહોંચ્યો કે સૂર્ય ઠીક ઠીક તપવા લાગ્યો. ખેતરો લીલોતરી વિહોણા ને વિશાળ હતા. ગતજીવનની પ્રતિમા સમાં કેટલાંક ઝાડના ફુલોં માત્ર નજરે પડતાં. એ સ્ટેશને તો પહોંચ્યો. ત્યાં જ સહજ લીલોતરીનાં દર્શન થયાં. ખાસ ઉગાડેલાં લીમડાના વૃક્ષોએ એના તપેલા જીવને શાંત કર્યો.

પ્રભાકર 'લેટફોર્મ' પર જઈ ઉભો. સ્ટેશન સુંદર લાગતું. સ્વચ્છ ને સફાઈદાર મુખામુની ધમાલનું ત્યાં નામનિશાન નહોતું. ખતરાના જાપરાં પણ વેલવેલીઓથી વીટાયલાં હોય જીવને ઉત્સાહ આપનાં. રાત્રી પથરીથી જમીન ભરી દેવામા આવી હતી. ઢેકાણે ઢેકાણે ફુલખારીઓમાં રંગબેરંગી પુલ ખીલી રહ્યાં હતાં. પ્રભાકર એક પાટલી પર બેઠો. સ્ટેશને આવનારનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો.

થોડા જ સમયમા એક ગાડી આવી ત્યાં ઉભી રહી. એક ક્ષણમાં જ સ્ટેશન માનવમેદનીથી ઉભરાય ગયું. કોઈ જનદુર્ઘટના સંબંધે પેરાનમા વસતી પુટ્ટી નીકળી હોય એવું થીસર લાગ્યું. કેટલાક ઉતાડ્યો ઝડપથી ફુટી પડી, પોતાનો સામાન ઉતારવા મંડી પડ્યા. કેટલાક એટલી જ આતુરતાએ એમને ધ્યાનને મારીમાં ચઢી ગયા.

પ્રભાકર નેમ વિના સધ્યો દેખાવ બેઠ રહ્યો હતો. એકાએક એનું દૃષ્ય બદલાયું. એ ચમકીને ટટાર બેઠા. એક યુવતી ગાડીમાંથી કિરત્તી બહાર. પણ એ આડી આવી શી રીતે ?

તે ઉઠ્યો. તેના તરફ ગયો. નજીક પહોંચતા જ બન્ને એ ઉચ્ચ બોલે મળી દટોદટ

આવ' અગા' !! ગામડામા આનંદીને અચાનક જોઈ પ્રભાકર માનવચરિત્ર બની ગયો. પરંતુ આનંદીનું વદન તો એને જોઈ

લાલચોળ બની ગયું થોડી જ વાગ્યા એના મુખ પર હીંસા
પથગર્ધ ગઈ એવો પ્રભા મનુ વલ્ન ઝીંચ્યું, તમને આરા બાળના
ચાલો મળવાની જગ પસ આરા નહોતી તે મોલી

‘હું તો જન્મથી જ લમરો છું તમા જાઓ ત્યાં નજર પડે
પણ તમે અહીં ક્યાથી’

‘આ માગે ! નું ગામ’ આનદીએ હમીને ઉત્તર દીધા

‘હું માન અહીં આપું છું

કેના યોગ’ પ્રભાજી મોલી ઉઘો ‘મા ! ! ! એ પણ
અહીં જન્મ લેવા યોગ્ય વારેયુ

એક ઉચો પાતળો મદ્દ પુ પ ને જે ડુમગ તાલ્લી ઉમેલી
ભી આ મન્ને તરુ લાયકિત નજરે જોઈ ગયા તમા હવ
પેના મ્ને રન્ધે પ વુ ચો ન વાયુ પાનખી તૈયાર જ મે ! !
આના સૂર સહનો જન છે’

આનદી જરા રાળી, તમા પ્રભાજી રળી તેને રાળી તમાર
! નું નામ ! મો તેમની ઝોળખાણુ ઢગવો ને !’

એમનું નામ ઉમાભાઈ દેમાઈ આનદીએ ઉત્તર દીધા
એમને ઝોળખતા તમને જગ પણ મુન્ની નરિ નજ આપું
ગામ તેમને ઝોળખે ટે

એમની તે પાનખીમા ચળી બોધગો એ મ પાનખી
ઉપાડી માર્ગે પ ચા

પ્રભાજીને એનું નામ તપી જલુ જણાયું તે મ મ વડ
તરુ મળ્યો પાનખી પણ થોડી જ વાગ્યા અસ્મન ચર્ચ

પ્રભાજી જગ રાચ પાનખો આનદીને તે એ જ રા-
મળ્યો હતો એમલી જ ઝોળખાણે આમ હુમલુ તેને ન ન લાયક
એ નાં તો નહિ લાન્યુ હોત ? પ્રેતો માન જરાગો જ આપ્યા
તમા એ મળનાથી ઉત્સાહ બની ગઈ હોય એવું એ પણ
ચિદ્દ નિષ્ક્રિયાચર ચયુ નહોતું કાચ તે છે ! ! જ પડી હતો

ઝોવા પ્રસંગે તે પ્રભાકરને પ્રથમ મળી હતી કે એ સ્મરણે
તો તે એને વધાવી ન જ લે.

જેમ જેમ પ્રભાકર વધારે વિચાર કરતો ગયો તેમ તેમ તેને
વધારે ખરાબ લાગવા માંડ્યું. એ પોતાને માટે શું ધારશે? આવી
વર્નાવુંક તે કદી માફ નહિ કરે. એના દર્શને જ તે કેમ નજીક દોડી
ગયો તે તેને ન સમજાયું.

ધેર પહોંચ્યો તો પણ તેનો સંકોચ દૂર થયો નહિ. એની
માતાએ નાહી તે જમવા આવવા ફેટલો ય ટોક્યો ત્યારે એ નિરાશ
વદને ઉઠ્યો. “આવા વિચાર ક્યો શો લાલ?” તેણે વિચાર્યું,
‘કદાચ એને ફરી મળવા પણ નહિ પામું. વળી હું જરા ય
અસહ્ય બન્યો નહોતો. જરા વધારે આતૂરના દાખવી તે ક્ષતિય
ન ગણાય?’

જમતા જમતા તેણે એની માતાને પ્રશ્ન કર્યો. “જમીનદારને
બગલે તું કદી ગઈ છે? એમના ઘરમાંથી કોઈને તું ઓળખે છે?”

“ના બા.” તેની માતાએ કહ્યું પાણી રેડ્યું, “એ તો
મોટા લોક કહેવાય. આપણી જોડે બોલે પણ ખરાં કે? એકાદ એ
પ્રસંગે હું એમને ઘેર તો ગઈ હોઈશ જરૂર.”

પ્રકરણ ૭ મું.

કર્તવ્યની ધૂન.

સિદ્ધાન્ત સ્વામીનું કુટુંબ એક વાર ઘણું જ ગદાણું હતું.
એમના જંગલની નજીકમાં જ એક દેવાલય હતું. તેના ચર્ચીયટ પણ
દેવાર્ચના દુટ્ટીઓ જ કરતા. એટલે એમને એટલું બધું કામ
પડતું કે જમી પચાવતાં છેલ્લે અપારના ત્રણ ચામી જતા. એ તો
તેમના મોઢે મોઢે ખાસ પવની રાખી લેવામાં આવતા હતા.

હું મીઝો પણ વગર ગયા હતા જ્યાંય પુગણી પ્રણામિ । તા હું
અભગ ચાલુ જ હતી અત્યારે પણ જમી પગવાગતા તેમને વાડું
મોડું થતું

આનદી અને તેની એનો ગાગામા જતી દોવાથી ચાલુ જમી
લવાને દેનાઈ ગયેલી હતી અત્યારે હમ નાગલામા તો તેમને પગના
પેડુ પડુ એવી ડોરીઓને ચણુ રાગે તો માજ પડતી એટલે
તા હુંના વગતો આ ગિવાજ આનદીને રાખો જ ભારે પડે એની
મજેલી નિરાગરા એના । હા એ એને માટે ભુની અવગ્યા હગની
હુમના બે ડોકગઓ ગાગામા જતા તેમને નહેરા જમી લેવું પડુ
તેની માથે આનદીની પણ ગો વણુ ચઈ આનની એમનામા લગી
એની મને હો-ગઓને ખૂમ મજા પડી ગણ કે એની એ હામા
લાગતો જ જ પડી ગયો

આનદી જમી પ નારી એના ખામા એ લી બેરી હતી ખીમ
હુખીઓને તો હું નાખવાનો વખત પણ થયો નહોતો અત પુ મા
આનદી ઉપગત ખીમ ત્રણ નિધનાઓ હતી બહાગના ભાગમા વૃદ્ધ
જમીન ગ પોતાના મુનીઓ બહાઈ ને પગનાગાઓની વાટાઈ
લલ નિધ વિગજતા

આનદીને અહા એ નચાચુ નાગતું એની વચનો એ પણ માની
નરોતો એની નિધના મામી ગૃહિણી પે હતી પગતું એમનો અભાન
ખૂમ જ ગાગી હતો રગનાગામા ધ્યાન આપરામા તે તો રાતે
રમ નામા તેમના નિમનો રણો ભાગ પમાગ થતો નવગમનો વખત
ત દેવમેનામા ગાગતા એટલે આનદી માટે તેઓ ખીલુ ન કુગમ એમની
રા તા નહિ હિમાભાઈ દેનાઈ જમના આવતા ત્યા આનદીને
માનવતા એમને એની માટે નાતાલાપ હગામા ખૂમ ગમ પ તો
તે પ્રગગ આ ગે રિનો હગાતું પણ ચૂ તા નહિ આનદીની
મગમ મચવાન તે માટે તેઓ ખામ ગાગ ગજતા એને મરિપણ
નાગની ઉપુ માથે નહિ તેની ખામ ચીનટ ગજતા ગણક તેની

હતા ય હુનાનીને મરચાઈ વિના ચાલતુ જ નથી એટલે આ અજગ એમત ન આતમા તેા એને ખૂમ ખૂમ માલતુ મા રખને તેા એ મિત્રો ને માવીઓવી દૂર થયા નાજ પોતાને મ બાગી ચેમતી તપીતાતુ મો જોતા જ એ ન ત્ય અનુભવતી હતી

આ શમા ના જો ચની આ પા હતા મૂર્ચનાગણ પા પાતાના સામળા આનરણુમાથી મનાગનનાર ડોખવા ન તા પપુ દેવા જનાની ખી પુન ન ન મતાડી દેતા નિર્મળ આગ્રા ધીમે ધીમે રોગતુ જતુ હતુ આનની ઝમમા મારી આ શ તરફ જોઈ ન ।

રખતુ જાના માટે ને મીનણુ મગીત ને પુત્રને મુલાકાતી લેતી આની ની પ તુ એ- પણ ચીજને તેણે રાથ ગાડ નો નહોતો નિર્મળ આગ્રા ને નીનગણા ખેનરો રચી નજર ખમેડી અથના જ પાના પગ નજર દેખતી મુજબ હતી પખીના મનુર મગીતે માનવવિ તદ્દનીન મની જતુ

ગોડી રારે તે ઝમમાથી નીરે હવડી ર ખાથી જણાતુ રદ જમીન ન તમની એશીમમા જેમી ન્યાર આપી લા તા એની માની મદિરે ગયા હતા તે રા ઇઝમા આન તમ આશારેશ લઈ ગયા હતા એમે એક નજ નાની તે પાછને તાગતી પહાર પડી

પાછા એ- નાનડો મો હતો મો) હુમતી શ્રીઆ આ મો જ વાપગતી મો) ન મામાન્ય જનતામા બેગાવાતુ તેમને ન નાગતુ નરિ ગરાજ ઓળગી પહાર જામા મથાતો મોપ થના લેવાતો મોટા હુનાતુ પાલી તાર હતુ જતા ન મોગલના ભમા ને નાના હુનાના પાણીથી નલાવી લેના આ પાણી લેના મો) હુવે જઈ આમા ય જનતામા ભગસાડુ તેઓ પમ ગતા નરિ નાના હુનાને દુગ્ધો પણ એ- નાન ડો બાગ હતો મેમા ખીલતા ન હુન દેવમગિમા રચગતા મૃદિષ્ટી આ બગીચા પગ ખામ રખ મ । મતા એટલે અનુભુ મો) પણ તેમા પ્રગી ન તુ નરિ મ પી રાને રગી

વાડ હતી. છેક આથે ખૂણે એક નાનો દરવાજો હતો. એની બહાર વિશાળ ક્ષેત્રો માઇલોના માઇલો સુધી પથરાઈ રહ્યાં હતાં. પરંતુ ભાગ્યે જ કોઈ એ બાબતોને ધરવા જતું.

આનંદી બાગમાં ફરવા જ નીચે આવી હતી પરંતુ કોઈ નિલેરમાતી મહેલના દ્વાર પેઠે પેલો જંધ દરવાજો એને આકર્ષી રહ્યો. એ કદી પણ ઉઘડેલો એના જોવામાં આવ્યો નહોતો. પરીકથાઓ સાચી માનવાની વય તો એણે ક્યારની ચે વીતાવી દીધી હતી. છતાં યુવાની બધો દૂર ફરવામાં હમેશાં આતૂર હોય છે. એટલે ધીમેથી દ્વાર ઉઘારી તે વિશાળ ક્ષેત્રોમાં ચાલી નીકળી.

એમેર એના દૃષ્ટિપથે કુદરતનો બાગ પથરાઈ રહ્યો હતો. દર દર ગરીબ ગામડિયાનાં ઝુપડાં દૃષ્ટિગોચર થતાં.

આકાશ ધેરાવા માડ્યું હતું. વૃક્ષોને મથાળે શામળાં વાદળો ટોળોડ ફરી રહ્યાં હતાં. તે ધીમે ધીમે આગળ વધી. દિવસના ગાળામાં ત્યાં ભય જેવું કંઈ હતું જ નહિ. વચ્ચેનો દરવાજો પ્રદેશ જોળી નેણે લીલાતરી પર પગ મૂક્યો કે તૂરત તેણે છટકારાનો દમ મેળવ્યો. નીલરણાં પાનાં પર પગ ફરતાં જ એને અજ્ઞાન નિરાંત વળી. જાણે સાજ પડી ન ગઈ હોય તેમ અહીં તો લાગતું. બાદળોમાં આ લીલાતરીનું મધ્યગિંદુ અજ્ઞાન ભેદ ધરાવતું જણાવ્યું. કદાચ પાંદડાં અહીં અનેક પગથિયો હશે. પરંતુ વર્ષાના આગમનથી નીલરણાં વનરાણીઓ એ તમામ બસી નાંખી હશે. વર્ષાવર્ષા ખરતા પાનના ત્યાં થર બાઝ્યા હતા. ટ્રેલીક વાર વંટોળ ચડતો ત્યારે તેમને દર દર ઊરાડી મૂકતો. છતાં ય તેમનો સમજો નાશ ફરવાને લઈ કોઈ સમર્થ થયું નહોતું. પાના ફળ ને ફુલ બધાં ભેળાં થઈ કાળાના ને ધીમે ધીમે માટી બની માટી સાથે મળી જતાં. છતાં ય દર વખતે નવા વાદા મળે તેઓ નવાન સુરોદ્યને સ્મિતહાસ્યે વધાવતાં.

સર્પમાં એક વિશાળ થડ આડું પડ્યું હતું. આનંદી ત્યાં ઘડીકે ચડી ને ધીમે ધીમે જડવાનમાં એ નીચે તૂટી પડ્યું હશે. એની

કાળીઓ તો ગામડિયા નગરજી મારે ગામી ગમેના જણાતા, કાળા કાળા મહાગણમના દાણીજી મમેવા એ ચ. તો લા પ. ૫૭ ૭૮ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦ ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦ ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦ ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦ ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦ ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦ ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦ ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦ ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦ ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦ ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦ ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦ ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦ ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦ ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦ ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦ ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦ ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦ ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦ ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦ ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦ ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦ ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦ ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦ ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦ ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦ ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦ ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦ ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦ ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦ ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦ ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦ ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦ ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦ ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦ ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦ ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦ ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦ ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦ ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦ ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦ ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦ ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦ ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

કોઈ પણ જીવતુ પ્રાણી અર્થે નન્દે પ તુ નંદિ જતા ય એ અગત્યમાર્ગ મધુર પ્રનાલયે ગાજ ગલો દનો મધુર ગીત ગાના પખીડા આમ તેમ હિડી, વનગણની અખજ શાંતિનો ભગ દગતા કોઈ વાર જોઈથી પવન પુજા વનસ્ત્રોને દનાવી મૂતો આનંદોને એ એજાતમા પશુ ઉ નામ મળે મનુષ્યના ભન માન કપનારાગ જ જન્મે ઠે એમ તે મમજતી એને તો આવા એજાતમા પશુકુળી બાની શાત કનન ગાળવાતુ નિ થઈ આ યુ એના મનને ગઈ જોર પ્રાપ્તિ સાત્ત્વન લા યુ

જોયિતો જોઈતો ધગર સલગાયો માન્વે ન ગઈતેના ત દ આવતુ હતુ આનંદો અમળીને હિલી થઈ ગઈ ગાજ વનગણમાથી એ- પ ઠગ મળુ ન તેના તરફ ચા થો આવતો દનો એવુ દૈયુ ધીમુ ધમધી ગ્યુ એના નયનમા વડીલ ભમચાગ થયો ખીજ જ પળે તેણે દૂદગાનો મ જેવ્યો આગતુ તરફ તે આતાભગી નિહાગી દી તે મનુષ્યે તેની નજર આની વ ન રું વાય અહીંતુ એ ન તમને ખૂબ જ ગમ્યુ હો એવા એજાતપ્રિય બીજા નંદિ દાન એવુ તમે રડી ભગ માની લીધુ હો દું અચાનક અહીં આવી ચડ્યો તે ક્ષતિય ગણ્યો મને પદા માગ મિવાય અન્ય ગઈ આવુ એ તપ્રિય હો તેનો બીલકુન ખ્યાન નહોતો

એના આગમને આનંદી જગ ય નાગજ થઈ નહોતી ' ખદુ અમાનસી ન જણાવ હો ' નેણે હનીને કહ્યુ ' એ ? ' પ્રમાદે મામો પ્રશ્ન જ્યો, ' આ તુ ૦ આનની તમે એ ના જ ન ગરી શકો, એમ તમે માની ગલા હો નેથી આનંદીએ ખૂનમો જ્યો

હરી માગ મારના અગણ્યપ્રદેશમાં નિહા કરી છુ
નીનનર્ણી નનગણથી સીટાવતુ આ મારે નતન નવી વાગ મા-
આગ્રયસ્થાન મની ગહે કે પગતુ તમે પણ નાનપણમાં અબી
નહોતા રહેતા? તમારી માનુ પાંગેર આ જ છે એમ મે
માલમ્યુ કે ને?

૮ તો એક જ વાર અલી આવ્યો ને વળા રી? - મરિતો
રોષશ પગતુ આ નખતે તો ૯ મારી એ ગેરહાજરીનો ખખ
સાળી નાખનાનો છુ '

આખી ગજઓ અલી ગાળવી છે ' ચુ? ' આનદીમે
હસીને પૂછ્યુ

'ગજ પાડુ ત્યારે મારે તો ગજઓ " પ્રભા ૨ હસીને
ઉતાર દીધો, 'આ વળા તો છુ મરિતનિયુ મને ન ભાગી
આવ્યો છુ '

'કવી રીતે?' આનદીએ આશ્ચર્ય તપ્ત્યુ

એ તો લામો ઇતિહાસ છે ત મોલ્યો 'માર લામ મને
ધણુ જ પ્રિય છે એટલે એની નાત ગયા મસુ છુ ત્યારે મને
નખતનુ જ્ઞાન રહેતુ નથી એટલે તમને દટાવો આને ' તુરત
મો રાખ્તે હો! "

'મારે પણ ઠી જ ઉતાવળ નથી ' આનદી મોલી 'એટલે
મને અધીરાઈ આવશે એમ મમજશે જ નહિ મરિતની માથે
વાર્તાનાપ આ સિવાય મૂગા મૂગા મેસી ગહે ૯ 'દટાળી મરિત છુ

પ્રભા ૨ મજમ આપના અનુભવો ઠી ત્યારે તમે
શરૂઆત કરી "તમે પગાનની આપો છો એટલે તમને નામ
આપતા મરિત્ય નહિ થાય માગ જામની નાતો મે જુ જુ
આમળ રી છુ દટવા મને ગાડો ધારે છે કેટલા-તો એથી પણ
આગળ નધ છે કાચ હુ ગાડો રોષશ પણ ખરા માન એમજ ધુન
પાળા મે મારે જવન-સર્વસ્વ અર્પણ રી નીવ છે ૯ મરુમ્મ

હિંદુ કુટુંબમાં જન્મ્યો હતો. પ્રથમ ત્યારે એ સંસ્થા ઉભી થઈ હશે ત્યારે એના દરેક સભ્યો અન્યોન્ય સુખદુઃખમાં ભાગ લેતા હશે. પરંતુ અત્યારે તો મને તદ્દન વિરોધ જ જણાય છે. લોકોને સ્વેચ્છાએ વિહરવા દેવામાં આવે તો તેઓ મરજી પડે તેમ જીવે. બીજાની જરા પણ પરવા કરે નહિ. પરંતુ બધાને પરાણે એકઠાં રાખવામાં આવે તો સંબંધીઓ માટે જે સ્વાભાવિક સહભાવ હોય તે પણ ઉડી જાય ને સહયતાનો તો કેવળ દંભ જ રહે. અમે બાળક હતાં ત્યારે બાલસ્વભાવ સુલભ પ્રીતિથી અમે અમારા કુમળા હાથ લગાવતાં. પરંતુ રોપ ને અસૂયાના કાંટા જ અમને વાગતા. અમારું હૃદય હમેશાં શિથિલાન લયથી ધડકી રહેતું. છતાં એ શિક્ષા અમે નિવારી શક્તા તો નહિજ એ રીતે અમે ઉલ્લાસહીન બાલ્ય વીતાવેલું. એવામાં મારા પિતાજી દેવલોક પામ્યા. મને ભારે આઘાત થયો. એમાંથી હું ઉઠ્યો આવું ત્યાર પહેલા તો એક બાકી રહેલા પ્રેમપાત્રથી મને વિનંતી પાડી મુંબાઈ છાત્રાલયમાં મૂકી દેવામાં આવ્યો. એક પણ આનંદરેખા વિહોણુ મારું બાલ્ય ઝોસરી ગયું. હું મોટા થયો. મને લાગ્યું કે મારા જેવી ઉલ્લાસહીનતા વિરલ નહોતી. આખું જગત એવી ઉલ્લાસહીનતામાં જ રૂપી ગયેલું હતું. ગુજરાતનાં છોકરાં જન્મતાં જ શીખે છે કે જીવન જગજોથી ભરપૂર છે. અંધારી જેલથી પણ અદકું છે દોષ અજાણ્યા પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા જ તેમને અવતાર આપાયો છે. એમના ભવિષ્યમાં પણ ઘોર અધકાર જ નજરે પડે છે. ઝરીબાઈ, અજ્ઞાન, દુર્ગુણો રોગચાળા વગેરે એમનું જીવનતત્ત્વ હરધડીએ ગૂંચી લે છે તેઓ જન્મથી જ વૃદ્ધ હોય છે. બાલ્ય કે યૌવનનાં તો એમને સ્વર્ગનો પણ મીઠાં નથી હોતા. તેઓ અનંત લયથી ભરપૂર જીવન જીવે છે ભયભયાં દશ્યો જીવે છે ને લયનિનાદ જ સાંભળે છે તેમનું નેમને માટે પાપ લેખાયું છે. એમની વચ્ચે ભગવાન મૂર્તિઓ જીવંતની ખાતર દમણનાં જ દરેકી લે છે. પરંતુ તેમને ખબર નથી કે તેમનું દાન્ય નારેદાના દમણ આગળ દરમાઈ જશે. આ

પરિગ્રિયતિનુ મુખ્ય મનિદાન માનિ ઓ મને છે જન્મનામા જ તેમણે લયકર ગુનો ન્યાં છે, એની માન્યતા એમનામા પ્રથમથી જ ચરૂ મારે છે હમવાનો ૧૬ જ તેમણે હુમાની દીધો છે એવું તે મ । જાળને મારે માની લે છે

મને મા વાત ખૂબ જ માનની એટલે માગ વિધાનનો જન્મ્યામ ખતમ થતા જ આ C નામહીનનાનો લઈ- ગાલ પડે ચીરી નાખી રાખ્ય જ્યોત વેગનાનો મે નિશાન હો એ લાપને મે માફ જીવનકર્તવ્ય બનાયુ માગ મ મ પીઓ રોષે લગામ મને મારો ફરી તેઓએ હમી જાલ્યો પડી નિગળ થઈ તેમણે મારો લાગ કરો અત્યારે ૨ એકનવાયો રાખ્યો ઇજગતર થઈ ચોમેર ભટકુ છુ

આ બધો મમય એક ધ્યાન મની આનંદી એના મામુ જાલ જ ગી હતી પ્રભા ૨ અટ-ચો ત્યારે જ તે ધ્યાનલય થઈ રૂપથી આહુ જોઈ તે પ્રોલી ' માગ જીવનમા પહેલી જ રાગ આની કાર્યવાહી માભણુ હુ C ૧૨ મનુષ્યો પગલે પમને ઉગતા વી ગેના દીમા છે પરંતુ વિધાલેના માનવમનુમા ગિમત ૨૦ ૧૬૫૫ ટિમિદ થયેનો મે ગાઈ જોનો નની હમવાથી કશુ ન માર્યવ થયો એન તેમને કાચ નહિ લાગ્યુ હોન '

' ૨ ૧૨ એમ ફો પ્રભા ૩ મેની રાત ઉસડી નીની પરંતુ મો તો ધીમે વીમે માથી હો મળતા જ નતન કે ૬૪ માગ કાર્યપ્રેશમા ૨ એકનવાયો ગેના પામ્યો નની આપણા પેરાનુ માતાવગળ મને પનટાનુ નાગે છે '

અત્યા મુધો તો તે કાગનુ ૪ પનગાલ જુ જોઈતુ હતુ એના મુ ૨ માનીએ ની ૧ ૨, પણુ તમે ઇ નીને લામ ડ્યાહુડ છે ૧ જોનો મને જ ૧ ખ્યાલ આપગો ૨

' અને-વિધ પ્રદનિઓ અમે C પાડેની છે પ્રભા ૨ હમગથી બો યો, ' અમે ગતિ ાળાઓ ૨ ની છે મનુગમગો મ્યાપ્યા છે C ૧૨ મ નોના કમોને કે- નીને રવાની લીધા છે પણ અમાગી

રીત તેમનાથી સહેજ નિરાળી છે. બને તેટલા મનુષ્યોને અમે મિત્ર બનાવી દેવાએ છીએ. છોકરાંઓને વાર્તાઓ કહીએ છીએ. સીનેમા જોવા લઈ જઈએ છીએ. ફેટલીક વાર સરકસ પણ બતાવીએ છીએ. મહારીઓ ને ગદુગરોને પણ અમે અમારા સાથમાં લીધા છે. ગરીબ બાળકોને તેઓ મક્ત ખેલ બતાવે છે. એમનું ખર્ચ અમે વેડી લઈએ છીએ.”

“શાગનો અકસીર ઉપાય શોધી કાઢ્યો જણાય છે.” આનંદી બોલી, “પરંતુ એમાં પ્રગતિ કેટલી થઈ છે? આપણા દેશબંધુઓની લયંકર ગંભીરતા બેઢવી એ સહેલું કામ નથી.”

“નાનાં બાલકો તરફથી તો ધાર્યા કરતા સાફ પરિણામ મળ્યું છે. એમના અંતરમાં ઉત્સાહકરો ઉભરે છે. માત્ર એમનું મોઢું જ બંધ કરી દેવામાં આવ્યું છે. પરંતુ જેમનાં હૃદયો જ સુકાઈ પથ્થર બની ગયા હોય તેમની સાથે કામ લેવું મુશ્કેલ છે. એમનામાં બને તેટલી મદદતા દેવા હું તો પ્રયત્ન કરું છું જ. ઉદારતા તો જેમની ગળથુથીમાં ઉતરી છે એવા દેશબંધુઓની ભૂમિમાં, પ્રગ્નજનોને દસાવવા માટે એક મનુષ્યને પ્રયત્ન કરવો પડે, એ વાત લક્ષલક્ષાને નિરંગાવી રાણી દેવા પડતી છે.”

“મારા ઝોળખાણની કુલીન બાઈઓ સાથે તમારો પ્રસંગ પા. એમ મને ધાય છે.” આનંદી બોલી ઉઠી. “એ એવા તો પ્રાચીન પત્ની બનેલા છે કે એમના દર્શને હાસ્યનો દેવ પણ આનંદ કરી શકે.”

“મને જરૂર નો લેણીની પીઠાન કમવળે.” પ્રભાકરે કહ્યું. “નાની બાલિકાઓ બેઠે બેનપગાં કરવાનું કામ થાવું જ કમર નહીં. પરંતુ બીજાજગમાં પગપેસારો કરવા એ તો હું દર્શન જ મારું. હું તો મરી ગયેલો છું. મને બાકી છે.”

હામ્ય રેડવાતુ હાઈ તમેજ ઉપાડી 'વા તો એના જેવું એ' નહિ-
મને તો હવે મેં કાર્ય અતઃ પણ લાગે '

“તમાગી પણે ગહેનાની માગમા નમિત્તિ હજે ક્રમ તેની જ
મને ગજ નહ છે” આનદીએ ઉત્તર દીધો. પણ તમાગી માથે
કામ કરામા પોતીકા ઉત્થામ ખીનમા રેવા જોઈએ તે પણ
માનમા નથી.

તે વચમાજ અગમ અષ્ટ પોતાના રૂપા રિપાની તેણે
અનુભુતા હુસત આપી દીધી હતી એ એને જગ ન ગમ્યુ નહિ
પણ પ્રભાત એની મુઝનણુ ઢગી ગરા નિના ગલો નહિ.

એટલે એણે વાત રાણી લીધી ‘મારી માતા મને એની
મીન નથી રવચ્છા કરા અહીં એથી લાની છે પરંતુ ‘તો
માગ કાર્યમાજ મચ્છો ગવા માયુ કુ હુ મા કાર્યક્ષેત્ર અની
પણ આતુ હી લેવાનો હુ એ માટે જરૂરી તમામ મામમા હુ અની
લેતો આચો હુ.

‘એમ ?’ આનદીએ આત્મતાથી પૂછ્યું તમે આજે
ન આત કરાના હો? તમાગી શાગમા લખવ ચવાતુ મને પણ
મન થઈ જતર છે.

અનીના લોગ મનાં કામ પર જતર છે બપોરે ખૂમજ
તાપ પડે છે એટલે નહ પણ રૂવાતુ દીન થતુ નથી
માનદાગજ આ કામ માટે અનુદૂળ પડે એમ મને લાગે છે
તમે આનગે તમાગે કે મોનારવા આવુ?

આ મુનાઈ નથી’ આનદી દસીને માલી તમે મા
લા આવા એ અનુભુત રેખાગે હુ મારી જતેજ આવી. તમે
એની રીત ન કરો.

પ્રભાતને નીગત પણ મુનાઈ હોય ત્યાં આવા માથ
માપે એની મેને પના પણ નરોત્તી પગલે તે આ મામડામા
આ રો હતો પરંતુ હવે તેનું આગમન ઉત્થામમન મનનું જણાયુ.

આકાશ ઘેરાતું હતું. તેની આ યૌવનઘેલાંને ખબર નહોતી. એકાએક મેઘગર્જના થવાથી ખંતે થ ચમક્યાં. એક દંડા પવનનો સપાટો ખંતેને વૃગ્ગવી ગયો. ભૂમિના ભેજની મધુર સુવાસ ચોમેર પથરાઈ રહી. ખરેલાં પાનાં ચોતરફ ઉડી રહ્યાં.

“હવે મારે જવું જોઈએ. હું કાલે જરૂર આવીશ. તમે તમારું કાર્ય ભૂલી ન જશો.” આનંદી સ્મીત હાસ્ય કરી ઘર તરફ વળી.

એનાં ચચળ પદસંચારની પ્રતીક્ષા કરતો પ્રભાકર ત્યાં ઉભો જ રહ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું

કર્તવ્ય પ્રદેશમાં

આનંદી ઘેર પંકાએ તે પહેલાં તો વરસાદ-ધોધમાર તૂટી પડ્યો. આગમથી દોડતી તે પોતાની માસીના ખડમાં પેસી ગઈ. એના માસીઆ કંઈ સીંચવાનું લઈને એકાં હતાં. “આવામાં ક્યાં ગઈ હતી ? મેન !” તે ઉંચે જોઈ બોલ્યાં, “મોટી બેન શીકર કરના હતાં.”

“હું તો પાછલા આગમાં ફરતી હતી.” આનંદીએ જવાબ દીધો. “એમ કહેને કે હું ઝટપટ ભાગી આવી નહિ તો આવ પડતી હત.”

“પણ પડતવામાં આટી શું રહ્યું છે ? ઉપર જઈ કપડાં બદલી નાખ.”

આનંદીએ ઉપર જઈ કપડાં બદલ્યાં પછી એક પુસ્તક લાથના સર્પ તે આરીએ બેસી. પરંતુ એનાં નયન કે દિલે પુસ્તકનાં પાના તરફ ખીસકણ ધ્યાન સગાડ્યું નહિ. બહાર સૂર્યઘેલાં વારિખિં પર એની નજર પડી ગઈ. અત્યંત વરસાદ બેરૂંચી પડી રહ્યો હતો. ઘણા

દિવસની તૃપાતર બમિ કપાટાનધ પાણી ચૂમી ગદી હતી રસ્થે
વચ્ચે પવનના કપાટા પરઆદધાગને આમ તેમ રમડી જતા દી
દી મોતીની માળાઓ હવામા નટની ગેરી જણાતી દી પાણીનું
આવશ્ય બધાર્થ જતુ

આનદીનું મન પ્રભાતના વિચારોમા જ પરોવાયુ હતુ એના
વચ્ચે અજબ તરેહના હતા એ મીન માણુઓ જેવો નહોતો
આનદી ઘણા ય યુવાનોના પરિચયમા આવી હતી પરંતુ એમાના
પણા ખગ એને પ્રનિકૂળ જણાયા હતા માછની માને તે ડટથી વાન
ડી શન્તી જ નહિ. મમાનની પ્રણાતી અનુમાર તેઓ શિટ વચ્ચે
જ ઉચ્ચાગતા નેમર્ગિક વાણી પ્રવાહ બાન્ધે જ નીનગતો આનદી
જાતે પણ અનેક વાર એવી જ રીતે નર્તતી પરંતુ પ્રભાતર તો એ-જ
ધમ્મારે એના મનોમદિગમા પહોચી ચૂક્યો હતો એને નાના મોટા
આવશ્યની પડી નહોતી સામાજિક બધતો એની આડ આવી શક્યા
નાના માત્ર મે જ નાર તેમની મુનાનત થઈ હતી જા ય જા
મજનનની આગખાણુ મેલ તેમ તેા પોતાની ને પોનાના
અવપ્રદેશની વાતો ડી હતી ને પણ તદ્દન આભાવિ- રીતે જ
એવો જગ પણ મકાગ અનુભ રો નરોતો નાત છેડવા એને આ રો
પ્રસાન પણ ડગે પ ગો નહોતો

પરંતુ એની હાથનાગાની મશગલ લેની રીતે એને તો
ને સ્થન આપી ચૂકી હતી મે ક્યા ગહેતો હતો, તે પણ તે જાણતી
નડતી રમી દેગ ઠના કુટીંગો મેનુ ગમન ચો ક મ તે પમા
ત હા રાકે તેમ નહાતુ માખીયા તાજ આગગ વાનમ્મ પડી
તે પણ તને મમનતુ નહિ

પટ્ટણી રોજનાઓ વડી તે છેવે કટાગી તેણે એ નાન પ તી
મડી પા તો ચોપગીમા ચિત્ત લગાડવા મધી રસ્થા થની
ગયો હતો એને પણ જાત થાક લાગ્યો ન હોય ? એવામા એક

દસીએ આવી ખબર આપી કે દાદાજી જમવા પધાર્યા હતા. તેથી તે ત્રીસે ગઈ.

એજ ક્ષણે સુમિત્ર નિશાળેથી ઘેર આવ્યો. આનંદીને ત્રીસરણી ઉત્તરતી જોતા જ તે ખોલી ઉઠ્યો. “એન” એન! આજે તો જલદુર્ભ શિવો જોવાનાં છે તે યાજ્ઞીવાજુ વાગવાનું છે. સાંજે હું ત્યાં જવાનો છું.

“ખરી વાત!” આનંદીએ એની વાત ઉપાડી લીધી, “તારી સાથે મને પણ નહિ લઈ જાઉં?”

સુમિત્રે એના હવનભરમાં આવી માગણી સાંભળી નહોતી. દેવાસ્ય સિવાય ખીજે કોઈ સ્થળે સ્ત્રીઓને જવાનું મન થતું હશે, તેની એ કલ્પના પણ કરી શકતો નહિ. “જલુ દૂર છે.” એ જેમ તેમ જોડ્યા. “તમે કેવી રીતે આવશો?”

એ જ પળે ઉમાભાઈ દેસાઈ ત્યાં આવી ચઢ્યા. સુમિત્રનાં વચ્ચે, માલગી તે પૂછ્યા શાગ્યા. “શું દૂર છે? તમારે ક્ય. જવું છે?”

આનંદીએ હસીને બધી વાત સમજાવી. “તારે જવાની કોઈ જાણ ને આપણે પાલખી મંગાવીશું એકાદ પટ્ટાવાળો તમારી સાથે આવશે.”

આનંદીને કોઈ વાતની જરૂર નહોતી. એમ ભવકાંબેર જવું જોતે હીકે જાવનું નહિ પરંતુ તેમ કર્યા વિના કુટુંબ જ નહોતો. કોટુંબ તે કમલ અદા.

અખાસમયે તે આકાશ નિર્મળ હતી ગયું. છટામાં ફરવાની એજ તારે તેમ હતું. પરંતુ જમીનદારની પુત્રી વનનમાં આવતી ત્યાં એ પાંચે જ કેમ? મુજાહનના રાજમાર્ગ પર કોઈને ય આજવું નહિ. પરંતુ ત્યાં અજાણત અવતોતી આજે આવ્યા સિવાય કોઈ જાણ નહોતી. એજ જાણમાં મુંઝવે પડ્યાંજો આવજા નહોતી. એજ જાણ નહોતી. એજ જાણમાં મુંઝવે પડ્યાંજો આવજા નહોતી. એજ જાણ નહોતી. એજ જાણમાં મુંઝવે પડ્યાંજો આવજા નહોતી.

લયન અપગધ લેખાર એને જન્યાન થતો જણાયો જા /
જવાની પવનગી મગી તેરી તેને આન થયો.

પ્રભાતને રો પલેલા તેને કાઠી વાગ રાણી નહિ
પાનખીમારી હિતગના જ અગણ માન માગિ ઝોરી ચિત ભગદ
ગયતુ જણાયુ કેટલું લુવાનીઆઓજા તો જ્યા ની ય પ્રભાતની
મહામાતી મેગવી લીરી દની એટલે અથા તેઓ કેતના
ખમા પુમી ગતા દતા કેટલા મહાન આમ તેમ દતેગ્યા દતા
હોગ માથે લગવામા એમને અમાનભમ થતો જતાનો દતા
ખેતો ને મજૂગ પછુ ત્યા આવી પહોચ્યા દતા

પ્રભાતે હિમાન આનદીના માગમનની વાત ગી મની દની
રામીમાને આ વાત મુ વી નહિ પરતુ મધ્યનાની ખાન
આનદાને માનગ આપ્યા વિના રહે થયો નહિ. આનદાએ ના
એમને પ્રભાતની માના ધાગી તુગત જ પીઠાની રીધા બનેના વન
મગતા આવતા દતા તેજો ભાવભય વન રુ દગિયા તેને
અ રના ખમા લઈ રા ને મેમવા તેગજ નાખી આપી બેના
મદા અગીથી ખતુ થ જાગે

અર્ધ હિમાજ પ્રભાતી આનદીએ ખીજ ખમા ગિયુ નુ
ત ખીનો મીચ ભગદગયો દનો મગમગ વચે પ્રમેદોન તો દવામા
આયુ દતુ મામેના માગતા ય એક આ ર લટનીરી વેવામા આવી
દની તે ન રીવાના પાની મગમ માગે એ નદ થતુ
આગતુમારી રજા ખન ખીગીઓ કુની ગવા દતા કેટલા
પ્રભાતને મ ગતા દતા થાગીઓ નખાગી ગવા દતા

પ્રામોદાન ચાતુ થયુ કે હો । અગ વધી આ ર
નાના માગકોની ગાગીને ને મોગેગના માગિને રાજભગ આમે
ખ ગા ગલો મગીત તો સભગાયજ ચાતુ પ્રભાતને મે ર
લુવાનિમાઓએ મધાને માન પાડી પ્રામોદાન રી ચાતુ કેટ
લની ઓમગી કા સીમે સીમે રેલારી ચિત થવા ગાગી

ચારીમાંથી નાનાં બાળકો તેડી મોટેરાં પણ ડોકિયાં કરવા લાગ્યાં.

થોડી વારે યુવાનો ધીમે ધીમે વિખરાવા લાગ્યા. એમની જગા તો એક પણ પણ ખાલી પડતી જ નહિ. પ્રભાકરને કાંતે તુપૂરઝંકાર અથડાયો. વતનની વનિતાઓએ એને પધારી માન આપ્યું હતું. એમને માટે તો બે ખંડ વચ્ચે એણે પડદો બાંધી લીધો હતો. પરંતુ ગ્રામોદ્ધારને ચિત્રો જોવા આનંદીને આવેલી જોઈ બધા થ આશ્ચર્યચકિત બની ગયાં. એનું સાંદર્ય, યોશાક, વય ને ખાસ કરીને દુઃસારિકાવસ્થા તેમની વાતોનો મુખ્ય વિષય થઈ પડ્યાં. વિવિધ મનમતાનરે આનંદીથી પણ અગળ્યા રહ્યા નહિ.

ઠોંઠકે કલાક પછી કાર્યક્રમ ખલાસ થયો. બીજો દિવસે પણ એ જ કાર્યક્રમ ચાલુ રહેશે એમ જાહેરાત થઈ. આનંદલયાં વધતે જો વિખગયા. આનંદીના સાથીઓ પણ વેરાઈ ગયાં.

પ્રભાકર એના આગમનથી અગળા હતો એવો દેખાવ તેણે અઘાપિ ધારણ કર્યો હતો. પરંતુ આનંદી સિવાય સહુ વેરાઈ ગયા એટલે પડદો ઉઘાડી તેણે પૂછ્યું, “કેમ? મારી શાળાનું પ્રથમ દર્શન તમને કેવું લાગ્યું?”

“મજાનું,” આનંદીએ ઉત્તર દીધો, “મને પણ ખૂબ લસવાનું નકળું. તમે ટીકીટો કાઢી દેતા તો હું જરૂર અંત્રોં ભાગ માગત. હારનું કે તમારા સ્ત્રી મહેમાનોને મારામા ખૂબ રમ પડ્યો હતા. તમારા ગીતા ને ચિત્રા તરફ નેમનું ધ્યાન પણ નોંડાતું.

“ત્યારે તો તમે મને ખૂબ જ મદદ કરી. તમે કેવળ અવરોધ ને કાલથી હું થોડું શિક્ષણ પણ શરૂ કરવા થાઉ છું. પરંતુ પ્રથમ મારે ખાસ પીરમરી પડશે. આ લોકોને થોડું પડતા ને ત બચે

“કેવું તમારા લાગ્યમદિમા શિક્ષણની જા જરૂર છે?” તેણે પૂછ્યું.

“કેમ લગતું ને જાણવા માટે થોડું શિક્ષણ પણ જરૂરનું છે આ

ગામના યુવાનોને માગ મગીતમા મઝા ન પડી, એ તમે ન જોયું ' ખરામ કેળવણીનું જ એ પરિણામ સત્તર ઉંવામ અનુભવવા દેરડને થોડા શિક્ષણની જરૂર રહે છે જ "

" પરંતુ આ લોકોને ખીવડુલ જ શિક્ષણ નથી મળ્યું એમ તમે માનો છો ? " તેણે પૂછ્યું

' હવે એમ નહિ પરંતુ એમનું નિત્યજીવન એવા શિક્ષણથી જોઈએ તેટલું ગ્રામ્ય નથી વિદ્યાળાની એમને બધાને પત્તિ બનાવી મૂક્યા તો નથી જ માગતો ખામ જરૂર તો વિચાર કરવાની ને જરૂર કરવાની એમની શક્તિ ખીસ્તવાની છે એમને નાઈ બાળપોથી કે આડેશીખનાના નથી એટલે માગ વિદ્યાથી એને શીખવવા જતા એમની માથે ૮ વાતો વધારે કરે છું એ વાતાલાપ દરમિયાન ઘણી વાર એ લોકો એવી વાતો કરે છે કે જેની એમનો જીદે દરી હોતી નથી એમના પોતાના માનસના વળોધાયના ખૂણા તેઓ જાતે જ આપોઆપ શોધી શકે છે , તો માત્ર તેમના માર્ગ શીકે તરીકે જ વર્ણવું છું '

હજિયા તો બને જણોના નાતાનાપ આનંદચિતિ વને માલગી રી હતી અર્થાગની શહેરની છોશ્રીઓ શિક્ષણ લેતી ને પુરો માટે વાતો કરતા આધુ એકલી કે સમજાતી નહિ એમ તેમણે માલખુ હજુ પરંતુ અનુભવા પુરો માથે તેઓ આટલી જૂટથી નાત દરી શક્તી દરી એવા તેમને ખ્યાલ પણ નહોતો આની એમના આર્થનો મર્મ મમજી મમ એણે વાત દુનની ' મ્મ મોહુ થઈ ગયું હો ' હવે જુલસ '

' માગ ભાષણથી છટખી જવા માગો છો ' પ્રભાકરે હળીને કહ્યું, ' હાસ્યના ધમ્મક તરી લો ને ત્રાગ આપવાનો માગે વિવાજ નથી પરંતુ મારી વાત માલગનાની પણ વળાજ થોડા મનુષ્યો સમ્યક્તા મનાવે છે એટલે એવા નિરક્ષ પ્રમગે પ્રણી

વાર હું જ્ઞાનમૂલો બની ગઈ છું. એમના પર જીવન વરતાવું છું. ક્ષમા કરજો-હો ! ”

“ પણ મને ત્રાસ થયો હોય તો ને ? મને જરા પણ અણગમો નથી થયો એ પૂરવાર કરવા હું કાલે પણ જરૂર આવીશ. ” એમ કહી આનંદી વિદાય થઈ.

આનંદી ગઈ કે હરિયા બોલી ઉઠ્યાં, “ કેવી સુંદર છોકરી ! આવી છોકરી હજી મુઝી કુંવારી કેમ રહી હશે ? દેસાઈને ત્યાં કાંઈ પેમાની ખોટ નથી. ”

“ મને શી ખબર ! ” તેના પુત્રે ઉત્તર દઈ દુકૂં કયું.

“ તારે એમની સાથે કીક પરિચય હોય એમ લાગે છે તેથી જ મેં નવે પૂછ્યું. નહિ તો આખો જુ કામ પારકી પીડા કરવી પડે ? ” હરિયા વિદાય થયાં.

આનંદી પોતાના વિચારમાં જ મુગળાતી ઘેર આવી. આવી રીતે તે કદી જે બહાર નીકળી નહોતી. અત્યાર મુઝી તે સ્ટેશને ઉતરી, પાલખીમાં બેસી સીધી દાદાજીને ઘેર જતી. ગામ કે ગામના લોકો માંધે એણે કદી જે પ્રસંગ પડ્યો નહોતો. એકાદ બે મહિના દાદાજીને ત્યાં ગાળી એ જ અંધ પાલખીમાં વિરાજી તે ફરી સ્ટેશને જઈ, મુજબની ગાડી પકડતી. પરંતુ આ વેળા નો તે ગામની વચ્ચે જઈ પડી. એના આગમને ગામડિયા આશ્ચર્ય પામ્યા એ તેને ક્યું નહિ. પ્રભાકરને ઘેર જવાનું માંડી ત્રાળવાનો પણ એક વાર તેને વિચાર આવ્યો, ‘ મા માટ ! ’ તેણે મનમાં વિચાર્યું, “ હું કાંઈ એના પાલખીદારની કિંમત ગણતી નથી. પરંતુ એથી પ્રભાકરને ખોટું નહિ લાગે. એ નહિ જાય તો તે નિઃશ્વાસી નહિ બની જાય. આ વિચાર આવતા જ તે છેકાર પડતી. એમને જાણે કે ન ગમે તેમના નામ ને એમનો પરિચય કેટલો ! ”

તેનાની નિર્જાણતા માટે એ અખત આખ મા સ્લાવવા ત્રાગી
... ને કુંવારો નર ને છેકાર પડી એમના જ એકે એને ને

દીધો નહોતો ? પરંતુ ખામ ડાગણુ મિવાન એ પ્રભાતને પડતો ની
રીતે મૂકે ? એની દી । ન થાય ? એટલે પરિચય હોય એમ નર્વાનો
તેલો ઠગાર હોયો પરંતુ અતઃપટમા ૮૧ સત્તુને પ્રવગના
દેના તે તૈયાર નહોતી આખરે વિચારમાળામા શુ ચલાવી ત નિર્વાપીન ધણ

એના ગયા પછી પ્રભાતકર પણ એના જ વિચાર દગ્તો રહ્યો
પોતાની મમધી ન હોય એની પ્રમત માથે પાનેના એ કરી પણ
મમધમા આ યો નહોતો પરંતુ રેડુ યુવાનમાનસની પેઠે એનું
દીલ પણ એના મમધ માટે તલમતુ તો હતુ જ અત્યાગ મુની એ
તલમાટ પોતાના ર્ત્વની આટ આગે એમ મમશ તે માન્યા
દગ્તો હતો

પ તુ આ બાળા જોડેના આસ્મિ- મથોજે એની મૃત્તિ
વિચારો જાગ્રત થયા એના મુ ર ન ન પર જ એના વિચારો અમણુ કરી
ગણા એ રાત એના દીવથી એ દૂર કરી શ યો જ નહિ રારે રાગ
એ જ વિષય પર એન દીન દોગણ જવા લાગ્યુ છેવટે પ્રભા
પણુ વિરોધ ઉઠાવવો ઝાડી દીધો એમા તેણે આપ્યા અનુભ રો
ને નિમકાય તે તેનુ રનાગત કરી રહ્યો

મકરણ ૯ મુ

એકરાર

દે માઇના વતનમા મહુ મલાલો પળાતો નરિ યુવાન
નનાટાઓ પણ મહજ આવુ ઓળી ગામ વચ્ચેથી પમાગ થઈ શ ની
યાઓને તો આધુ ઓઢનાનુ હતુ જ નહિ રગિમા પોતાના પતિ
પેર ધૂમંગે તાણતા અહીં એમો તેની મીલન જગ જણાતી
નરિ આ તો વિનામર્યે મહાવનાનો એમનો જન્મચિહ્ન
૮૬ હતો

એટલે પ્રભાકરનાં સંધ્યાસંમેલનોમાં સ્ત્રીવર્ગની હાજરી
 ઓછી નહોતી. આનંદી પણ અવારનવાર આવતી. ધીમે ધીમે
 પોતાની જ ઉંમરની એ ત્રણ બાલાઓ જોડે તેણે સહીપણું કરી
 લીધા બીચારી ગામડિયણોએ જ્યારે જાણ્યું કે આનંદી
 વેણી ગૂંથી શકતી ને રસોઈ પણ બનાવી શકતી ત્યારે, એની સાથે
 વાત કરવાની તેમનામાં હિંમત આવી. આનંદીને એ વાત ગમી.
 પ્રભાકરને એ ઝાઝુ રૂચું નહિ, કારણ કે એની જોડે એકાંત
 વાર્તાલાપ કરવાની તક હવે ઓછી થતી ગઈ. એની બેનપણીઓ
 એને ઘડી પણ વીલી મૂકતી નહિ. એથી એ ઘણો ય ક્યવાતો.
 આખા ગાળામાં તે એકાદ વાર ડોકિયું કરી લેતો તેથી જ
 એની નિયમિત હાજરીની તેને ખાતરી થતી.

ધીમે ધીમે ત્રીજાના દિવસો પૂરા થયા. વર્ષા બેડી. આકાશ
 રોગવા લાગ્યું. ઝાપટાં પણ શરૂ થયાં. કેટલીક વાર તો દિવસોના
 દિવસો હેલી રહેવા લાગી. ગામડાના રસ્તામાં ચાલવું પણ મુશ્કેલ
 થઈ પડ્યું. કાંઈ કીચડનો સુમાર નહોતો. તળાવડાં ઉભરાયાં. કોઈ
 કોઈ વાર ગામમાં પણ પાણી ધસી આવતું. ખેતરોમાં પણ પાણી
 બરબર રહેવા લાગ્યું. રોશનની ચોમેર પણ જળાશયો બધાઈ ગયા.

આજુ વરસાદ ને અનંત એકાંત પ્રભાકરને સાલવા લાગ્યાં.
 મુજાપમાં તો લોકો વરસાદને પહોંચી વળતા. અગવડતા ઓળંગી
 જતા. વિવિધ રમતગમનોદ્વારા ઘરમાં બેઠે બેઠે પણ ત્યાં આનંદ
 તટ્ટી શકતા પણ ગામડામાં તો આળમુની પેઠે મદદ બની વરસાદ
 સામે જંતયા જ કરવાનું. 'શહેરમાં તો વરસાદમાં પગપાળા
 ચાલવું જ ન પડે. જોઈએ તેવું વ્યવહારનું સાધન તૈયાર મળે.
 સાલના જતું હોય તો પણ છત્રી કેટલે વજર સાથે ભેગ જ આવ્યાનક
 યાદ પડે તો પણ આશ્રયસ્થાન તો જડે જ.

પરંતુ અહીં તો બધી બાબતની પીડા સાથે સીધેલા પુરુષો
 ઈડા ઈડી વચવા મિત્રા પ્રભાકરને ક્યાં જ વ્યવસાય નહોતો.

ગામના યુવનોતો માથ એને લાગ પ થઈ પડ્યો હતો તે મા-
નને જોગમનો નહિ એટલે પાત્રને મળવા જવાનું પા-
મનનું નહિ ગવા જતો તો દીવણુ નુરી પાણી ને ના ગુલા
પ ના એના અવ્યામમેનનો પા અનિમિત્તથી મુલત ગા દના
નાજીજ મહાર ની ગાનું મન થતુ ગામના ગરીમ લો।
મજા નીમળતા નો માયની માયનીને માગા પપતા મે તે લપમી
જવાન જીઓ તો ન મહાર ની ગવા પામનીજ નહિ

એથી પ્રભાજને આ આમજવનનો દટાગો આવવા નાગો
માની ગીને દી ન એણે વિમા પમાગ ના નરોતા આ મગસાત
નિમિત્તથી તે મેને બની ગયો ગામમા તાવતો ના દનો એટલ
દગિમા એ મળિ પડ એ બી થી એને બહા ચમ ના પેતા નહિ
એટ વિમ એની વીગજ ખૂરી મઈ દવ નો મુખાઈ જતો
માગ તને બટી ગમનુ લેન તો બને પડી મટે દુ તો હવે છે ન
દટાગી ગયો હુ

માતા માથે મારી જે ત ગરુડી ને મારા દ ના ની જા
પ મો તેણે મનનું ધાનુ ગારો નિવન દો દતો જી લઈ ને
તેજ પદગા યો પશુ જો પરીને નાનકુ તન અગમ્ય દતુ
દસા પો ને ચાલી ની જો

સોક્રમ ન્યજે જનાના નિર્ણયથી ત મહાર ની જ્યો નાતા
પ તુ જમીન ના માગની પાગના ભાગમા તે જલ અચો તેરી
અને જગ પાશુ આર્ચ થતુ નહિ રાત્રિ લીને આ આનમા જતુ
મજાન થઈ પડ દતુ જા ન જુના અગણે નસ થઈ કાડીમા
જુમરાતે ને પ્રસન્ન ગા નાજા એ કાગરુ કુદી એ ગો માર
જાવતો દનો ને મમનનું નહિ

હવે એણે મો દના તો ખગે બાની જમીન ને નની
લીનાનરીથી નુાધિત અને ના પાયુએ એનુ આગત દુ વનદક્ષે
પાણીથી કની તા દના પવનમપા વાગિર્મિદુ દપ તા વા ગની

આથમાંથી છટકી કેટલીક તેજરેખાઓ પૃથ્વીને પ્રકાશ આપતી. નીલવર્ણી વનરાજીમાં જાણે હાસ્યના કુવારા હિડતા.

પ્રભાકર નેમવિના આગળ વધ્યે જતો. માર્ગમાં એણે કેટલાક કુસ ચૂટ્યાં કેટલાક કુમળા છોડ તપાસ્યા અચાનક એ ખિન્ન બની ગયો. કોઈ પણ કારણ વિના વિપાદવેયા હૃદયે એણે પાછા વળવા માંડ્યું.

પણ થોડાં પગલાં ભરતાં જ એનું વદનમંડળ અજબ તેજથી દીપી ઉઠ્યું. વણુમાળી વિપાદજાયા ક્યાંય અલોપ થઈ ગઈ. શાળાના વિદ્યાર્થી પેદે એનો હૃદયભાર દળવો થઈ ગયો. પેલા પુરાણ થડ પર કોઈ ખેદ હતું. પ્રભાકર તરફ એ આકૃતિની પૂક હતી. એની સાડીનો એક છેડો છેક જમીન પર ઝૂલી રહ્યો હતો. પ્રભાકરે વનદેવી દીઠી નોંદાતી. પરંતુ વર્ષોના આ પ્રથમ પ્રભાતે આ વસુધરાની કન્યકા પણ એની નજરે ઓછી સોદામણી જણાઈ નહિ.

ઘાસને લીધે પદ્મોપ સલળાનો નદિ. એટલે આનંદીને એના આગમનની અગર પડી નહિ પ્રભાકર છેક એની પડખે જઈ ઉભો રહ્યો એના અણસારે તે ચમકી. “નમે અહીં કેવી રીતે આવ્યા ? મને તો પગલાં ન સલળાયા.”

“હું નમને ચમકાવવા નહોતો માગતો.” પ્રભાકરે ઉત્તર દીધો. “ઘામથી પદ્મોપ અભાગાયો નહિ નમને દરકન કર્યા વિના જ આવ્યા જવાનો મારો વિચાર હતો પરંતુ તેમ કરવા છવ ન આપ્યો. મને તો અમાનં છેક જ ત્યાગ કરી દીધો છે.”

“આ આંધે મો લાભ ? આનંદીએ પ્રશ્ન કર્યો

“એન નાનો તો કંઈ જ નહિ.” પ્રભાકરે અજાણ વદને ઉત્તર દીધો.

એનો અર્થ આનંદીને દિગ્વિત્ર લાગ્યો વાન બદલવા એણે પ્રવૃત્તિ કરી. “સત્તે મુદરભાષનો પત્ર મને એ લોકો દ્વારા આપ્યો હતો એવું આંધે કહે છે.”

‘ એમ ! ’ પ્રભા ૨ માથે, ‘ ત્યારે તો તમ દેવે થોડા વિચારા મુમાઢ જગો

૧૧ ૨ ગલેજ જવાની છુ તે બોલી મહલાગે તને બાજે મળી ગયા મુમાઢ આપગો ત્યાં એમો મુનાનત આપગો ? ? અહીં ૨ ૧ તમારે રંગ આવી ૧૭ છુ મે મૂની ન જશે ’

મેના રચનો એને પોતાને જ ગુપ્ત તે શિષ્ટાચાર્યના નાન્યા પ્રભા ૨ને કેવુ લાગશે મેનો પણ તેન ખ્યાલ માન્યા વિના રહ્યો નહિ પણ એ મિનાર એ બીજી રે પણ ચુ ? એની રિયતી વાન માબળી તમામ હ મન્યા પ્રભા રના નરનમા એ-રી થયેલી જણાઈ તેને પ્રામદ્ધા પ થો

થોડી વાર પછી પ્રભા ૨ જ શાંતિનો બા ૧ ક્યો નમે મારે વેર આન્યા એ વાતને ૨ માર ધન્ય હા ૧ લેખુ છુ ૨ મી તમારે ૨૨ આવવાનું આમનજ આપો ૨ એથી તો ૬ વડુ આભારી છુ ”

હવે આનદીને મેચેતી નાગમ માડી એવા અલગમના પ્રમગે પ્રભા ૨નું પ્રથમ ર્શન થયુ હતુ ૨ એ પરિચય રધારના એને બીલકુન ઇચ્છા થતી નહિ ૨ના ૨ મેચે તમે ૨ી મળ્યા તમા ૨ નિશ્ચિન વાન તો એ હતી ૨ આનદીનું ક્ષિ એની ઇચ્છા રિ દ પ્રભા ૨ પ્રતિ આ-ર્પવા વા યુ પરતુ મામાન્ય મૈત્રી મિવાન ૨૩ મ મધ કેળવરા ને માગતી જ નહિ મહાભાવ પાત્રે વળે મેવુ પણ તે ઇચ્છતી નહિ માનસીવ ઘણીય વાર આડે મારો દેગાઇ જાય છે એ વાત તે જગમગ મમજતી મેટલે દીલ ને બુદ્ધિ ને ત ૨ની લગામ ચલાવવા તે મથતી ૨ે વાર એ વગામ દીલ પામે જઇ પરી હતી અવમાન ને વિષા જ એના જ વામા મળ્યા હતા ૧૧ મૂત્રીથી એ પ્રયોગ રવા તે ૧ જગ ૨ ઇચ્છા નહોતી

પરતુ આજે તે સ્ત્રી હતી, મેમ તેને નધાર ને નધારે

પ્રતીનિ થતી ગઈ. એતો સહચર પુરૂષ હતો ને હોઈ શકે એ વાત પરખાઈ, એટલે તેમના વાર્તાલાપમાં નવીન ઓજસ રેડાયા વિના રહ્યું જ નહિ. તે એકદમ મુલાકાતનો અંત આણી શકે તેમ હતું. છતાંય કોણ જાણે કેમ તેને એ વિચાર જ આવ્યો નહિ. તે વિવિધ વિષયો પર વિવાદ કરતી જ ગઈ, પરંતુ પ્રભાકર કંઈ જ બોલ્યો નહિ એટલે થોડી વાર પછી તે પણ મૂકે બની ગઈ.

પરંતુ મુગાં મુગાં સાથે ખેરી રહેવું પણ તેમને સહેલું લાગ્યું નહિ કવિવરો ને લેખકોએ આવી દશાને ઘણું જ મહત્ત્વ આપેલું છે. પરંતુ આ લોકો પણ લાંબા કાળ મુઠી મૌન સાધી શક્યાં નહિ. પ્રભાકર ઝડપથી બોલવા લાગ્યો.

“આ વર્ષાએ તો માફ હાસ્યમદિર છેક જ વેડી માર્યું છે.” તે ખાસીયા, “મારી શાળામાં એક પણ વિદ્યાર્થી નજરે પડતો નથી. સારી લાગરી થતી હોત તો પણ હું તેમને હસારી શકત કે નહિ તે એક પ્રશ્ન છે. ઘેરાયલું આકાશ જ મને રડાવી પાડવા પૂરતું છે.”

“પણ એમ કેમ ચાલશે ?” આનંદી બોલી, “તમે તો હાસ્યનો પ્રવર્તક લીધો છે. આમ દેવાણું કાઢે કેમ પાલવશે ?” મારી કાઢીને પણ નવાળા વિના તમારે છૂટકો છે ?”

પણ હાસ્ય હું કોની પામેથી માગી લાવું ?” તેણે પ્રશ્ન્યું. “તમારી પાને યાચના કરું પણ છલ ઉપડતી નથી.”

“મારી પાને હોત તો હું જરૂર વાણમાગ્યું આપત” તેણે પ્રત્યક્ષ કર્યો. મારી પાને કંઈ જ નથી એ તો તમે સારી રીતે જાણો છો.

એનાં આગે કમુલતથી પ્રભાકર વિસ્મયવિનમ્ર બની ગયા. તેમનું મનમાં કંઈક અલગસાગમાં લોકો આગળ ખુદ્દુ કરે એવી અનુભૂતિ નહોતી. પ્રભાકરના એ વિશ્વાસ મૂકતી રહે !

પરંતુ એના આગળ વધતા વાણીપ્રવાહે તો એને વધારે દિવસ બતાવે રહે. તે કાચેડ ને પેડડી ઉડી. “પણ તમારો

વાત ડગાવી ગો પ્રાપ્ત ? માટે તમને કઈ દેવુ છે પણ
અત્યાચારી મે એ સાત છે । ના જી છે તમાગ માટે મને મૃત્યુ
માન છે તમાગી મૈત્રી મને અમલ્ય થઈ પડી છે એટલે એ હતા
મિત્રા તમે કદાચ નથી મને આ ॥ છે તમ મને નાજી વિરોધી
કે અભિમાની નહિ જ માનો કાચ તમને ન હૈ તારી પછ
મોટા આગર ને અથ વિહોણા મામાડ રીસાનેથી ટાળી ગઈ
કે મને એથી ટોળ નામ જણાવો નહી જનમા એ વાત
જે મારી માન્યતા મુજબ વનના માથુ કુ રજી ભને મને ન
પરિણામ આવે

તારી થભી પ્રભાકરનો । સભા રમવા થયા હોય તમ
જણાયુ આનંદનો મતચાર એને ખૂમ જ ગમતો એ માન મનની
એણે કદી પણ પાવી નહોતી આનંદી કા એ વાતથી મીનન
અમલથી નહોતી પ્રાપ્ત એ ની પાડેલી નહિ ઉત્કૃષ્ટ
મહુર હાથ ને મીઠી વાદ્યધાર વગમાનની પ તુ મા મોજ વિમના
વિયોગથી નુ નુ કુ મની ગયુ દુઃખ આજ મનુ મિનન થનાર
પ્રભાકરે લા યુ ? આનંદી એને મ ગમના મથતી હતી પણ શા
માટે ? કઈ ગજમ ગતિ એને પ્રાપ્તી તરફ આ પાડેલી મેટલે
આ આવે ? તુલ્ય પણ મેને ભારે થઈ પડ્યો માન એના
કે ના વચને એને કહેજ નીગમ રૂણી એ નાગજ થઈ હતી એમ
માનવાતુ કુ જ ગરુ નહોતુ પણ મે તેની માટે કંઈક મમલુન
જી લેવા માગતી હોય તેમ જણાયુ તે આનંદીને મમલુ નોગી
જ નાખસાનો કાચ તો આવી નહી વેસાની તેને નહિ જ
જરૂર નહોતી

તમા જે દેવ રોય તે મેનાત હોય ત મોલો
“તમો નાજી વિરોધી” મુમાની માન કુ એનુ ની ન સંગો
તમા માટે માગ વિમા જે માન છે ત ન મોનવુજ કા એ
વિષ હ નેખતી જ જરૂર નહી નહિ તો કા જી કુ મેમ

હુ. મારી મૈત્રીને તમે મુલ્યવાન લેખી છે એથી પણ તમારી મૈત્રી મને કેટલી વધારે મુલ્યવાન નીવડી છે, એ કહેવા મને શક્તિ જડતા નથી. કદાચ એમા મારી ભાવનાશીલતા લાગે. આપણે વાણીપ્રવાહ એટલે તો વેડફી મારીએ છીએ કે યોગ્ય કાલે નેમતા શક્તિ પણ આપણને જડતા નથી. ”

હું બોલતું તેની આનંદીને થોડી વાર ગમ પડી નહિ. “મારે શું કહેવું છે તે તમે પામી ગયા જણાઓ છો ” તે બોલી. “હું આપણી મૈત્રી વિશે વાત કરવા માગતી હતી. મુંદરભાઈ જે તમારા મિત્ર હોય તે તેને તમે જેટલા હક્કો આપો, એ બધા ય હક્કો તમે મને આપી શકશો / સારી સારી વાતો સાંભળવા સિવાય બીજા કશાને લાયક અમે નથી / મને તે સિવાય ચાલશે. ”

“મિત્રને જે હક્કો હોય તે તમામ તમે માગો તે પહેલા જ હું તમને આપી અદ્યો છું ’ પ્રભાકરે ખૂંટાસો કર્યો. “કેવળ મૈત્રી કરતા વધારે સંબંધ ન કેળવાય તે માટે તમે બનતો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છો તે અમજવાની ગારામા જરૂર અક્કલ છે. ” તે સ્વગત બળકથો.

“આ બાલી વચનો તો નથી ને ? ” આનંદીએ ફરી પૂછ્યું. “હું મુંદરભાઈ દેવ તો તમારું આટલી બધી મર્યાદા ન જાળવવી પડત. ”

પ્રભાકરે હસ્યો. “બરે જ ! તમે મુંદરભાઈ નથી એ વાત તો હું નથી જ બૂલી ગયો. ” તે બોલ્યો, “પરંતુ એ વાત મેં ન જાણે હતી દેવ તો તમે જ મને ક્ષમા ન કરત ”

ન માની શકે ' મૈત્રી માર્થક ન કરી શકે ' એમની વચ્ચે શું એ-
જ નવેદનો મન ન માન ' સ્ત્રીપુ પત્ની મૈત્રીને એ- જ દષ્ટિએ
નિહામવાની આપણને કેમ જવ પડી ગઈ હતો ' એની આજ ખ
ને મનાવ પાછામે ' .

મામાન્ય મીને અનગા જતા મનુષ્યા જ્યાં મોનવા માટે છે,
ત્યાં તેને દ ગેતી નથી પ્રભા ૨ આનદીના અતરુ ઉડાપુ
પા ખી રાએ એ મની ર વાને મમત થઈ શકે તેમ નહોતો
પ તુ આનદી માટે એને પુ-ગ માન હતુ એટલે વિગ્રાધ
હિલવાનુ એણે માટી વાગ્યુ

એ થઈ એટલે ગ્રિમત કરી તે મોન્યા મને તમારી રાગ
અનુ ૬ મા પપુ નામ પાડેતુ કે એ વાન તમ નવો
ઠા પણ ખગ જ્યાં તમે એનો ઉપરોગ ' મ કરતા નથી ' .

નહિજ તેણે એ- મજ પ્રત્યક્ષ વાળો ' તમે માગથી
મની ર મીને મોગ ઠા એટલે તમને નામ ઈ મોનાતુ એ
મજુગતુ નેખાય

' ત્યાજ તમારી નર ' પ્રભા ૨ મોન્યો પણ ભવે
તમને તમારી ઈ-જ પ્રમાણે વનવાની જટ કે પગતુ પાગની
મા । દોષ ન ડાલો માગી વાનો મનાવી મે તમાગ વિશ્વાસ
નપા ન જા કે મેમ ન હોય ' સીવી વાન કરવા માટે દુ
તમા । આભારી ૮ મદનમા ગેમમજ દબી થતી તમે અટાની
ગીની કે પપુ તમે નણો છો ' મિત્રા એ- ખીન આને વિશ્વાસ
માત્રી રાજા નથી એટલે ૮ આભાર ન માત્રી ગ- નોય તમા
મમ-જ લેવો

પણ તમે ત્યા- આભાર માનવા માટે ઠા તેની મને રી
ખમ પડે ' આનદીએ દમીને પૂર્યુ

પ્રભાદગના નાન અમી ગયા ' ત્યા ત્યા તમે રાન ને

ત્યારે ત્યારે તમારે માની લેવું કે હું તમારો ને તમારા મરજનહારનો આભારી છું.”

આનદી આ વેળા કાઈ જ બોલી નહિ. એકાએક તે ઉભી થઈ.
“કદાચ વરસાદ આવશે.”

“તમારે ઘેર જવું છે, એમ ને!” પ્રભાકર એના મનની વાત કળી ગયો. “તે જણુ વિદાય લઈ ઉતાવળે છૂટાં પડ્યા. પ્રભાકરનું હૃદય હિલોળે ચઢ્યું હતું તે આનદીની સમીપ આવવા ઝૂળી રહ્યો હતો. આજે એની ઇચ્છા ફલીભૂત થઈ, પરંતુ એના ધાર્યા મુજબ નહિ. જે હવાઈ ફિસ્લા તે બાંધી રહ્યો હતો તે એક જ ફટકે બોંચ ભંગા થઈ ગયા.

સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે જે એક જ પ્રકારનો મીઠો સંબંધ બધાઈ શકે તે તંના હિસ્મતમાં નહોતો. આનંદીએ એ વાત સ્પષ્ટ કરી દીધી હતી પરંતુ એના મગજે સ્વીકારેલી વાત એના અંતરે સ્વીકારવા ના પાડી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સીનેસા

જાં બો વખત બદલ રહી આવનારને મુજાઈ નવરી દાખુ જુદી જ જગ્યાય છે. સ્વચ્છ રાજમાંગો, મેલાડલાઓ ને વિશાળ મળાડયા તેને ધૂળગેયાં ને આછેરા બની ગયેલાં લાગે છે. નિમગ્ન આકારોનું ગાંઠે એમા ધૂળી ને ધૂળની મીલાવટ થયેલી બાંહે છે. નવવારેના એવાજો ને આથા ગંગેલા દેખાય છે.

ત્યારે ત્યારે આનંદી વતનથી પાછી ફરતી ત્યારે તેને - પાંચે જ નવનવન શ્વેત પગે એનાં બાઈ બેનો એ હિમ્મત પરવા સમર્થ

હતા. હવે પણ મમલુ માલુમ મુઘલ મદદ એ. અ તારી સારી રસ
કરી ગીતે ગીતે ને જ મુઘલ મમલુ તારી તારી મિત્રમળ
મને નહિ શ્રીનેમા તેમ નહિ એવા ગ તારા ગામગામ વિદ્યા મનુ મનુ
પણ નાથી તેમ? તારાની અનગમનોના એ ગામગામ નામ પાડી ન
જાણે. તારી પામેનો તારીન મનુ એમ ન્યારે ન તારા
માને મારોડીના મારોને તે વગ પા તેમ ની ન મ.

એટલે માન. પાત્રી વળી એમની નમતી ન. તારા
યઈ “પાત્રી મન” મુઘલ ગાદી ઉપર. દર તારા તમને
તમા અમા લાવી આપના પાત્રી તારા તમાર તમાર મદદના
વતનની તમે પાત્રી ન તારા મે પટેડી ખાતે એ વિના તમારી
મનેનહા મુઘલ મને નહિ.

મુઘલીના પણ ગાદી મની માલુ મુઘલીની ‘મની માન છે
મુઘલીના મોડી મેનને મે ગામગામ તારા તારા મુઘલીના છે.
એ વાર ગાદી મારે મુઘલ તારી પણ તારા વિષય માન તારા
મને કાલુ કાલુ મુઘલ તારી તમામ મુઘલીના મને તારા તારા
અનગમનોના ગાદી મારી માન તારી તારા સિવાય એમને મીત્ર
તારા તારા મનેનો વળી એ તારા મારીમાનો પણ ના ખાત્ર તારા
આ ટોડીને આટલી મની મોડી મુઘલ તારી છે. દર તારી
એને પગારી મ નથી. તારા તારા પટેના મુઘલ એટલી મની
મારી મુઘલ મુઘલીની.

‘મોડી તમાર તારી તારા ગાદીના છે. મુઘલ મારે ‘તારી
તમાર ન તમારે તેમા મીત્રા. તમારિનો મોડી મારે મે તારા
મુઘલ મને માગણાના છે, એમ તારા મતલબ વાર તારા
એમ માન્યા વિના કાલુ નહિ તુ ન હાલ તારા મને. હવે મોડી
તારા તારા મનેનો ન હાલ.’

આમ તારા મુઘલીને મુઘલ મે આનદીનો તારા તારા મુઘલ
મે મુઘલીના એમ મીત્રના મોડી તારા માન લાન તારી મુઘલ

ચાલતુ હોય તેમ ચાલવા દેવામા જ તે સતોપ માણે છે. આવા જડ જીવન સામે કરોડોમાંથી એકાદ જ વાધો ઉઠાવે છે છતાં થોડા જ અમયમા એ પણ મૃદ જતી જાય છે. ‘અસ’ ઉઠ્યા કરો. ‘ઓમેર’ એક જ સૂર સભળાય છે. ‘આખો ઉઘાડી વસ્તુઓને સાચા સ્વરૂપે જોવી એમાં અનહદ તકલીફ સમાયલી જણાય છે.”

આનંદીના દિવસો પણ આ જ રીતે પસાર થવા લાગ્યા. તે ઘરમા થોડુંક કામકાજ કરતી, ભાઈએનો સાથે થોડાક ગપાટા મારતી કે વર્તમાનપત્રો ઉથલાવતી. એમના જીવનમા કાંઈ પણ વિવિધતા હોય તો કોઈ વાર સારા સારા લુગડ પહેરી તેઓ જમવા જતા કે કોઈ વાર સૂળધીઓને પોતાને ત્યાં નોંતરતાં. આ પ્રમાણે જરા પણ અચાજ કંયા વિના કાળચક્ર ફર્યા જ કરતુ તે ભૂતકાળના અતંત ઉડાણુખ અદસ્ય થતુ કેટલીક વાર આનંદી આ સમય નંદાનુધી ચમકી ઉઠતી. ‘‘અરે’’ એટલામાં ચાર પાચ મહિના થઈ ગયા’ તે જાણતી.

માર મગા, 'માર એના તાસ્યમલિની મિગત જાણવાની રી પડી છે? નિયાયી ખાનાને હમાવરા એ મથી રહ્યા છે તેમા મા' યુ' મોની જેન' એ અવાચીન મુદ્દદેને તમા' લખવુ હોય તો લખવનું નો હવ એની નાહ- તમ્ની લેરાતો નથી

મુલના વચનો મારે માનગને કપ આપના મન થઈ ગયુ પરંતુ એથી ઝાઈજ વળગે નહિ એમ જાણી તેો મન રાજ્યુ પુ પ પોતાની બેનપણીને મહેલાઈથી લખી ગ છે જો આનદીએ જાતિમમાનતા ઉપર યથા ય ભાષીતો કરા તો ખાના પ્રભા ૨ પુ પ હતો એ રાત તે મલી સખી નહોતી એટલે તેમની શાંતિ અખ ૨ની તે આમ બેપગા મની મળી તેથી તો તેણે જોગ્ય ધગરવુ લેઈએ પરંતુ આ મિત્રનિયોગ ને મપૂર્ણ પ્રિમાર્ગ સખી નહિ ત માટે ને જગ વિગીત પાઠ થઈ નહિ તે પોતાના દિયાને પ થર મનાવી દેવા પ્રભામ લગી મલી હતી માનુષી આનદ નિપા થી એના હ થે પર મલવુ લેઈએ એમ તે માનતી ખાના ય ખીજનના આર્પણે તે વાળુ ત્યા તે જગ નીગતો મ બેચતી

અ- માજે તેઓ જમના ગયા હતા લાચી પાઝ દના ત્યાગ ગમાએ કહ્યું 'તમે બહા ગયા હતા ત્યારે પાઝ આ યુ હતું'

મરેજ નુમ ૧ જાતી હતી તેણે મરજ કો જાની પુરુષ ૧૧૭ હતું તે 'તુ જોળખે છે'

ના બેન' ગમાએ કહ્યું 'મે એમો પાનાની એ દીમ નથી તે ખૂબ કિયા ને જલવ તો હા પણ તે પોતાનું જા' મ તા ગના છે' તે જા' લાવવા અલગ ગયો મરેજ પોતાના જામમા ગૃયાઈ

આનદીને તા ખાત્રી જ હતી ૨ પ્રજામ્ પ્રિના ખીજુ કાલ

‘ અમે મધા જ આનીશુ મગજ ન મશીના મેળી માન મોલી ઉઠ્યા

મોટી માટ્ટુટ ઢી તે બધા તૈનાર યસ નગના મોળી બેન આવ એમ જણાતુ નથી ’ મુશીના મોના મિત્રદર્શન માટે આવત નયનો ચાર્લસ ચેપ્લીનને જાલ શી ગીત ઉલ્લાસ અનુભવે ‘

બહુ થયુ દવ આનનીએ વચમાજ મ બરાન્ધા ‘ તમે આવે તેમ મોલો, એટલે જાન બિહુ પણ બોનના મા મે મે જગ ન નહિ ચાલે ’ એમ ડી તે મોથી પરેલી નયાર થઇ ગઇ

સીનેમા શ થનાની તેવારીમા હવુ ત્યા બધા આરી પહોન્ધા વખતસર આપી ગયા ખા. ’ મોટારમાથી મહાર પડતા જ મુ રને નિરાત નગી ફક્ત બેજ મિનિટની વાગ છે ચાલો, પુ ડીખીટા લઇ આવુ

મખત ગીગદીમા પણ માર્ગ ઢરી ત ડીખીટા લઈ આન્ધા મધા અદર ગના કે દીના બધ થયા તે દ્વાર મધ રવામા આન્ધા ‘ ચાલો, ધડકિયો મદ છલ્યા ’ સુ ર મોલ્યો

રીતમ એ સુદર નવન થા ઉપનથી ઉતારવાના આની હતી મુશીલાએ એ પુગત વાયેલુ હવુ તેથી સરોજ તેને વારનાર પૂજ્યા રતી આબુબાબુના લોઝી પણ ધુમધુમ ડગના લાગ્યા રીતમ તરફ ધ્યાન આપનાને મ લ તેઓ પાડારીઓ તરફ જ નજર ડી રહ્યા સુ ર જબીગ નદો વાઇ રહ્યો

પરેલો ભાગ પુગે થના જ અજનાણુ થયુ પ્રેક્ષકો ચોમેર નજર ઢરી પરિચિત ચક્રિતઓને સોધવા લાગ્યા ડો ગઓ લેખન આધમ લઇ ફરવા લાગ્યા એમએડ સુદર માર થઇ ગયો ‘ મોળી બેન ’ તમે અગળ્ય નસીમ મર છે ડો ! ’ તેજે આનદીના નનમા કહ્યુ આજે નદોતા આગવાના ને આ પા ના જુઓ સામે

જ તમારા અર્વાચીન બુદ્ધ વિરાજેલા છે. એમના સાથીઓથી તો પ્રભુ તોળા. ’

આનંદીએ સામે નજર કરી. એમના તરફ પૂંઠ હતી છતાંય ઓળખાણ પડ્યા વિના તો ન જ રહી. એમની આભુઆભુની પાટલીઓ પર છોકરાં વીટાઈ વળ્યાં હતાં. એમનાં કપડાં ચીથરેલાલ હતા છતાંય છોકરીઓએ પોતાના વાળ બરાબર હોળવા તરફી લીધી હતી. કેટલાકે લુગડા કીક પહેરવા પણ પ્રયત્ન કર્યો હતો પરંતુ ગરીબાઈને લીધે તેઓ દીપી ન ઉઠે તેમા તેમનો શો દોષ ? કપડાની વિવિધતા ને બાલકોની વિચિત્રતાનો ત્યાં ગળળ શંભુમેળા થયા હો. કેટલાકે પાટલુન ચડાવ્યા હતાં. કેટલાંક ધોતી પર રંગીન પહેરણ ચઢાવી લાવ્યા હતાં. કેટલાકે ટોપીઓ પહેરી હતી તો કેટલાકે ઉઘાડે માથે મોજમા વિહરતા.

સુદરે એમના તરફ નજર નાંખી ન નાંખી ને ફેરવી લીધી. “ જો આપ ! આ બધા હાસ્યમંદિરના વિદ્યાર્થીઓ ! ખરેખર ! એમના દર્શને દેવાને પણ હસવું આવે. પ્રલાદરલાઈને એમની હિંમત માટે એક સુવર્ણચંદ્ર આપવો જોઈએ. ડાન કવીકઝોટ પછી નાઈએ આવું દૈર્ઘ્ય બતાવ્યું હોય એવું સાંભળ્યું નથી ! ”

મનેજ ને મુશીકા એ બાલકોના વિચિત્ર શંભુમેળાથી હસવાનું બાળવા બનતા પ્રયત્ન કરી રહ્યાં હતાં. છતાંય સુદરનો વિગ્રહ ત્યાં વિના તો તેમને ન જ ચાલ્યું. “ તારી પેટ દરેક ચીજ માટ નાક ચઢાવવું ને કરતા ડાન કવીકઝોટ બનવું શું બાટું ! ” તેઓ બેલી ઉઠ્યા.

જનો મોગી મેન' નુર યોની હી રો, તમારા મિત્ર રિ હી
મા' એક મન પાપુ દેનાનો નવી એની હિમત મા' પણ
તમને નન્યવા આપુ છુ આવા ટોળાની મધ્યમા આનવાની પણ
તા રિ મત ન હી મધ્યે લાત

એમ નાની ઇજાજર નથી આનદીએ મભગા યુ
આપ દયામા હા એ મારી નણુ બા નથી

એટલામા શી મ ચાતુ થઈ ને એમનો વિવા અટ થો
શી મ અતમ ચના બવા બના ની બ્યા એટલ મગજે
કુરના કાનમા કુ- મારી 'એમને જગ અહીં બોનાની નો લાવા'
'હીક' સુદર માવુ કુણાની એક કણુમા માનવમેળીમા
ભળી ગયો.

"સુદર યા ગયા? આનદીએ પાળી લેઈ પૂછ્યુ

ગાડી લેવા મગજે રક્યુ હમવુ ખાળવાનો પ્રસન્ન ગતા
કરતા સુરીના તો ભોન ભેગી થઈ ગઈ

એ ત્રણ મીનીટમા જ નુર પ્રભા-ગને લઈ ત્યા હાજર વયો
આ મારી ખી- મેન મગજ ને આ માથી નાની સુરીના
મને જેનોની પીઝન હગસતા તે બોલ્યો 'આનદીમેનને તો
તમે વળી જ મારી રીતે ઓળખો હા

જુર પ્રભા-રે હમીને ઉતાર દીધો, 'એ-વિમ તમારે
મે પણ હુ આવી ગયો હતો પણ તમે બધા જમવા ગયા હતા

હા હા મગજે ટા-રો-યો તમે ગયા ને અમે
આ-આ તમને ન મગી શકાયુ તેથી અમે પણ જ નિગીર થયા
હતા મોગીમેન ને સુદરલાઈએ આપની એટલી બધી વાતો કરી છે
'તમે અમને જગ થ અગળ્યા ન લાગત'

'એ. ૩' પ્રભા-રે આ-વર્થ' પણ યુ, "સુદરલાઈ મને
ના કુવાની તમ્મદી લેતા હો એવુ હુ નહોતા જાણતો મારા
પત્રોના પ્રત્યુત્તર વાળવાની પણ એમને કુરમ નહોતી

“ મને અન્યાય કરો છો, હોં ! ” જરા સંકેત પામી સુંદરે વાંધો ઉઠાવ્યો.

આનંદી અસાર સુધી કશું જ બોલી નહોતી. “ તમે ક્યારે આવ્યા ? ” હવે તેણે પ્રશ્ન પૂછવાની હિંમત કરી.

“ એકાદ અઠવાડિયું થયું હશે. ” પ્રભાકરે ઉત્તર દીધો. “ આવતી કાલે હું પાછો જવાનો છું. ”

“ ત્યારે તો અમારે ઘેર તમે નહિ આવો. ” સરોજે શંકાશીલ બની પૂછ્યું, “ આ હીક ન કહેવાય, હોં ! ”

“ હું ઘણો જ દિલગીર છું. ” તે બોલ્યો, “ પણ કદાચ થોડા જ વખતમા મારે પાછા ફરવાનું થશે. પણ ત્યાં સુધી તમે કદાચ દીવાળીની રંગઓમાં બહારગામ ઉપડી જશો. ”

“ ના. ના. ” ચુશીલા બોલી, “ આ વેળા અમે ક્યાંય નથી જવાના. સરોજ ને સુંદરભાઈ વાંચવામાં પડશે. એ વાચવાના તો કમ્મો પણ નથી. આનંદીએનને એમને માટે રોકાયા વિના છૂટકો જ નાહિ, કદાચ આપુણ ને આ વતન વચ અરાં. હું શું કરીશ તે તો પ્રભુ જાણે. ”

બધાંને એની ટ્યા ખાવી પડી. પ્રભાકર આનંદી તરફ વળ્યો. “ અમારી શાળા પૂર બહારમા ચાલે છે, હોં ! ” જો કે હવે સ્ત્રીઓએ આવવાનું માઠી વાળું છે. કદાચ એમને જોઈએ છે તે નથી મળતું એટલે મૃદુ કે ? ”

માથીએ મારી વાટ લોષ ગલા ઠે આજે અમે અહીં આના તે
તેનું માન થયું ’

તે નિદાય થયો કે મુસીના બોલી હરી ‘ દયા હું કે ’
મોની મેન । અણે પુગણોના પેણુ પ

‘ એમની ગીતલાન પણ પરી અજે ૪૮ મંગળે પૂર્તિ
હરી, ખીતની જગ્ના કે નગમનો એમનામા જમે પણ નથી
નળી આપણા લુગામે પેડ તે મુમાની પણ જલાતા નથી જના પ
કાષ અજમ પ્રભાન નમાવે ૭

‘ આપનું લાપણુ ખતમ થયું હોય તો આપણે ઠાડીવાગાન
મોનારીએ ’ મુ રે થાળેને જુ, પ્રભા ગભાઈ એ ના રેપ્રિય
નથી એની મને ખાત્રી છે મનુષ્યો પણ એમને જ ર આપે છે
પરંતુ રમણા જ રૂગી એન આનુ થયે મમણી ની ની વચ્ચે
પરમેશ્વરી મદ્દતા હિલા ગહેનમા જી ૪ મોજ આપો નહિ

મકરણ ૧૧ મુ

હવા ફેર

દેવક દીનાગીની ગજાઓમા મુગ્ધાન પોતાને વતન જતા
મુતોચના ૪ તો જોગ માને રહેતી કે ખીજે જતી પરંતુ આ વખે
તો તેજે પણ પતિની માથે જ જવાનો નિષ્ક્રય હોયો મિત્રને પણ
તે માથે જ લઈ ગઈ મુગ્ધાને મંગળે અભ્યામકમ વડી જાતી
મુસીવાને ગાડી બનાવી મૂળ, એને બધાની જોરે તુલ્ય હિન્દા
મિરાય આનુ જ નહિ આનદીને વગ્ની સલાળ ગખવાની દત્તી
એટલે મિયાગ અગડોજે અટકાની હવે તેને કાઢી ફુગમ્દ અળતી નહિ
એના ભાષ બેનો મેનું કલ્પુ ન માનરામા આનદ માણતા એન

બધાં લહેર કરતાં હતાં. બાકી સુદર ને સરોજ ધારેલા અભ્યાસમાં કાંઈ જ કરી શક્યાં નહિ.

લગભગ અર્ધી રત્નગો પુરી થઈ ત્યાં મુધી બધું હીકાક ચાલ્યું. શરદ ઋતુ ઘણે જ ધીમે પગલે મુબારકની મુલાકાત લે છે માત્ર નિર્મળ ભુર આકાશ જ એના આગમનની આગાહી આપે છે. નાનકડાં રૂપેરી વાદળો અંબરપટ આમ તેમ ધૂમતાં જણાય ને ઉંચે ઉંચે સમડીઓના જૂથ ઉડે, જાણે કોઈ અપ્સરા પુષ્પવૃષ્ટિ ન કરી રહી હોય ! પછી ધીમે ધીમે શીશીરના ધુમ્મસ નીલાંબરને છાઈ દે સંધ્યાઓ ધુમાડાથી ઘેરાઈ અનાદર્પક બને. તારલાઓ પણ એ અંતરપટ પછીને આછેરા ટપકી રહે.

એવી સંધ્યાએ આનંદી અગાશીએ ચઢતી. વહાલા વતનનાં સ્મરણોમાં તે તલલીન બની જતી. શરદ પૂર બહારમાં ત્યાં ઓપી રહેતી. જૂના જગીયાનાં શેફલી વૃક્ષો પુષ્પભારે લચી રહેતા પેલા પુરાણા થડ પાસે કોઈ જતુ હશે કે કેમ તેની આનંદીને શકા થતી.

રત્નગો પુરી થયા આવી. એકાદ અડવાડિયું બાકી હતું. ગિદ્દ ને નુસોચનાને લઈ મુરેન્દ્રલાલ પણ મુંબઈ આવી પહોંચ્યા. એમની સાથે એક જાણુ વધારે આવ્યું હતું. એમની ભત્રિણ કમલા આનંદીની ચલની જ હતી. પરંતુ તેને પરંજુ દસેક વર્ષ વહી ગયા હતા એના ક્ષત્ર પ્રસંગે પાણીની માફક પેસા વેરવામાં આવ્યો હતા. મુરદાજીને મોદેરામગી પણ સારી આપવામાં આવી હતી. વળી ખતિરાજે દિલાસગજુ ઉંચું શિક્ષણ પણ લીધેલું હતું ત્યારબાદ તેને એક પુત્રી વગ અવતરી હતી પરંતુ કમનગિએ પાંચ છ વાની ગણે તે દેવતાકે પાગા. એને બીજાં સુતાન નાંખતા, એની નાખીયત પણ દુષ્ટતા જગ્ય પાગી અને એકાએક એના પતિ બીજા વગેરે મા. કમલાએ એમની સાથે કેમ તેમ એ વાળુ મલિના કાદવા દવા ને પીધે ચાલી.

મોરેન્દ્ર તે મગ્ય નામ જ હતું. એના પિતા મુન્દરી ગણેલા હતા.

એની માતા પોતાના ભાઈને જે ગની મીન ત મળ્યાની મુરેન્દ્રનાન મોડ ભાગે શહેરમા જ ગેતા આ વેળા તે વતન આગ્યા ત્યારે એની મેનને તાવ આયો એટલે તે વિના થઈ ગામમા તાનનો વાવર ચા-ચો સુતોચના તથા બિદુ પશુ પટકારા ડોંગ અ બાન તેથી મુરેન્દ્રનાને મુમાર્ડ ખમર આપી નહિ પરંતુ તખીનતતુ ઠેનાણ પડતુ નરિ એટલે એચિતા ત પાછા આનતા ગયા મા ! માછએ માવે ખમરા ઇશુ મુમાઈ આવી

ડોંગ તો અણુધારી માદગીવી આભાજ મની ના તુગત ન તેઓ ધમાનમા પડ્યા દાનતરો માનાનરામા આગ્યા માત્રી માનજતની તંત્રીઓ થઈ એક મે વિમ તો મની વિન પ્રજવાતુ પશુ ઔ બૂરી ગયા

35200

તમીયત મુધગી જલ્પાઈ એટલે આખા વ નેમે દુદાગનો દમ જે-એ

બિડુ જગા રગ્તો ગ્તો થયો પશુ ખૂમ જ ચીડીયો મની ગયો મનાચ્છી ન તે ગઈ હાર્ડિ હના ઠાપ્તો એને ગાત પાના મધાને તરનેત થના હજી પુછા નમજાર્ડ લેવારી તેને નવી લેવાતી મનાઈ હતી પરંતુ પચાગીમા પડી ગેલુ એને ના જોલુ નાગતુ આખો વિમ એને નર્વતુ હાઈ ગ્યા જોઈએ જ માજ પડે એ મગાગીમે ચતુ જ પડે જગ વારો પડે મગડા ચા થો જ લેા

એ વિમ મુલીના માતાના મડમા આની ? મિડુએ મૂસ માગી મેન ! મેન ! ચાવ ઠપ જલુ છે

મુશીના મડમાની અટ પાગી નગી મામો વિમ તને ઠપ લઈ જવા જાણુ ના છે મોગી મેનને આરવા કે મે તને નઈ જો

મિ એ વમાન મગ્યાની મૂની આનદી એતો અવાજ મામગી ત્યા દોડી આની માજ પ નુ મળી તેમિડુને અગારીમા નઈ ગઈ

સરોજ ત્યાં બેસી બેસી વાંચતી હતી. “ બાની પાસે કોઈ નથી ? ” આનંદીને બોધ તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

“ સુશીલા નીચે છે. કમલાબેન જવનું પાણી તૈયાર કરે છે. એટલે બિંદુને લઈ હું ઉપર આવી. ”

“ ઓ બેન ! કમલાનો વર તે માણસ હશે ? જીવતી જગતી વડુ હોવા છતાં કોઈ એક ઉપર બીજી કરે ખરું ? ”

“ મને શી ખબર ? બેન ! ” આનંદીએ ઉત્તર દીધો, “ આજ મુંદી હું કલ્પના પ્રદેશમાં જ વિહરી છું. કેટલાક માણસોને હું વખાણતી. પણ તેઓ તો ઘેટાના લેખાસમાં વશ નીવડ્યા છે. એવા માણસોનો આ જગતમાં ક્યાં તોટો પડ્યો છે. ? ”

“ નહિ બેન ! સરોજે વાંધો ઉઠાવ્યો. “ તમે પુરૂષજાતિને અન્યાય કરો છો. યધા ય ધણીઓ એવા હોતા નથી. ધણી સ્ત્રીઓ મૂખી જીવંતી ગાળે છે ”

વાતો મને જગાં મળતી નથી પુ પની ચચનનાનો વિચાર જ મને
મગમગી મૂંઝે છે આ દુનિયામાંની ભાગી જવાનું મને મન યદ
નય છે આપણે નગીનનાં છીએ ? માર્ગ ભેગ જુનમરી વાંડે
માઠ્ઠ વળગાડી ? તેમ નહીં

તેને જોઈએ છીએ તમે શ્વા બાગડવાગ રહેા ડા તે
મગમગે મામિક દામ્ય હુ 'એમ મહેવાઈની એ તમને ડોડી
નહિ ?

હા એ સાતનો તને ડટાગો નહીં આવ્યો મ જોઈ મને
આવન થાઈ છે આનદી બોલી એક વાર મે અનુભવ ડી
જોયો એ જુવાનને ભાગી જતા સાં લાગી

ગીચારી મનાજ જગાં ભોળી પડી પરંતુ એમ એ પોતાની
વાન પની મૂંઝે તેમ નાનાની ' તમે ગમે તેમ રહેા મેન ' પણ
મના માણસો મગમગ નહીં ટાંતા રેા ' તે મોલી આપણે
ગ મને મોતીની માગા પગમગીએ એતુ મુલ ન મમજતા એ
ની -એમો રી નવાઈ

પરંતુ મીચાગ મોતી ડા વમા -ડાતા પહેલાં, મનુષ્ય ને
વા મનો ન રી કીને પાગખી ક્રી ? આનદીએ પૂછડ

માપણને મવાસને હાપસ મદ જ મોહ આવ છે પરંતુ હવે
મારે એ વિના ડગવા નહીં - તો આ નીચે ચારી મિતુને
આન જોનાની ને નીચે ડતી મદ મનાજ ડી વચવામા ડયાઈ

માનદીએ મુનોચનાના બમા મિતુને નહિ પ્રવેશ ડોરી તો લા
માની મગમગી નમી હતી એના પિના, ડોહટ મુલુલન ડયાઈ
ને ડા ન લા ભેગા મગમગ હતા મુગ ને મુગીના પોતાનો મન
ડાવવામા પાગ પહે તેમ નરોતા ચચાનો વિષમ પાણુ અમત્યનો હતો
મુનોચના મને મિતુને દવાદેગની જગાં ડતી રીયાળામા ડયાની દવા
મા - મામગે તે વિચારમા મદ પગા હતા રાદીવાગુ ગ્યગ ન
પોતુ જોઈએ તેમ દેગની નહીં પણ નહીંએ ડોહટ તો મુનોચનાને

હવાફેરનું સ્થળ તદ્દન આરામ આપે તેવું શોધવા સૂચવી રહ્યા હતા. છતાં શહેરથી બહુ દૂર પણ ન હોવું જોઈએ. અવારનવાર દાકતરી સલાહની જરૂર તો ઊભી રહેવાની જ. વળી ફળફલાદિની પણ તાણ વેઠવી સારી નહિ. છેક ગામડામાં એ બધું લાવવું ક્યાથી? વળી માંદા માણસને આનંદમા રાખવા સ્થાન પણ ગમે તેવું પસંદ ન કરવું જોઈએ.

ઝોઝામાં ઝોઝી ત્રીસ વિવિધ સૂચનાઓ રજુ થઈ. વાંધા ઉઠતાં પડતી મૂકાઈ. મુંદર ને સરોજ થાક્યાં. આનંદી ખિંદુને ઉંઘાડવા ગઈ, સુરેન્દ્રલાલ ઊભા થતા બોલ્યા, “હુ મારા અસીલોને વાત કરી જોઈશ. કાઠનો ખંગલો મળી જાય તો હીક પડે. મુંબાઈ છોડવું એ વાત તો નક્કી જ. દાકતર વગેરે પણ એમની સાથે જ ઉઠ્યા. બધા ખડ ખડાર ગયા.

“આમ રોજ મુસાફરી કરી કરીને પણ હુ તો થાકી.” બધા વિખરાયા એટલે સુલોચનાએ અભિપ્રાય આપ્યો, “માન માણસને કેટલી નકલીક પડે છે તેનું આ પ્રાકટરોને જ્ઞાન હોતું નથી વળી છોટરા સામુ પણ જોવું ને / એમની પરીક્ષા નહીં આવતી જાય છે નાચવાનું પડતું મૂકી એ લોકો મારી પાછળ વળત મુમાંત્રે છે. વળી હુ જાઉં તો ઘરની સલાખ કાણ રાખે? આનંદીને તો મારી સાથે આવવું જ પડે. નહિ તો જાગે એ નભાર્યા લેત. ‘પણ નમારી સલાખ રાખનાર પણ કાઈ જોઈએ ને’ મને તો આમાં કશી જ ગમ પડતી નથી.”

“પણ જે વાનતો છટકા નથી એનું પ્રિતાનન્ય કંઈ નહીં કાઠને /” આનંદીએ એકણ કહ્યું “જેને નમ કરી નમાનન પ્રિતા છટકા છે / કમસા ને હુ છાંએ, જેમ તેમ નમારી વધે.”

“કમસાની વાત બધા દે.” સુલોચના બોલી હીક “એ કાઈ ના. ખૂબી જોઈ રોજ પરી જોવાની નથી. કાંઈ બરી ને પતિજીએથી જાણી નાતી છે. પરંતુ એ દિવસમાં જ તેનો ગળ હિતની જાણે.”

બાપારીઓને વળા પમ લગી રી? બનતે નિનાહ ન ડરી મ- એ
ખીલુ શુ રી ગવાના હતા? ૧૧ તેઓ સુખી તો ૧ પણ
ચનાના નહિ પણ જીવ્યા વિના ૧૧ ચાવનાનુ કે ૧

એ જ ક્ષણે મળ્યા જવનુ પાણી લઈ એ ૨ આરી મુનાચના
જગ મગાય પામી ક્ષાય એણે સાલજ્યુ રને તો ૧ પરંતુ યાદ પણ
તેણે માલજ્યુ હોય તેમ લાગ્યુ નરિ એ- ખાવામા જવનુ પાણી
ઝાઢી શાંતિથી તે બિંદને પાના ગમ્મ પણ મિદુ ઝાઢ એમ માને
તેવા હતા ૧ અર્થુ તો તે ૧ ગળી નાખ્યુ બાનીનુ પીતા પીતા
પણ વમાવ મચાની મખી પરંતુ આનની ને કમળાના ભેગા પ્રવલ
આગળ એનુ યાદજ આ યુ નહિ નાહુદ જવનુ પાણી એણે ગમે
ઉતાર્યુ કમળા ખ- માગ ગમ્મ આનદી પણ એની પાગ મ

મળા ૧ મમાજ ઉભી હતી ' અહીં મ ક્યા તા ?
માનદીએ માગ આરી પ્રગ્યુ આજ માળ પણ એજના નથી
પડા મોનાના પણ હજી માની કે મરેના પગમ તો રડી
બગાનીમા મારી મેમાય પણ ખ આખા કિમમા રડી ખુલી
હરામા આનતો નરિ તો તમે પણ યાગો

મમાએ મેની મામુ બેના મિના જ પ્રગળાતે મન ઉતર
નવો પડાઈશ તો મુ બગડી જનાડુ કે ૧ અમારે હરીને ૧ શુ
ને ના હરીને ય મુ? અમાગ જેવાથે તો મનુજ મા જમ મુરી
જીએ લા મુવી ખી તો લાગ પ નાનાજ ૧

હુલાચનાના ૧૧ મેરો માલજ્યા હતા એમ મમજતા આનદી
૧ લાગી નરિ તમે મા લાગે ૧ નાના છો? ને મોલી
" તમા ૧ ૧ અમાગમા ૧ ૧ કે ૧ તમને અર્થ કમ ગોમુ નથી ?
અમે નહ અજાખ્યા કીએ ? ૧

' દી રી પગલે પડી પતિ મિના મધાજ પાગ તોનાથી
ન મહેચાયુ " ઇના પર એનો ૧ ૧ ના પગને નહિ ૧ તો

તે મૌનુ એક ઉપયોગી માવન હતી પરંતુ આ દરેકી મવા તેની
મેવા માંથી જલા રતા? બ સામા તેને યુ આપવાનું હતું. આ
મુખી મમાગમા જન્મ આપીને જ મગાવતાસની નમામ જન્મમ (ગિએ)
પ વાગી ગઈ હોય તેમ જણાવુ મેવની મુજવણુમા તે ડીઠ
કમજાની પણુ ધ્રિયા કરતી મળા તા હજા વિચાર કરી ન તી
નહિ એટલે ખની નતીન મમ અનુભવની પણુ નહિ મીન
મનાવે તે માગે પ્રયાણ હ વા તે ર મેના તૈમાગ મની એને મ
થવુ તોય તે મેવની નહિ એથી એને ખ મેના
મ જનનુ અમાન થવુ તમાવુ મની માની પોતાના આમુ તરી
તે હમને ર તે સ્થાની આમમ દાદર રતી

સી વાન એને ન જલા સનુ નિ થઈ જવુ મોઢ પા
ઉપાયે આ પિગિયનિતો મત ન આપી ના ર પણુ અત મામના
રી રીને માગ દુગની ન્યા માટે માન મે જ માગ દાદા
તો વાપા એના ભાગમા રખાણ મના પરંતુ એમા મ માન
દના દનો માન મુરી નતો તેને જે અનુભવ થયો દતો તે
જા રણુ માન્ય નતો તા ન આ નર મમ તે પિપ્પમ
માવે તો ન એ માગે જલા ત તૈમાગ રતી

મા માપુમેતી વીતા નેમ જેમ એકી રતી મઈ તેમ નમ
વાનારમા પાવુ ઉશમમય મતવુ મુ મુ રીની મનો માગે
ના કદના સાગો મિ એ ગવા જવાનુ હ દ્યુ દામ
પમ એકુ વધુ એટલે આનગિતે મજ નરગમ મગના વામી
નાય એતી મેએતી તા પછા રતી મઈ

મિમાગ દતો મગજો વિદ્યાતથમા જલાતુ નાનુ એટલ
સોપડીએ નાલો મની રિને રિ મા નઈ મેકી ખમા મગીનના
પાઠ પ મા માનદી પણુ ત્યા માની

એ-એ- ૧ ૨ ગમા ભગ પા. ૧૦ “મોટી મેન” માણુ
નમને આનાન કે ”

આનંદી નાદુટકે ઉઠી. એને જોતાં જ એના પિતાએ ફરમાવ્યું.

“ સરસામાન બાધવા માંડ. તમારે કાલે જ તીકળવાનું છે ? ”

“ પણ ક્યાં ? ” આનંદીએ પૂછ્યું “ બાની સાથે કોણ કોણ જવાનું છે. ? ”

મુરેન્દ્રલાલે જવાનું નામ દીધું ‘ મારા એક અસીકનો ત્યાં મુંદર બગલો છે. વાત કરતાની સાથે જ એણે મને સગવડ કરી આપી છે. એ સ્થળનું વર્ણન પણ રમણીય છે. પણ તમે જાતે અનુભવશો એટલે વધુ સમજાશે. તે બગલો ખૂબ મેદાનમાં આવેલો છે શહેર ત્યાંથી પાંચ છ માઈલ દૂર છે. પાસે થોડાક ઝૂપડા છે. ત્યાં કોઈએ મેલેરીયાનું નામ પણ સાંભળ્યું નથી. દાકતર પણ ત્યાં જવાની ખાસ લલામણ કરે છે. ”

થોડી જ વારમાં આખું કુટુંબ એમને વીટાઈ વળ્યું, “ પણ અમારામાંથી કોને કોને જવાનું છે ? આનંદીએ ફરી પૂછ્યું.

“ એ નક્કી કરવા જ તમને અહીં બોલાવ્યાં છે ” એના પિતાએ જવાબ દીધો, “ તું જાહે તો થર કોણ મહાજો ? તે તું ન જાહે તો નારી બાને ગિફતી નગિયત કોણ સાચવે ? નારી બા કમલાને સર્જ જવાનું કહે છે પરંતુ એટલાં બધાં બાર તેના એકલાને નામે નાખી દેવા મને હીંક લાગતો નથી વળી એના પતિ તરફથી પણ કદાચ કંઈક આવે. મને એવી વાત મળી છે. મુઝીલા બહુ બાકત છે મનેજની પરીક્ષા આવી. ”

પાનગવા થઈ ગયેલા છે એટલે ઝાઝી તાલીફ નહિ પડે વળી ૯૦૦
પડશે તો મેં જાણ્યા નથી ?

“ સીંઠ ત્યાં, ૨૦૦૦૦૦૦૦૦ આનદી મોની ઉડી
સુશાલા ! તું માન્યી જ રાખ મહાળી વે.

જેવે જાય પોતાના જામમા ગુલામ ગયુ ૧૬ પેગીઓ
ઉપનારતુ તો ગોષ્ઠ ગળતોઓ એ- ખામાની બીજા ખામા નહિ
જતુ એમ આખા વગમા જરાની વમાન મચી રી

સુનીનાએ તુરત જ પોતાનું જામ મહાળી લીધું ‘ મ
નુ રહાઈ ’ તે સુર પામ દોડી જઈ બોની ઉડી, હવે તા જામ
મારીને મારી પામે પેમા માગના પડા ને ‘

૧૭ મો મગ્યુ તારી પામે આજી ૨ મીના માયુ
પામે જ નહિ નહિ ?’ તે મો મો

એમ કે ?’ એની મેન મોની ઉડી ૨૨ જોડાયુ માયુ
પામ તમે જવા નાગવા પેમા લેવા મોડો છે ?

મુમાંગીની તમામ તંત્રીઓ થઈ ગઈ સુરેનાન એમને
મૂડી પાછા વળનાર હતા એમનો મુનીમ મગન ત્યાં મળનાર હોનો
ખમાનો પતિ આવે ત્યાં મુવી એને પણ માટે જવાનું હતું

ઉપજાનો મમય થયો મુલીનાની આખમા આનુ લાઈ
આન્યા પગતુ પોતાનું નવીન ગોંગ માયવવા તે નોગતે જામ
માપની જ ગઈ આનદી મામાન ગોવનામા પડી હતી એટલે
એને વિચારગત અનુભવવાની બીલકુલ કુચ જ નહોતી મુલીનાને
ન પજવા ને જાણા થઈ રહેવા સુતો રનાએ મુદતે સીખામણ
આપી પોને ગવા નય છે ને જરૂર પાછો વળશે એમ સ્વીકારી
સુરેને મિડુએ મુલીનાની ગળ લીધી નુગીવા તો ૨૨ જૂલ્યે માટે
રહી પડી આમુલના નાને, પગલો આલોના દાસ્ય વચ્ચે, ગાડી
ઉપડી મુલીના આમો લેતી ગમે લાગી

૨૩ મા જૂનના પચગાઈ ગયો મરોજ વાગવામા પડી હતી

મુંદરે મુશીલાને પળવવાનું મૂકી દીધું એની માતાએ કાલ્લા થવા કહ્યું હતું તે ઉપરાંત એને પણ પરીક્ષાની તૈયારી કરવાની હતી. એટલે ખીચારી મુશીલા તદ્દન એકલી પડી ગઇ. સંધ્યાકાળે તો એને ખૂબ જ સૂતું લાગવા માંડ્યું. આમ એકલી મૂકી લાગી જવા માટે તે પોતાના વડીલો પર ચીઠાઇ. હાથે કરીને પોતે બધું માગી લીધું હતું એ વાત તે વીસરી જ ગઇ.

એક દિવસે રામાએ આવીને કહ્યું કે, દોઢ મળવા આવ્યું છે ત્યારે તે દોડતી બહાર આવી પરાણાનો સત્કાર કરવા તે અધીરી બની ગઇ. ‘કેમ ? હું કેવો ઝટ પાછો આવ્યો ?’ પ્રભાકર એનો ઉત્સાહ જોઇ દરથો, આજે તો તમે ઘેર જ રહ્યાં જણાવ છે.”

મુશીલાએ સંખ્યતાથી તેમને ગેસવા કહ્યું. ખીજું આસન લઇ ને પણ સામે બેસી. “હું, મોટા લાઇ ને મરેજ બેન. અમે ત્રણ જણ જ આવ્યા છીએ. ખીજા બધા હવા ફેર માટે બહારગામ ગયા છે.”

પ્રભાકરને આશ્ચર્યમાં કાનડો પડ્યો. “હવા ફેર માટે ? તેનું પછતું “કેમ ? દોઢ માંડું છે.”

સંગેજ એ નરક આવતી હતી તે ઉપરાંત પ્રશ્ન સાંભળી મનમાં દસી “બા ને શિંદુ બહુ જ માંદા હતાં. મુશીલાએ ઉત્તર દીધો. “પણ હવે તેમને આરામ છે. એટલે મોટી બેન તેમને લઈ દવાઈને માંડે ગયા છે.”

મલ્ય પરિસ્થિતિથી પ્રભાકર કાંઈ વખત અગત્યનું રહ્યો. બધી વાત એવું એ બેનો પામ્યો ખૂબીબંધ કદાવી લીધી એકાંતથી એ કોઈ નેટલા બધા કટાળી ગયા હતા કે પ્રભાકરના આગમનથી તેમના મનદોનો પણ રહ્યો નહિ. એ કલાક બધી તેમને પ્રભાકરને મળવા જ દીધો નહિ. એવામાં મુન્ન પણ આવી પહોંચ્યો.

તેને મુન્ન પર જઈ પ્રભાકર રવિ ગાર્ડ લઈ બેઠો. મુન્નના એના મિત્રા એનું તમામ યતોપકરણ રીતે તબાવી રહ્યા હતા. એટલે મુન્ન તેમનાને તેને કોઈ નવનો કાંઈ આવે તેમ નોંધતું પડ્યું.

હવે એને થાણા જવાનું મિલકતું ન હતું આટલા વખતથી તે
ત્યાના એજાતવાય મામે લગી ગયો હતો પણ હવે તો તે છેલ્લે
જતાણી ગયો હતો તે આગાબયો મુમાષ પાછો ચોં હતો પણ ત્યા
ય નસીબે એને ચારી આપી નહિ

એવામા કોઈએ માગણુ ખ મજા યુ પ્રભાતે ઉઘુ જોડુ
પૂણાન ખાગણુ વામી અટ આયો

નટોઆફતે લા ગયા પત્રી તે પૂણાનને બીનન મળી
રાકો નહોતો એવા પ્રમગ માટે એજે પ્રસન્ન પણ ક્યો નહોતો
એટલે થોડી રાકાથી ન નજરે પૂણાનદે તેને પૂછ્યું કેમ
અટ આવુ ને? માત્ર મો ન ગમે તો પાછો નહી

પ્રભાતે પગલો હમી તેને આન આપ્યો કેમ આન ને
પૂણાનદે થોડી વાગ માત્ર મોકો પત્રી તે પૂછવા લાગે આ
માછું કેમ ઉઘનાનના માડી કે? બહારગામ જવું છે? અર્થ નવા
અથવા દામ્યમદિ ખોલવા કરાવે કે? શું

હાત્રમદિની રીતજ જના દે પ્રભાતે મોયો
યમદેની ગડી નજર આગળ તે પણ જાણુ દખી રો તેમ નથી
નાં મખમગે રોકે છે એમને દમાનનાતુ ગર્થ પણજ પડે
તો દુખાળ નિવારણ માટે મથના ચાલુ છે દમિલમા તો લોળ
રોયોટપ મગવા લાગ્યા

‘ મને તારી માથે મધ જમવું? પૂણાન? પૂછ્યું

‘ મ? કેમ? ’ પ્રભાતે આનચતિ ખતી ગયો

પરીભર પૂણાન ક્યુ જ મો મો નહિ મારી પત્ની શુજરી
મધ’ તેણે પગલે રાગ્યાન ની “ મુમાષમા ગેટુ હવે મને અજા
યવ પડ્યું છે એ- કણ પણ જાની મને યુગ જેની લાગે છે

કી- આન લારે ’ પ્રભાતે મમતિ રાત્રી, ‘ મગમગ માગ
નાગે ગાડી ઉપડે છે તૈયાર થઈ હેજે ’

પ્રકરણ ૧૨ મું

કર્તવ્ય

આ નદી ને તેની મંડળી હવા ખાવાના સ્થળે પહોંચે તે પહેલાં સંખ્યાકાળ થઈ ગયો અંગલો પણ સ્ટેશનથી જરા દૂર હોતા એટલે એમને બળદગાડીમા જવું પડ્યું. ખીજી કોઈ પણ સાધન મળી શકે તેમ નહોતું. લાખા પ્રવાસથી ને ગાડીના આંચકાથી આનંદી મરણતોલ થઈ ગઈ. પરંતુ દર્દીઓની સગવડ સાચવ્યા વિના તેનો છૂટકો નહોતો. વળી બધો સરસામાન પણ ટેકાણે મૂકવાનો હતો. શક્તિ હોય કે ન હોય પણ એ તમામ કાર્ય પૂરું કર્યા વિના છૂટકો નહોતો.

સંખ્યાના આજેરા અજવાળામા દૂરથી જ અગસાનાં દર્શન થયા. ચામેરના રમણીય વાતાવરણથી આનંદી ઉદ્વેશાસમા આવી. બંદેજ' સ્થાન મુંદર હતું. રાત્રિ પડી ચોમેર અધકાજ હવાઈ ગયો બધા ઉતર્યા કે સાફસૂફ કરી સામાન ગોઠવવામા પડ્યાં. તમામ પતી જતાં છેક મધરાત થઈ ગઈ. કોઈ પણ કામ મનુર મકવાની તેની ઈચ્છા નહોતી. કમલાએ પણ આનંદીને ખાનગી રાફ કરી સ્થળાંતર થતાં પહેલી રાતે હમેશાં ગોઠવુ જ નથી છેક મોડા મધી એવું પથારીમા આળાટયા ક્યુ. છેક પાછલી રાતે ને નિગમક થઈ. પરંતુ પરાઈ થતાં નો ને જાગી ગઈ. વિવળના કામગીરીમા પડતા પહેલાં ચોમેર નજર કરી લેવાની તેની ઈચ્છા હતી ને બહાર પડી. ચાતરક ફરતુ મયદાન હતુ સંગોદગની તેમજ હતી પગમાં અગરબટ અગ્નિના નિવિધરંગે પ્રકાશી રહુ હતુ. મારામા મયદાનની મનુષ્યમા એમનો એક જ અગસા હોતા કેટલેક વિવિધજ નુખી નજર પડેલ્યતી. વચ્ચે વિદ્યકતાં ક્યું જ નોંખતુ. તે દર નાતકડાં અપડાં છડાં હવાયાં આંધલાં હતાં. પ્રમળા દેકે

જલકાયા નીચે વિગળતુ વગ્યાલના પાણીથી જમીનમા આડા પડી
ગયા હતા વગ્યા મા તો એ રહેજાઓ પાણીથી લગપૂર ગંતા
અત્યારે પાણી સૂનક ગયું હતું

ફરૂક લગ આડાગ નીચે ડેલવા- ગયગ નજી પડતા
એક મલિનો ધૂમટ પણ જણાતો ત્યા એક ગ્રાપિલિના મો
આથમ હતો ડેલના મવાલાની મલનોએ પણ ત્યા નિવાસ કરવો
ઉચિત ધાયો હતો

બે ત્રણ માઇનને અતર એક નાનડી સગિતા તરી રતી હતી.
તેની મામે પાંચ પુષ્કળ ઝાડી હતી રહેરીજીવનમાથી આમ રૂટકો
મેળવવાથી આનદીએ દિનમા ઉત્તમ અનુભવો તે ખેતરમા
આગળ વધી ઉત્તરનો ડો પવન મંદ મંદ લટરીએ વાઈ એના
થાપેના અગોને આધ્યાત્મિક- પોષ- તત્ત્વથી ઉત્પાદિત કરી રહ્યો
હતો ત્યાથી પાંચ વળના તે મમલુ ઉત્પાદે ગૃહમર્થમા લોકાઈ

મુગ્ધનાવ તો બીજો જ વિશે મુખાર્જ જવાના હતા તેઓ
રામાને માથે લેના આયા હતા ગામજના એ- જોગને તેની
મંદ મા ગંગી લેનામા આ થા બવાને રહેવ ધો તે જી મુરેન્દનાન
વિના થયા

આખા કુટુંબમા માન આનદીને ખૂબ જ મજા પડી રૂપવા
વિશેષા આ હવને અને કરતા વિશાળ મથાને અને જીવનવિધા
૨ કર્યો આનદીને હથોટીની જગ વાળ થયો ' સુનોચના કહેતી,
અન્યાયથી જ એનામા લાગણ આવના માડી છે '

રમના માખો વિમ વગામમા ગૂચાર્ડ ગેવા પ્રયત્ન કરતી
આનદીએ પણ વીમે વીમે પોતાનું તમામ જામના રમનાને મોપી
દોડ પોતે સૂર્યો ન પહેના નહીં ડી ફગવા ની જા જતી તે
રહેગી જીવનના મલજા કરને ધીમે ધીમે ધોઈ નાખવા પ્રયત્ન
ગતી ડેલવી- વાગ પેવા જોડગને લઈ તે છે. નદીએ પણ જતી
નદીનું પાણી ધણ જ ડીઝર હતું મુવર્ણગી રેતીમા એ રેપેરી
૮

જનોઈ સમોવડું ભાસતુ. આનદી રેતીમાં લંગાવી સામેની વનરાજી તરફ જોઈ રહેતી. સૂર્ય ધીમે ધીમે ઊંચે ચઢતો. ધીમે ધીમે એના કીરણો તપતાં. ઊંડરો એને વારંવાર ઘેર જવા વિનવતો.

ચંદની વધઘટ તરફ શહેરમાં ભાગ્યે જ ધ્યાન ખેંચાય છે. પરંતુ અહીં તો ચંદ્ર એટલા ભપકાથી પ્રકાશતો કે ભાગ્યે જ કોઈ એનાથી આકર્ષાયા વિના રહેતું. અંધારીયાનો અધકાર પણ પ્રકાશ નેટલો જ કમનીય લાગતો. કોઈ સ્યામજો જલપ્રવાહ અલગ વહી રહ્યો હોય એમ ભાસ થતો. દૂર દૂરના દિપક પ્રકાશ મુવણાં શીણુ શા ઝળકી રહેતા.

આનંદીના મગ્ધા હૃદયને આ મનોરમ સૌંદર્ય અનુપમ ગોરાકે અર્પતું પ્રભુએ પ્રત્યેક વિપાદનો પ્રતિકાર સમર્થવેલો જ છે એ સમજતા એનું દિલ આભારથી દગાઈ જતું પ્રતિકાર આપણે શોધતા નથી ને તેથી જ જીવનભર નિરાશામાં રૂખી નરહોમી છીએ.

મુકેન્દ્રના નખી મોઢ થો માન નગી ન થાર તેની જ મબાળ
ગખરા મૂચના રી

ગ્તા ન એ આન તેવીમા પણ આનદીની ઉડી । ૧૫થા
દુ થઈ નહિ નિર્મળ માલો એના રિમા આન ન્યાયા ૧૬તુ
મોઢ નુ ' એો ઢટ- મમાન ખૂની ગ્તુ આનદી તેની
ઝાઢી પગરા ગ્તી નહિ 'મ- તેને નિસ રાનો ગો ન
ઉપાય નામેતો

મુઝીના નિચમિત રીતે રેને ગયા પત્રો ૧૫થા જ ગ્તી
ગોમા નુ નિઝ્ઞની ગિયો રનાની નો- ૧૬તુ માળમ ને ઉઢના
ઉ નાની મુ ન્દનાવના પરામા રીખામળના મેટના તો ભારના
આરના / એ પત્રો રંગ સાચરાની પણ રી ન રેની નહિ નુ
ને મોન શુ વખના ન નહિ રે ના પરીલાની નસાગીમા ન
ગથાઈ ગથેસા ના

એ ૧૫થા રે નમઢાજની પગરાગી રાનગી મહા રનાની
નથાગી રી રી હતી ત્યા મુમાઠની ટપાન આરી મિ- મહા
ની રી મખાણુ મચારી ગ્તો હનો ૧૬તુ આનદી ટપાન ગ્રામ્યા
મિરાય ખની જ નહિ મુઝીનામે પ્રભાગ્તી મુના ભનો ઉ નેખ
હ્યો ના મરોજો પણ રે પદ નીચે રે લીનીમે ટપાની રતી
' મોગી મેન' તમારા રનાની મિતની તમને થો ૧૭ રખનમા
મના ભ થન તમા મગનામુ એમને મળ્યુ કે એટને એ તમાગ
તરખ આરના ગ્યાગના નીઢળી ચૂન્થા ૧૮

મિ- ખમામમ ડી ગ્તો હતો એટન પત્રને લેમ તેમ રો
ગી આનગી ચાની નીળી મુપાગ્ત થરાની તથાગી હતી મ મગપદ
વિરિધગે ગ્રાઈ ગ્તુ હતુ સૂરંગીગો આનગીને માત્વનખન
પાસ્ય હમતા નળાના મ મદ રાતો મધ્યામગી મનુ- સ્તોમગીત
મુખાવી ગ્તો હતો

પાઝા કગના આનદીએ પલા ઝેમ । લોડે જ આખે ગ્તને

વાતો કર્યા કરી પેલાં ઝૂપડાંથી થોડે આધે એક નાનકડું ગામડું હતું. તેનાથી થોડે દૂર જરા મોટું ગામ હતું. અહીં આગ્યા પછી નિર્મળસહચારમાં પોતાને સંપૂર્ણ સંતોષ મળે છે, એમ મનાવવા આનંદી પ્રયત્ન કરતી. પરંતુ એમ બન્યું હોત તો માનવસહચારની કામને લગીરે જરૂર ન હોત. એના મિત્રના આગમનની વાત સાંભળી એનું દિલ આનંદથી નાચી રહ્યું. એ આશા નિરાશામાં પલટાઈ ગયે તો? એ બને જ કેમ? એ વિચારે જ એના હૃદયને ઊંડો આઘાત થયો. સંપત્તિશાલિની સૃષ્ટિ પણ એને સાંત્વન આપી શકી નહિ.

એમરે ફરતી લીલોતરીની મધ્યમાં થઈ પેલાં ઝૂપડાં તરફ જતી એક જ પગથી દૃષ્ટિગોચર થતી હતી. એનો એક છેડો નગર તરફ જતો. બીજો જીર્ણો દૂર દૂરના મથદાનોમાં અસોપ થઈ જતો. યુજરીને દિવસે એ માર્ગે પ્રવાસીઓનાં ટોળેટોળાં ઉભરાતાં. બળદ ગાડીઓ પણ અવારનવાર નજરે પડતી, પરંતુ આડે દિવસે તો આગ્યા માર્ગ વેરાન જણાતો. ઠાકરડાની એકાદ બે કન્યાઓ ગ્રામ્ય ગીતા લલકારતી જતી કે કાંઈ ગોવાળ ગાયો ચરાવતો પસાર થતો. ને સિવાય એ રમણીય સ્થાનની શાંતિનો ભંગ માત્ર વાયુ જ કરતો.

બગેરે જમ્યા પછી બધાં જ ઘડીભર આરામ લેતાં. માત્ર કમળા ને આનંદીને એ ટેવ નહોતી. કમળા સીવણ કામ લઈ બેસતી ને એમથી કદી પરવારતી જ નહિ. આનંદી વિરામસન બે પડી પડી કાંઈ ચાંચતી કે દૂર દૂરના મથદાનો તરફ નંત્યા કરતી.

કરવા જતી હતી, ત્યાં મુનોયનાએ આવી તેને જગા પડે! દીમે પડી બિન્ને લઈ તે મધોની ઉપ દાવા ઉપર ગયા નિંદને અતગમનમાંથી વડીનીએ દુઃખ મગતી નહિ એટલે એને આમ પગલે મન કરવામાં આવતી એ રણેય તરખાટ કરતો પણ એના વિરોધ તરફ ગાંધી લક્ષ આપતું નહિ.

આન દરી આનદી એટલા પર આવી તો કમના ગાજતું સીવણ નહિ દામે નાગી ગઈ હતી તે નહીં ખૂની ન મેળી ખાણુ? કમનાએ પૂછ્યું.

દાંડ પણુ ઉત્તર આપ્યા વિના આનની મામે જ નહીં નીચી દૂર પાની ત્રાગ એ પ્રસામી આવી ગયો હતો એને પગને પાને ધુગ ઉડી જાય એટલે નથી પણ એને ઓગળવાનું આનદી માટે મુશ્કેલ નહોતું.

એટલે- પગથી ઠોડી એ પ્રસામીને મથાનમાં રાગ્યા માન્યા આનદીને એમી નજરે લોકે રહી લેઈ અમળાએ પણ ઉચ્ચ લેણુ એના પણુ આગતુને ના. ગણુ કે તેણે પૂછ્યું તમે પ્રાગમો છો?

આનદીએ દાંડમાં માત્રુ ટુલાતુ પ્રસામી કે નહીં આવી ગયો હતો આનની પગથિયા ઉતરી મામે નહીં આવા નાપમાં ગ્યાથી? તેણે સામનો જ પ્રત્યે.

પ્રભાત થતી ગયા કમના કુમો નાણુ નહીં જાણી નહીં આનદીની પાછા પગથિયા ચડી તે ઉપ આવ્યો પેના મામમાં આ મો હતો મથાનમાં પહોંચી ગયા ગયાનો નિગ્રહ દરી કે કે મથાનનો નીચો હતો પરંતુ ત્યાંની પરિસ્થિતિ એવી ખરાબ હતી નહીં પાછા ગયાનો મને વિચાર જ ન આવ્યો.

તે અત્યાચાર મની તમે જમ્યા પણ નથી? આનદીએ પૂછ્યું નહિ જ પ્રભાત દરીને ઉત્તર દીધો, ત્યાં જમવાનું નાથી લાણુ? ત્યાંના મોમને તો આજ કમના વિચાર ઉપવાસ કે

એમનું દર્દ જોઈ મારી લૂખ નો ક્યાંય લાગી ગઇ. પણ એથી તમારે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. અહીંથી અર્ધા માઇલને અંતરે જ મારો મુકામ છે. એટલે થોડી વારમાં જ હું ઘર ભેગો થઈ જઈશ.”

“આવા તાપમાં હું તમને જવા દેવાની જ નથી. તમારે અહીં જ ખાવું પડશે.” આનંદીએ પોતાનો નિર્ણય જણાવ્યો, ‘આવા તાપમાં અર્ધા કલાક આથડવું એ કાઈ છોટરાંની રમત છે? એ નહિ ચાલે.’

‘પણ મારે મારે તમને ફરી ચૂલામાં પેસાડવા? ધરના બધાં જે અત્યાર સુધી ક્યારનું જે જમી લીધું હશે. નજીકમાં મીઠાઇવાળાની દુકાન નથી કે તમે મને કોઈ પણ આણી આપો. એવું બને જ નહિ.’

“એ તમારે જોવાનું નથી.” આનંદીએ એની વાત વચ્ચેથી જ કાપી નાખી. રામાને ઓલાવી પ્રભાકરના સ્નાનનો બદોબસત ફરી તે અદર ગઈ. દરે પ્રભાકરને ઓલાવાનું રહ્યું જ નહિ.

સ્નાન કરી જમી તે બહાર આવી ઝોટલા પર બેઠા આનંદી પાસે ત્યાં આવી બેઠી. એનો સઘળો ઇતિહાસ જાણવા તે આનંદીની પરતુ તેમ શરૂ કરતું તેની જ બેમાંથી કાઢને રામજી ખેડી નહિ. ‘આવી ક્યારના આવ્યા છો?’ જેવું આનંદીએ જ નહિવાત કરી.

ચાલ્યો યુવાન ગુણીગને બહેનેની ઉત્સાહભરી એની
નાતચીતની લલચી જ ને ખામ આપાઈ હતી તે વિગતોની મામે
યવા જ મગ્નયો હોય એમ તને લામતુ હતુ એની વાળી
પણ શ્રોતાને એવા જ ખ્યાન અર્પતી

એના કાણુ થળી પ્રભાતે પોતાની સાત આગળ ચનારી
હરે ત્યાં હથુ ડગાતુ મેરુ જ નરી ત્સાની પરિચિતિ જ એની
૭૩ આનિપ્રિય મનખ્યનુ મોહી પણ ઉકળી આત્યા વિના મેરુ નહિ
એ જ કાળે ડમળાનો અ ગથી અનાજ આ પો માનદી
અ આર તો

આનદી અતઃ મય તે પદના તો ડમળા બહાર મારી ગા
ઉગી ' અ આજે શુ ધાતુ છે તે ' મોતાનુ ખાવાનુ પોણુને
ખમગરી નીગંતે રાનો ગા મેરી છે કમ ? તારે ખાતુ પીતુ નથી ?
મામી નાજો તો નુ કા ? એતો અવર ભાગ મની ગયો

મરેગમાની કડી આમ મૂએ ન પાડો આનદી ખિન્ન
થઈ મોહી ' એ માલમે તો મુ લાગે ' હમણા જ આવુ હ
ખાતી મહાર મારી તે લમળીત દિને પ્રભાત તરફ બેઠી રમી
મેલો મતુજ માલમુ હતુ, એ મમજતા તેને વાગ લાગી નહિ

આમ મે હથુ ? આનદી ! એને બેતા જ પ્રભાતરથી
ન હયાતુ તો લાગુ મને શુ ખામ આપી દીતુ ?

આરી નાલાવિ તાથી પહેના એના કદી ન તેને મમેધી
નહાતી આજે ઉતાવળમા જ એનાથી આમ મહાર મોવાઈ મયુ

પ તુ એ સાત આનદીના લલ્ય બહાર નહોતી એલે મર્ડ
વિશ્વિત આનં અનુભ રા મેમા શુ થઈ મયુ ? ઉત્તરમા એને
મામી પ્રત્ય ક્યો પાથ સાગને મદને આગ સાગ ખાઈમ તો હ
મર્ડ નહિ મહિ

એમ પા મરી ન નાન તેલે વાત ઉપાડી લીરી,

“તમારાં કરતાં મને વધારે કોમળ માનવાનું કંઈ કારણ હતું? તમે ગમે તે બચાવ કરો, એથી શું?”

“એટલે આવા તાપમાં તમને ભૂખ્યા કાઢી હું નીરાંતે જમવા એસત એ હીક ગણાત નહિ?” આનંદીએ પોતાનો કક્કો ખસે કરવા માંડ્યો, “મને તમે કેવી ધારો છો? ઓળખતા પણ નથી એવાં માણસોના દુઃખો ઓછા કરવાં તમે રાત દિવસ મથ્યા કરો છો એમાં તમને કશું જ અનુગતું લાગતું નથી. અમે સ્ત્રી છીએ છતાં ભગવાને અમને હૃદય તો આપેલું જ છે.”

પ્રભાકરે જવાબ ન દીધો. કમળા હજી અંદર ધુંધવાયા કરતી હતી. આનંદીએ એના તરફ આંખ કાઢી. એ જોઈ પ્રભાકર બોલ્યો. “હવે હું જાઉં? પરંતુ તમારા આ આકસ્મિક મિલને મને વધારે લોભી બનાવ્યો છે. મારે તમને ભાવણું ન આપવું જોઈએ. પરંતુ થોડીક વાતો કર્યા વિના મને જવાનું દિલ થતુ નથી. આજે મેં માતાએને ખાલકોના હાથમાંથી ખાવાનું ઝૂંટાવી લેતાં જોઈ છે. દુષ્કાળ મનુષ્યના દેહને જ નહિ પણ આત્માને પણ મારી નાંખે છે. રોહમાં આત્મભોગ સ્વાભાવિક હોય છે. એથી જ તમે ભૂખ્યા રહી મને જમાડ્યો. હું તો સદૃશ પરિચિત હતો, પરંતુ માતાના રોહ કરતાં વધારે રોહ શોષ્યો જડશે? એ પણ ભૂખમરા આગળ ઓમરી જતો મેં જોયો છે. મનુષ્યમા પાશવી તેમ જ દેવી વસી છે. પરંતુ આજે મેં જે દશ્યા જોયાં છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે દેવી વૃત્તિ ઉપર પાશવી વૃત્તિએ વિજય મેળવ્યો છે. સદભાગ્યે તમારો દર્શન થયાં ને મારી મૃતપ્રાય આશા સજીવન થઈ.”

આનંદી કંઈ જ બોલી શકી નહિ. થોડી વાર પછી પ્રભાકરે ઉભા થઈ રજા માગી આનંદી છેક મજમાર્ગ સુધી એને વળાવવા માગી. “તમારે આ માર્ગે નેજ જવાનું હોય છે.” તેને પછ્યું.

એ રાત ગમશે - મ તેની તો ખબર નહોતી પરંતુ આત્મ
હતી ન મહત્ત્વ એ એમી પણ ટેરી રીત ગત

એ જ કાળે પ્રભાત ત્યા આવી ચડી મહત્ત્વ નિવારણના ટોઈ
મથ તરુ ઉપરો હોયે મીઠા એ જ ગરુડી એ ત્યા થઈ
વતો હતો પરંતુ આનદી હાલ એ તેમના ત - સહ્યા
' અહા તુ કો ઓ '

' અપીના લામિની આવી હતા કે ' આનદીવી પૂછતા
નિતા ન હોવાયુ " મા છે-ગના મામાપ નરી ' આમ જાણે
' કેમ '

પ્રભાત આનદાના આમુ જોયા નામજ બનાવ મા
મા કે ને-સના મામાપ મરી પચારા કે તો કટવા-મામાપે
પોનાના બાળાને ત્યા દીધા છે આ લોમને જ લઈ ગઈ બુ
તમે એ મામાપ મા ન પા મા નાહ હેગન થયો મહાતુ મનુષ્ય
મે-તુ તો રીન સા બોચરી મ્હુ કે કે તરુતાને તો આ થ પણ
સ્થાન નરી "

માનદીએ પોનાની મનડી ઉતારી પ્રભાતના તાયમા મરી
આ તુ- , પોટ રી ના બત્યા હ મીલુ મ્હુ આપી મકુ તેમ
નરી " તે જોવી, " મામાવી નજની મક્ષિમ આપતા મને જ
તમ આ કે પગ તમારી આગળ રી જ સવો નરી આ
રથી આ લોમને મામાપ અપાવને તમે એમન બૂખ્યા નાં જ
મો એની તો મને ખાની હા પરંતુ મને પણ થોડી મેના
સાન નિ થઈ આ તુ કે

પ્રભાત બગડીઓ ગાંધે મળી આજે માં મા
વત્રાતુ કે નહિ તો જ તમારી માથે આવત તમારી
મનડીઓમાંથી બૂખાને જ જ અન્ન ન મળે પેના એ મળોને
ઈ ને માર્ગે પાચો

' હા ને બૂખમરથી હગન હેગન મહ ગરેના પ્રેશ

તરફ પ્રભાકરે પગલાં માંડ્યાં. પરંતુ એનું દિલ તો ખીન્ન જ વિચારોમાં રોકાઈ રહ્યું. અંગડીઓ લેતાં એને આનંદીનો હસ્તસ્પર્શ થયો હતો. એટલે આજ એના વિચારો ભ્રમરપુષ્પવન એમાં જ રમ્યા હતાં.

અંધોરે આનંદીએ પ્રભાકરને પોતાના અંગલા પાસેથી જતા રસ્તા પર પાછો વળતો જોયો. પ્રભાકર પણ આનંદીને જોઈ તે અંગલા તરફ વળ્યો. “બૂખ્યાને અન્નદાન દીધું.” એણે કહી જ વાત કરી.

સુશોચના બિંદુને સમજાવવામાં ફાવી નહોતી. હજી મુઠી તે નિઘ્રાવશ નહોતી થઈ. એટલે આનંદીએ તેને પ્રભાકરની વાત કરી. નવાગંતુકની વાત સાલળી બિંદુ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે જાગલો પ્રભાકરના ખભે ચડી ગયો. સુશોચનાએ પ્રભાકરને અદર આવી આરામ લેવા જણાવ્યું. પરંતુ એણે બદનાં કાઢવા માંડ્યાં. થાંડા આગ્રહ કરાવી તે વિદાય થયો.

“મબ્બતની ખાતર તમારે તારો ખરવાની જરૂર નથી.” પ્રભાકરે આનંદીને કહ્યું, “નહિ તો વળી પાછાં તમારાં મોટા જેન તમને લલકે.”

“મારા મોટા જેન?” તે જાલી ઉઠી, “મારા મોટાં જેન ક્યાં જગ્યાની વાત કરતા હો તો એ તો મારાથી નાતી છે.”

મારી બહુ દશે કદાચ.” પ્રભાકરે બહુ કણુલી સીધી, “મેં એમને મુશાકમાં તો લેયાં નહોતાં.” એ ખીન્ને રહે છે.”

“હા તે દમણાં જ આવ્યાં છે.” આનંદી જાલી, “એનાં નાતા દરેકેક પાખ્યાં તે વર ખીજી પરખ્યા એટલે દેવ તે અમરી મારે રહે છે.”

કચળાની વાત આમ પ્રભાકરને કહી દેવા તે કેમ પ્રેરાઈ તે તેને સમજાડું. તેને આવી વાતો માત્ર નવજકથામાં જ સાચેલી. નેટલે એવા બનાવોથી તમને નવાઈ લાગે.” પ્રભાકર બોલ્યો.

‘પરંતુ મેં તો આવા અનેક બનાવો અનુભવ્યા છે. તો હવે રીતે થઈ ગયો છું જેમ જેમ એ વિષે વધારે માન્યુ છું તેમ તેમ મને એ હિપ્ત વધારી ગઈ ગઈ છે.’

‘જાણે પુણ્યો એની વાતમાં પુણ્ય જાગૃત વર્તે રહ્યા છે. આનંદી બોલી, “માત્ર સ્વાર્થનીજ વાત હોત તો તો નજીક પડતું એક માત્ર જે સૌને અપ્રતિમ પ્રેમથી પ્રીતી તેનો જ ત્યાગ કરી દુષ્ટી કરતા પુણ્ય અથવા તો નહીં એ જોઈ મને તો વાલ જ લાગી આવે છે.’

‘જાણે પુણ્યો જેની કોઈ બલિતને ત્રીજો મ્હમ આહતી હશે તે તમાર નજીક છે.” પ્રભા પૂછ્યું ‘જેવું એ વાત વિચિત્ર તો છે જ પણ હાલ તેથી જ પ્રેમ એટલો સુલભ હશે મપૂર્ણતા આવી મહેલો છે પરંતુ મપૂર્ણતાને સાચો જ અનેહતી જ પડે છે આપણે અપૂર્ણ માનવ મતાનો છુટકા માટે અનેહ માગીએ છીએ તેથી જ તે આપણને મળે છે.”

એ જ સરો હુમો પ્રનાહન તેમને અને પાંચો પ્રભાવરે એ તરફ નજર કરી જે નિશામાવી અમાજ આવતો હતો તે તરફ પારીને તે જોઈ ગયો “હુઓ.” તે મોઝો “આ હમનમિત માણુમા હજી પણ વધારે દુખો વેકવા મગમ્યા બચ્ચાન છે જોરા, વજો ને આત્રમન્યાન માણુમની અગલતી જ રીઆતો લેખાય અત્યાગ સુરી તેમની પામે પહેલી જે વસ્તુઓ નહોતી હવે રીજી પડી જવા બેગ છે હો. દુખાં છું.’

આનંદી એ તરફ જોઈ જ ગઈ મમત્ર મબગપટ અગિલાનાવી માર્ક ગયો હતો ત્યાં અણુની સુનામગટ નરોત્તી પરંતુ પિતાની ઝડી વગમતી માનસનામા લગમચાગ ગતી એનએ મોટા નામ ગયો ને અગિશિષ્ટાઓ આગરા માગ દોરી રતી હમનમિત મનુષ્યોના આર્તનાદો વધતા જ ગયા હવે આનંદી એમના આક્રમક માલગી વખતી

આનદીએ ગૂમ પાડી. ઘરમાંથી બધાં જ બહાર દોડી આવ્યા. રામા બે છોકરાને લઈ આગ લાગી હતી તે તન્ક રવાના થયો. “અદર આવતી રહે.” સુશોચનાએ આનદીને બોલાવી લીધી, “ત્યાં ઉભા રહે શું વધારે છે? ખીચારાં દુખિયારાંનો એક પૂરો આશ્રય પણ વિધાના આમ ઝૂંટવી લેવા બેઠો છે.”

પરંતુ આનદી તો ત્યાં જડાઈ જઈ ગઈ. જાણે આખું ગામકુ મગગી રહ્યું હતું.

ધીમે ધીમે આગ કાળુમા આવી. કાલાહલ પણ નરમ પડ્યો. આનદી અદર ગઈ. “આપણા નોકરોની ઓરડીઓ ખાલી પડી છે.” સુશોચના નંતે ત્રેંછ બોલી, “ત્યાંના મૈરા છોકરાંને આશ્રય માપવામા કોઈ જ વાંધા નથી. રામાને આવવા દે.”

પણુ રામાને આવના બહુ વાર થઈ. એને જોના જ આનદી ને કમળા એની પાસે દોડી ગયા. “કેટલા વર બગી ગયા. આગ બુઝાઈ ગઈ કે? કાઠને વાગ્યું છે.”

“આખું ગામ તાગજ થઈ ગયું છે તેવું ઉત્તર દીધા. ‘નુપાદ’ના યુવાનો ન હોત તો આગ કાળુમા જ ન આવત, ઓસલી નંદેનથી જ એક બે વર બગી જવા પામ્યાં છે. કાઠનું મંદળ તો મૃત નથી પણ એક યુવાનને ગબીર હાન થવા પામી છે એક કાઠની ગમ્મ દાસી ગઈ છે.”

‘ હું તો અમથી કુહુ ’ ૪૧ । ડેની પજા ડમળામે જરામ દીપો, એમા આમ ડેાછ પજા ડે યુ નમ । નમાગ બાછ મેન તમને સીકવતા રતા એટને મને પણ મન થઈ ગયું તમને મોટું વાગતું હો તા હું નરિ મોતુ

ડમળાના પ્રાનિત્તથી આનદીને રમણુ આ ટું ડાછ નરિ મેન । તે મોની નમાગ મવાની સાતાથી મેરી તા મ્વાઈ થઈ હું કે તમે ન મોનો તો મને ગમ પણ નરિ

માજે પ્રભાટ આરો એમ આનનીમ રાન રતુ પ તુ મે મો ખોનાન નરિ

મીજે લિએ સુનોચનાને રી તાર ચર્યો મેમા યા ’ આનદીને અગારની જેઈ તે માની આમા તાગ પિનાને નખવાની ડાઈ ૪૪ ૪૨ નથી જગ જગમા મ મનેન મની જાન છે જગ નગદી થાન - તાર આન મેરી રાગમા ઉતરી જો તુ નખી । તો ડે મને એકસ મની ન રાગ મ્વાઈ મેરી આનો પ્રાગને ખોનાવના મોન ને મિતે નાગી પામે ગખ

ની પાડી વમાય રા થઈ ગમાને ક્ષારને મોનાવના મો વરામા આ થો ડમળા સુનોચનાની માગવાગમા પરી માનદી રગના રામ ૪૪ ૫૨ મરેખ ગખવા ના રી મિદુને તાર ગખવાની રગ પા । એને માને માની પરી પ્રાનિ આની ૪૧ । પણ રીડ ન રગસા જગા યુ એથી ચિતા એ રી થઈ પા । મદા મદેનન મેગવેથી મન શાતિ ગઈ તે ગઈ જ ડમળા મીનણુ । મ પ મેમી રાની નરિ આનદી મિદુને સુનોચનાથી હૃ રાખવામા પડી

એ રીએ થાળને મોથપોવ થઈ ગમેનો ઉગા મોને વૃગસોગો પ્રભાટ ત્યા આની ચર્યો માનની એના માયુ લેના ૪૪ ચમની મિતે ખુગીમા મેમાડી તે મોડી ‘ યુથયુ છે આગમ ’

‘ રાગ ય થયુ ૭ રાગ ૭ મોલી ઉગો ’ ૪૫ તમ જાતો ડે માકીનું તમને નેગ આ મો ધુ ગામના રાજા ખ ।

171 દુ તો થોડી વારમાં જ આટલા પર જ નિદ્રાવશ થઈ ગયા.
છોકરાએ એને અંદર ઉચકી જઈ પથારીમાં સુવાડ્યો. સૂઈ નમતો
થયો ત્યાં આનંદીએ પ્રભાકરને પાછો આવતો દીડો.

એને જોઈ આનંદી તો આભી જ બની ગઈ. પરિશ્રમ તે
નિશ્ચયની પ્રતિમા સમો એ અડગ ઉભો હતો. તે નજીક આવ્યો
“આનંદી ! હું ફરી આવ્યો છું ? હવે પણ નહિ આવો ? ”

ઝડપથી ખંડમાં જઈ આનંદી શાલ લઈ આવી. “ ચાલો ! ”
શરીરે વીટાળી તેણે પ્રભાકરને ધસારો કર્યો.

“ તમે આવો છો તેની કાઈને ખબર તો આપો. આમ
ઉઘાડા પગે આવશો ? રસ્તો ખરાબ છે, હોં ! ”

આનંદીએ ઉત્તર જ દીધો નહિ. તે તો સડસડાટ પગથિયા
ઉતરી આગળ ચાલવા માંડી. પ્રભાકર પણ ઉઠી તેની પાછળ ગયો.
થોડાંક પગલાં ઝડપથી આગળ વધી તે કહેવા લાગી. “ તમે મને
દયાની દેવી ગણતા હો તો તમે બૂલ ખાઓ છો એમ મારે
કહેવું પડશે. તમારા કહેવાથી જ હું આવવા તૈયાર થઈ છું.
શત્રૂના નામ પર ફીટકાર વરસાવવા જૂના વખતમાં લોકો શત્રૂના
દાર આગળ પ્રાણ પાથરતા. તમે પણ મને એવું જ કરાવવા
તૈયાર થયા છો. ”

આ યુ હતુ ન પડ એક માણસ નમો નીતી પડતા હતા માન
એવું ન ન જ યુ હતુ એક મુવાન તેની માણુમા મળી હતો
પ્રભા- તે લોધ તે C । મહા ગયા એમના અભમા પાણાન
નનન ઉગાડા પ્રભા નીચા વળી મમ થો પૂજાન આનદી
આન્યા કે

કર્ણાનની નજ પડતા જ માનની નજ મા રાઈ તે
નજ મેરી એટલે તે નીમેરી તેસ નાગના હુ મળી નહિ તાર
પહેના તમને કે ના અન્યાનની મને તમા ગે

તાન નાનચોળ મળી એવું એનું રત્નમળી લેધ આનદીની
આખમા આમુ ભગવા પૂજાન નો ના જુ રાધુ એની અન્યા ની
ગિથિ પડ આમુ માયા વિના ન રહેત C નામ ને મા થઈ એ-
ના તે પ્રતિમા હતા એની માજે મા ગા ? ભગવા મૂર્તિ મમાન
એ ન ન એ ના જુ પૂજીપૂજા અન્યાગતુ માને ને આનુ
નિગ્તેજ ?

મને આગનીય ક્ષમા આપી અ ના એનદિ ના મુજાન
ફરી મમ ના મે મે ય જુઓ અન્યાય થો હતો મે ના મન
ક્ષમા આનના નહવા જ નિ ન થઈ ગઈ

મોટા મને કેક કેક પ્રભા મેરો હતો એના વિના
ઉદાપાત મળી ગયો હતો આનનીના નયનમા ભગવાના આમુ
એને ના મમા ખૂચતા મુજાન એનો જીવ હતો મે મ પ તુ
આનદીને મોવાવવા મેને જ યુ નમ મા એ જુ જાણના જા એ
નહે જ ગયો નહોતો ? એના આગમન પહેલા આ મે જુએ એ હતા
પડી એમમજ ઉભી વચ પામી પણ સ્ત્રી પોતાના વગરને કે જ
વિમારી જ ખરી ? પણ એને ધા રવાનો ગો હ મેને મન
આનદી જીવન મરગત હાન પણ આનદીએ મેને એ મિનથી વહુ
જીવે માન્યો હતો ?

અર્ધા કલાક પછી પ્રલાકર નજીક આવ્યો. “અંધારું થઈ ગયું છે તમારે પાછા જવું જોઈએ.” તે બોલ્યો.

પૂર્ણાનંદે નિશ્વાસ નાંખી આંખો બંધ કરી. આનંદી ઉભી થઈ પ્રલાકરને અનુસરી એક શબ્દ પણ બોલ્યા વિના બંને ખંડ બહાર નીકળ્યાં. મુગાં મુગાં જ બંને આગળ વધ્યાં. આનંદીનું ઘર જણાતાં જ તે બોલી. “એમની તખીયતની ખબર આપતા રહેજો.”

“જરૂર” તેણે ઉત્તર દીધો, “કાલે સાંજે તમને લેવા આવીશ.”

પ્રકરણ ૧૪ મું.

પ્રેરણા

મનવ ઈતિહાસની શરૂઆતથી જ કર્મ વહેંચણી જેવું કાંઈક હશે જ. મનુષ્યો જગતમાં ધૂમતા હશે ને સ્ત્રીઓ ઘેર વાટ જોતી બેસી રહેતી હશે પરંતુ પુરાણી મહિલાઓને અર્વાચીન વનિતાઓ કરતાં એક લાલ વધારે હશે. દૂર દૂરથી એ પોતાના પતિને પાછાં વળતાં જોઈ શકતી હશે. મકાનોના ગજ એના દષ્ટિપથની આડે નહિ આવતા હોય.

આનંદી મકાનના આંગણમાં આંટા મારી રહી હતી. સંખ્યા કાળ થયા આવ્યો હતો. સુલોચનાની ખીમારીને લીધે થોડા દિવસથી તે બહાર ફરવા નીકળી શકતી નહોતી. પરંતુ બહાર જવાની જરૂર પડે તેવું પણ નહોતું ઘેર બેઠે બેઠે ત્યાં ચોકખી લવાની ખાટ પડે તેમ નહોતું. વળી આ બંગલામાં તો ખીજી પણ સગવડ હતી એક વિશાળ ક્ષેત્રની બરાબર મધ્યમાં તે બાંધવામાં આવ્યો હતો. માઇલોના માઇલો મુઘી ખુલ્લુ મેદાન હોવાથી દષ્ટિપથની આડે આવનાર કંઈ જ નહોતું.

શક્યો હતો. સામાન્ય મૈત્રી કંતા કાંઈ પણ વધારે આટે હું તેથી આશા રાખી ન શકું એમ તમે મને સમજાવ્યું હતું. હું કબુલ થયો હતો. પરંતુ મને તેથી સતોષ થયો હતો એમ નહિ. તમે સ્વેચ્છાએ મને જે આપવા માગતા હતાં તેમાનું કશું પણ હું ઉવેખી શકું તેમ નહોતો, તેથી જ.”

તે આશાવાદી નજરે તેના તરફ જોઈ રહ્યો. એ કાંઈ કહેશે એમ તે માનતો. પરંતુ આનંદી કાંઈ જ બોલી નહિ.

“પરંતુ ખોટી રીતે મેં તમારી મૈત્રી સાધી છે.” તેણે આગળ ચલાવ્યું “જે ભાવનાને તમે મજબૂતાથી ઉવેખી હતી તે એ દિવસની જ મારામા મોજુદ હતી. હું કદી પણ તેની આડે આવ્યો નથી. હું તમને ચાહતો હતો. છતાં ય તમારી મૈત્રીથી મને સતોષ મળશે એમ મેં માન્યું હતું. પરંતુ હવે મને મારી બૂલ જણાઈ દે. એમ સતોષ માનવો મારે માટે અશક્ય છે. હું તમારી પાસે શું માગુ છું, તે તમે સારી રીતે સમજી શકો છો. કહો, કહો, મારી માગણી સ્વીકારશો ?”

આનંદીએ ઉંચું જોયું સધ્યાના પ્રકાશમા એનું વદન ખૂબ જ શીકરું પડી ગયેલું જણાયું. એનો સ્વર આસુથી રૂધાઈ ગયો હતો “એટલે અત્યાર સુધી તમે ઢોંગ જ કરેલો ને ?” તેણે પૂછ્યું, “તમે મારા મિત્ર નહોતા જ ને ?”

“કદાચ તમારી ધારણા સાચી હશે.” તેણે ઉત્તર દીધો. “માત્ર મિત્ર તરીકે જ મેં તમારી સાથે સંબંધ નથી જ રાખ્યો. એક વાર તમે તમને દેવી ન ગણવા સૂચના કરી હતી. મેં તમને કદી પણ દેવી માન્યાં નથી. મારે મન તમે સદા સ્ત્રી જ રહ્યાં છો. પ્રથમથી જ બુખ્યો માનવી તમારા તરફ હાથ લાંબાવી રહ્યો છે. તે પાસે આવ્યો. એનો હાથ તેજે પોતાના હાથમાં લીધો.

એક ઠંડી કે પારી આનંદીના દિલમાંથી પસાર થઈ ગઈ. “એ નહિ બને” તે બગડી. પ્રભાકરે તેનો હાથ મૂકી દીધો. ઘડીભર

અના ન ન આમુ તે જોઈ નહો એના મુખમળ પગથી તમામ
લાલી ડી ગયું હતું લને જેને તે જોયો આજની આપણી
મરીનો અત આન છે તમારી કામા આગની ન મ તેની મને
ખમ નરી પરતુ તમને ખીની છે ન ગા મારી જાને
નસા હુ ખી યયો હુ ગિદ્યાઆ ની આતન વિન લવાની પણ
ન ન નવી આજની આપણે મળવાનું નહિ મને

આનદી જમીન પર મેલી ગઈ તેણે પોતાનું મન-
દુષ્ટેતીમા પ્રાપ્તી નીતુ ન ગી પડી પ્રભાતને ની પામે આયો
'આમ આપણે શુ મ કો ડો' તે મોયો 'તમા તો
ડનમ પ્રદાગનો મ ખેચવા જાએ હુ તમા મિત્ર નહોતો તો
મા માટે તમા આમુ નેરા પાવાના' માનવનું દુખની
ભગપુર દાન છે પરતુ તમ માનવતાથી પર જ એટલું એ દુખની
ગી હો પરતુ તમને આમ ગુના મરી નહિ જઈ નહ

આનદીએ આમુ નાની નાખ્યા પ્રીથી તમને હી યે નહિ
મળા? તેરો પૂછ્યું

મને ની મમર? તેરો ઉત્તર દીયો 'હુ તો ગાજનો
નસામી હુ એટલે પુનર્મિલનનો પ્રમગ આપડ પણ ખમ પરતુ
દન હુ તમને ગાજતો નહિ જ આવું લાગે તમે જે હુ અહીં
મનનિરાગળ માટે આયો હુ મત્ય હમી ત જે છે હુ તમારે
માટે આયો હુ જમ તમે મારી સાન મહુ ચાલી આયા
અનાર થવા આવ્યું છે તમાર પાગ જવું જ જોઈએ'

તે ગામડા તર નહો આનદી તર તેણે નિષ્પાત મરો
પણ ન ક્યો આનદી હા ને ન્યા મેમી જ ની મેની નજર
રિત્તર થતા મદ્યર ઉપર જ રી ગી અધાર જમતો ગયો
મેની આકૃતિ અધાગમા અદ્યથ અધ તે દેખાતો બધ અયો

અમળા તો આનદી માટે પોધાતોધ હી ગી દલી ગમાએ
આનદીને કુવા જતા દીરી દલી પરતુ મિએ તો અમળાને

ગાંડી કરી મૂકી હતી એટલે તેને લઈ કમળા આગળ વધી. એને આનંદીની વાતમાં સમજ પડતી નહિ. આનંદીને બોતાં જ તે ગાળી ઉઠી “આવી તાઢમા અહીં બેસી બેસી શું કરે છે? શરદી નહિ લાગે?”

આનંદી બોલી જ નહિ. કમળાના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. કમળા નીચી વળી ‘ઓ બાપ! આમ ખેતરમાં બેઠાં બેઠાં રડો છો શું કામ?’ તેની મુઝવણનો પાર રહ્યો નહિ. “શું થયું છે? કાંઈ માઠા સમાચાર સાંભળ્યા? મોટાભાઈ તો સારા છે ને?”

આનંદીએ માત્ર માથું ધુણાવ્યું. તે ઉભી થઈ. બિંદુને ઉચ્ચટી વર તરફ ચાલી. કમળા મૂઢ બની પાછળ ગઈ.

ઘેર પહોંચ્યા પછી પણ કમળાએ આનંદીને પૂછવા જ કંઈ સંતોષકારક જવાબ નહિ મળવાથી તે છેડાઈ પડી “દુઃખ ન હોય તે હાથે કરી દુઃખી થાય છે.” જતાં જતાં તે બોલી, “કશું નથી તો આમ રડો છો શું કામ?”

આનંદીના મગજમાં કમળાના વચનોના પડછદ પડ્યા. એને શું દુઃખ હતું? ઉગતી જુવાનીમાં એ એક પાછળ દિવાની બની હતી. હવે સ્નેહ ભિક્ષા માગવા આવ્યા ત્યારે તેણે મોં મરડ્યું. એના ચિત્તે સાચો જવાબ દીધો. પ્રણયપુષ્પો ગૂંથવાની હવે તેનામાં હિમન નહોતી. પ્રણયપાશ ગળાફાંસો ક્યારે થઈ પડશે એ શંકાથી તે વિભાસતી. છતાં તે રડતી શું કામ? એને ખબર નહોતી.

દિવસ પર દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. સુલોચનાની તર્પીયન સુધરી. બધું પ્રથમની માફક ચાલવા લાગ્યું. કમળા કેટલીક વાર આનંદી માટે ચિંતાતૂર બનતી. પરંતુ તે બોલતી નહિ. અંત્રી કાંઈ જ અર્થ સરવાતો નથી, એમ તે સારી રીતે જાણતી. “આનંદી! તું સુકાય છે કેમ?” એકવાર સુલોચનાએ પૂછ્યું. “જાન ઉપરાંત મથતી હશે. સાજો ફરવા કેમ નથી જતી?” આનંદીએ ગમે તે બહાનું કાઢ્યું. કમળા મોં મરડી બહાર ગઈ.

માને રાત ઝોળી બાનદી પોતાના મ.આ. મેમી રમતી
ગાંધી પૂજી તો ઢલેલી તાર વાર છે

એ- વાર તે એમ થી રતી માં છે ગએ બારી મમ
આપી ' ઈર્ષ આલ્યુ કે તમને મગવા માગે '.

એનું હૈયુ ધ.ની ઉડ મહમ ન મોલી પણ રતી નદિ
' તવ માર ગે. ને? હમણાએ ટાળા મારે મને મરી ર
મથર કે દર ન. રણુ તાર નરિ વાર

બાનદી ઉની મદાર મોટના ર અરી મામતુ ને તેના
ન એને ભાગી જવાનુ મન થતુ પ તુ કુજાનહી ન ત રી,
એટલે તેને મોબ્યા વિના કૂટાન ન નળાસ એલે ખૂ મી ન
આગળી ની એ- રાજ પછુ ઈચ્છાથી નદિ.

શિશ્યાગની નર ન નરી રૂર્જન માત્યા
' માત્યાગને તાર ન નુ ન્હો નરી તમાગ માએ મને લેયા
પા ને મોત્યા વિના ન અહ નવા ગ્યા એથી મા.
ન્યા તને તાર ન નરી ન

માનદી કાનો એમ ધાની ન થબ્યા પણ તે મોરી નદિ
એટલ નેલો આગળ કોવા માનદી હુ મ આ મો હુ ને બાવા
આગત તાર ન હુ મ ઉના ગવો હુ એ નર તમને અ તર થતુ
દને પરતુ તમે ન મને એમ ગવા દિમલ આપી કે હુ મ મ
પથાગીએ ર.યો દના તમાગ આમુએ ન નો મથવન દો મેટને
ઉત્તન તમાગે થ લે ન તા માત તો એમા લાઇ વિવિનના
તમાગે '.

તમે અમા તાર માત ન માને પસ નથી એ તમે નજા
મા બાનદી માલો ઉની એમની બાગા વિદ્ ગાંધી રણ
ન નવાદ

આ નજા વચનથી કુજાન પુર વજપાન થશે પરતુ
એમ તે દનાડ ચાર તેમ નળોલો એટ સાની થો મમતુ હ

તે બોલ્યો, ‘મારા એ હક્કો મેં હાથે કરીને જ ગુમાવ્યા છે. પરંતુ એનું કાંઈ જ પ્રાયશ્ચિત નથી ? તમે મારી વાત નહિ માનો. ન માનો એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. પરંતુ હવે હું પહેલાંનો પૂર્ણાનંદ નથી. હવે તો હું અગ્નિમાં કસાર્ધ બહાર પડ્યો છું. મારાથી કાંઈ પણ પ્રાયશ્ચિત થઈ શકતું હોય તો હું તે કરવા તૈયાર છું.’

“મને ખબર નથી ?” આનંદીએ ઉત્તર દીધો “ગયેલી તક ફરી સાંપડતી નથી. સ્વેચ્છાએ તો ન જ મળે. પ્રભુ પાછી વાળે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે. પણ હવે મારે જવું જોઈએ. બા બોલાવે છે.”

જેણે આખા કુટુંબને શરમ ને દુઃખના અધારા કુવામા ધોટલી દીધા હતા એ માણસ સાથે વાત કરવા માટે સુલોચનાએ આનંદીના સારી પેટે ઉધડા લીધા. આનંદી મનમાં તો બધું સમજતી પણ એની પાસે કશો જવાબ નહોતો. પ્રભાકરની ખબર પૂછવાની રહી ગઈ તે માટે પણ હવે તે અકળાઈ રહી હતી.

શિશિરના ધ્રુમસ વિખરાયાં. વચ્ચે સૃષ્ટિને નવપલ્લવિત કરી. આનંદીની તળિયત લથડી હતી. બધા એની સેવામા પ્રવૃત્ત થયાં પરંતુ રોગ જાણ્યા વિના ઉપાય શો થાય ? સુલોચના તો એને રોજ સાંજે બિંદુ સાથે ફરવા જવાનું કહ્યા જ કરતી.

એક દિવસ થોડું ચાલી તે રામાને કહેવા લાગી. “ચાલ, પેલા ગામ તરફ જઈએ” પરંતુ બિંદુને માર્ગમા જ એક ગોઠિયો મળી ગયો એટલે ત્યાંથી ચસકવાની જ તેણે તો ના પાડી. “ઠીક તું અહીં રમજે.” આનંદી બોલી, “હું થોડું ફરી આવી પહોંચું છું. તે આગળ વધી

ઉજ્જડ ગામ એની નજરે પડ્યું. તે નિર્જન ને વેરાન લાગતું. છતાં ય એ તદ્દન ઉજ્જડ નહોતું એમ ને જાણતી. પરંતુ એ કેને ગોધરા ત્યાં આવી હતી ? અજાણી અક્તિઓ આમ તેમ વૃમતી. એના તરફ જોઈ રહેતી. એનું હૈયું અકલિત લયકલ્પનાએ ધબકતું.

તે પેરી ગાગાના મનન આગળ આવી પહોંચી અસાગે ત્યા
 હાં જ નાંતુ અં દીવો પા નહેતો બાગી ગાગા ગધ દતા
 તે તે ગોવી રી ની ન શા માટે ત્યા આવી હતી ? પ્રેન નિ
 પાનાપે મેગઈ ગયુ અયુની એનું તથા સહ મયુ પગુ
 એ ના પ્રભુ જ અની ક્ષમાપ્રાર્થના માલગતો મનુષ્ય મે
 માલગતો ત્યા દાગજ નમેતો

જગન નિવિર ગાગા અયુ તુ રમત કં મદા મા
 બીની રી ની સુદાસિત મમી મ મ નહીજે સહ લો
 તે દિગાજા કોસ નમનો હાત ગા ચોમે નપ નમિત
 મદિ માનદદિષ્ટો આનદાતિ ગતી

પગુ અત્યા એ રી રની કં ગા ત્યા ગઈ નાંતુ
 રી રી ની જગામા પા ને યુનાનનમો ગો ર ગોરી રમત ન
 અત્યા પ્રિમુમ મન્યા ત્યા આનદીના ગુ ર ર પ્રતિગિત ચોમ
 પ નુ પ માતુ રમત નો મ્યા હિ નામગીત હાં રવા ત્યા એ
 ના રાના આ માના આ જ મલખાતા

મિ ગોના એ માટા મગાએ આનદીને રી લીધી મા દી
 મેમતી રમેત માલગતો બાગી મેમના ખનો પાગ નમેતા
 નાંતુ પા માન ગે માન , હિ જ નહેતુ એ મરો પાગની
 રમીનુ મન ન હતુ

મેદ બિનુદ ન્યા રા ર આરો એ નવી નાદ બેઈ મા
 ગુ નારી વાની ? તેા પગુ

બીચાગી તા' યથગતી હતી એ બેઈ એ નાશ મનજને
 તે આપી હતી " તેની માતાએ પુરીને મ ન હિત દીવા આનની
 અં જઈ પોતાની મુન્યસન માન રહ આવી ને તે મોરી
 ના મામા મો તારી મા આપ

માદીની આચર્યચિતિ બની રા નની માન લઈ જૂની
 માનની આપી નિય યથા

આનંદી એ શાલને બરાબર ઓળખતી હતી. એ પ્રભાકરની શાલ હતી. ઘણી યે વાર એ શાલ દ્વારા જ દૂરથી એણે પ્રભાકરને પીછાન્યા હતા. વળી એક ખૂણા પર રેશમી દોરાથી એનું નામ પણ ગૂંથેલું હતું. હજી પણ એ ત્યાં મોજુદ હતું. એ શાલ સાથે આનંદી ઘેર પાછી ફરી.

અંગલા નજીકના વૃક્ષ પર કોયલ ટહુકાર કરવા લાગી “ ઝ. બેનને બોલાવી લાવ તો. ” સુલોચનાએ બિંદુને કહ્યું, “ એને કોયલ બહુ જ ગમે છે. ”

બિંદુ બેનને બોલાવવા ગયો એના ખંડનું દ્વાર બંધ હતું. ધીમેથી થોડુંક બારણું ઉઘાડી બિંદુએ કોકીચું કયું. એની બેન પેલી જૂની શાલમાં મોં ઘાલી જમીન પર પડી હતી. તે એની બાને વાત કરવા દોડ્યો.

સુલોચનાએ આવી આનંદીને જમીન પરથી ઉઠાડી “ હાથે કરીને મરવા કેમ બેઠી છું ? ” તેણે પૂછ્યું, “ મને તો તારા દિલની વાત કહે ? તારી આરમાન મા છું. એવું મેં તને કદી એ લાગવા નીકું છે ? બોલ. હું જરૂર ખનતી મદદ કરીશ. ”

આનંદી કાંઈ જ બોલી નહિ. એને શું કહેવાનું હતું ?

મુખાર્ધ પાછા ફર્યાં ત્યારે સૌ આનંદીને વી ટાર્ધ વળ્યાં. એની નરમ પ્રકૃતિની કાંઈને ય માહિતી નહોતી. એટલે બધાં જ આલાં બની ગયા. “ તારી ખીમારીનું તો તેં કદી યે જણાવ્યું જ નહોતું ” મુરેન્દ્રલાલે કહ્યું, “ તખીયત આવી કેમ કરી નાંખી ? ”

આનંદીને થોડ્ય ઉત્તર જડ્યો જ નહિ. એની બાએ આડી અવળી ઘણી યે વાતો કરી પરંતુ તેથી કશું જ સ્પષ્ટ થયું નહિ.

એક બપોરે સરોજે આનંદીને એકલી પકડી. ‘ બા કહે છે કે પૂર્ણાનંદ ત્યા આગ્યા હતા કેવા નડોર ! એ છેક આપણે ઘેર આગ્યા તો ? ’

“ હા ! ” આનંદીએ ટુકામા જ પનાવ્યું.

“ પ્રભાકરભાઈ ક્યાં છે ? ” સરોજે પૂછ્યું.

‘ મને ખબર નથી આનદીએ ઉત્તર દો. મરાજને
એથી મતોપ ન થયો. રી- દવાગ ડી આગા દો. તખીઅત
ડે- બગાડી નાખી ને હવે ઝલ પણ દુખી થવા મેલી જણાવ ડે
એનો બિ- જગ રી- થયો ડે માની તમે મવ તો તતા તેથી
પણ ખબર મ ધર્મ આવા

મરાજને માત્ર ઝતા આનદીને ખૂબ મથવુ પડુ સુનીસાને
મિ-દુએ રોગી ગખી હતી એટલે તે મોગી મેનની ખમ કા-રા
આવી મની નમની “ આટલી વાર કયા લગલ પે-તા ?
ગાડીમાથી ઉતરતા જ બિ-દુએ મુલીયાની ઝાટ-ણી ઝટવા માડી
તની ઝતા મ મુલીયા એને એટલી મધી મમતી કે લાગા વખત
મુધી એનો ખેળો જ તેણે ખાલી થો નહિ મુ-ર ત્યા આસી આનની
માથે આમ તેમ ગગા નાચો એમના આમમનથી આન ન-રશિત
ઝગાનુ એને રી- લાગ્યુ નહિ ઝતા મ એનો ઉ-ચામ કપા થો
કપા મ થો નહિ

મુગારના મમમની પીજગામા પૂગલ રહેવુ થો. વિમ તો
આનદીને રી- લાગ્યુ આખો વિમ માણસોની લગતી ગહેતી
એટલે એ ના મેલી વિચાર કગાની પણ તેને કુરમ મળતી
નહિ એમો-ગતા મનનો ઝપનાને લાગ્યે જ ઉત્તે-ઝત ડી
સ તા પેના બજનાને ગતુ મિગાગ મથાન એના વિમા
ખિન્નતા લગતુ આજ ના મુલ્ય પછી એનુ કીમતુવન જેમ
માતાને ખાવા કાય તેવો જ ઇષ અનુભવ આનદીને થનો
એટલે એ વિતાળ મથાન અદક્ષ થતા એને જગ નીગત વળા
નારી વાતાવરણનો ગજગ લાગ એના ત્યા પર પણ એવો જાણો
ગ એની પીજ પણ વડીલગ વિસારે પડી બહાગનાની નજર એ
મથમની જ આનદી થઈ ગઈ માત્ર એના વનની શીક્ષણ જ
એની આતગવેના ડી આપતી

પગતુ એનુ લઈ ગળ એાછુ નજો છે? એની આનપીડ

અહાર પડવા હવાનિયા મારતી. આનદીના હૈયાની હોળી રોજ પ્રબળવલિત રહેતી. એટલે એ કયા મુઘી છુપાઈ રહે? પરંતુ એ વેદના અક્ષર પાડીને જગતમા એ જીવે પણ શી રીતે? આમુલીની, આગે કાંઈ સમાજમાં ફરી શકાય છે? પગલે પગલું સંભાળીને મૂકવાની ફરજ પડે ત્યા ઉઘાડેછોગ રડી શકાય છે.

પરંતુ એની સહનશીલતા એ ધારતી એટલી અમેઘ નહોતી. એને પકડાઈ જવાની ભીતિ લાગવા માંડી. ખીજની વાતો એ સ્વસ્થ ચિત્તે સાંભળી શકતી નહિ. ભાઈ એનો સાથે આકળી થઈ તે એકદમ રડવા લાગી જતી. ઘડી ભર અધાને આભા ખનાવી મૂકતી. અત્યાર મુઘી ધવાયલા ગુમાનનું કવચ એનું રક્ષણ કરતું. હવે એ કયા ય સરી ગયું તેની સમજ તેને પડી નહિ. નજીવી આખનો પણ હવે એને પૂજ્ય જ દુઃખ દેવા લાગી. એની આવી દશા શાથી થઈ?

૫મળા પોતાને ઘેર પાંછી જવા તલપાપડ થઈ રહી હતી. કાંઈ અગત્યના કારણથી એને એમ જ થઈ ગયું હતું કે એ પાંછી જશે ના એનો પસ્તાતો પતિ એનો જરૂર સ્વીકાર કરશે ને અસલ સ્થિતિએ મૂકી દેશે. સુરેન્દ્રલાલને મોં 'અતાવણું' નહોતું તેથી જ તે મુ'આઈ પોતાની કમનસિખ પત્નીને તેડવા આવતો નહિ. આનંદી એ વાત માનતી નહિ છતાં ય એ કમલાગી પ્રમદાની શ્રદ્ધા ડગાવવાની એનામા હિમન નહોતી એકલવાયી એ જીવી પણ શી રીતે શકે? અત્યાર મુઘી એ વનલના માફક વીંટાઈ જીવવાને જ ટેવાયલી હતી ખીજના અસ્તિત્વમાં જ એનું જીવન સમાઈ જતું. આશ્રમ છાંડી એ પૃથ્વી પર પડે તો આધારવિહોણી ને જીવી શકે તેમ નહોતું. અનરવેલની માફક જમીન પર ક્યાંયથી પણ એને ઘાપણ મળે તેમ નહોતું.

એક દિવસે કમળાનો પતિ એકાએક મુ'આઈ આવી ચડ્યો. સુરેન્દ્રલાલનું કુટુંબ તો એમને જોતાં જ આશ્ચર્યચકિત બની ગયું. સુરેન્દ્રલાલ એને નીચે ખેસાડી પાન કરવા ઉપર આવ્યા.

એ માલખી મળ્યામે તો જુસાજ મા તુ જુસવાન જુસવાન પ
ભાર નાખી ત્યાથી ખસી ગયા મમને જરા હંડુ સાટે મળાને
ગડતી તથા મુલોચનાએ પૂજી માન મામ રહે હજાર રમણનું
નથી તારી રાનમા અમે માન માગીએ એ દી ન જોવાન ત
ત હાલ માળદ નથી

સીમે ધીમે રૂખા મધામે ખમર પરી મરા મે જ રિપરતી
અચાએ ચઢયા માટતુ મહુ જુનાની ની જ રા ' સુ
મોની C થો એ મીધી રીતે જાનાના ચના હેરતો મને લે ને
રી ॥ જુદા ભાગમા હુ એમને વિાર હી C

મેમ મેમ ન મગજે એ મગ મો, ' ગવાના તાર
હાપણુ હા વિના ન ચાન રી રાતની ખા નો મને નહિ ને
આ માથુ માન મે । હવે મમે ડેમીમા । મુ મે મામ
' હ, ' માટે પણ તમને મે માન રીખરી પડે મુખા માણમમા
પણ રણી નાગ હાપણુ માને કે મમલ્યા । '

અને હમણા જાન પડી એના પતિને મગસ તરાગ યદ
સુરેન્દ્રનાન એને વિાનખાનામા મુખી જતા ગયા મળા મલ એટલ
મુનીના મોજનો જાન હજના લાની ' ચાલ ન મોજામારી
આપતો પણ માલગી મ

જા જા હવે જોરા દાયના માલગસી આપગતે કુમ
નથી ' મરોજે તેને ધમ લી જાની

પગતુ મુનીવા નીએ મ । એટલે લનાથી પણ સાજા મરા
વિના મોશાયુ નહિ આદીને આ નાટ થી રી- મજા પરી તમ
માળે પત્નીને મનાનના આવેના પનિગજની વાનો માલગવા ખો
એ રીઓ ખૂમ જ આતુર મની છપી સાત બજા મનુખન મેગા
આતુર રહે કે ત્યા આતુ નાગ બજસાણુ હોય ત્યા તો વિ ન મ
જાલુ રહે ?

થોડી જ વાગમા એ રીઓ હમણી હમણી Cપ આરી " તમકુ

શાનું આવે છે ? ” આનંદીએ બંનેને અડાવી, “ એ લોકો સાંભળે તો કેવું લાગે ? ” સરોજ જમીન પર બેસી ગઇ. સાડીનો કુચો વાળી મોં બધ કચું. સુશીલા પરાણે ગંભીર બની કહેવા લાગી. “ એ બેન ! તમે કેમ ન આવ્યાં ? ખરું કારણ થયું. કમળા બેનના વર તો એમને લાંબુ લાપણુ મારવા મંડી પડ્યા છે. સ્ત્રીઓનાં કર્તવ્ય સમજવવા બેઠા છે. એવા ડાહ્યા ડમરા હતા તો બે સ્ત્રી પરણ્યા શું કરવા ? નવીનો મોહ ઉતરી ગયો હશે. એટલે જુનીને શોધવા નીકળ્યા જણાય છે. ”

એ જ દિવસે કમળાએ એના પતિ સાથે વિદાય થવાનો નિર્ણય કર્યો. એક ખૂણામાંથી આનંદીએ પણ કમળાના વરને જોઇ લીધા. ભૂતકાળમાં વરરાજા તરીકે પધારનાર વ્યક્તિ જ એ હતી એ માનવું પણ સુસ્કેલ હતું. કુલપાંદડી ખરી પડતાં છૂપાયલા કાંટા જ બહાર નીકળી આવી જોનારની આંખોમાં ભોંકાય છે !

કમળાને તૈયાર થતી જોઈ આનંદીને પણ જવાનો વિચાર થઇ આવ્યો. પ્રથમ તો એણે મન વાચું. પરંતુ છેવટે રહેવાયુ નહિ એટલે તે પિતા પાસે જઈ કહેવા લાગી. “ બાપુજી ! મને પણ કમળા બેન સાથે જવા દો ને ! રસ્તામાં જ દાદાજીનું ગામ આવે છે. એ કાઠને રોડેશન પર મોકલશે. તાર કરી દો ને. ”

આ વાત ગળે ઉતરે તેવી નહોતી. પરંતુ પુત્રીનું પડી ગયેલું મુખમંડળ જોઈ સુરેન્દ્રલાલથી ના પડાઇ નહિ. ‘ કમલા સાથે જવાની કાંઈ જ જરૂર નથી. એના વર સાથે તને મોકલવાની મારી જરાય ઠગ્ગા નથી. તારે જવું હોય તો થોડા દિવસ પછી જજે. સુંદર તને મૂકી આવશે. ’

તુરંત જ આનંદી સુંદરને શોધવા દોડી સુંદરે પ્રથમ તો સાદા ના પાડી. પરંતુ આનંદીને તો તે જ દિવસે જવાની તાલાવેલી લાગી. કદાચ પછી મન બદલાઈ ગય. એની ધુન આમ કાઠને થ સમજાતી

નહિ. તે કારે શુ કચ્છો તેની ઇચ્છાને ખમ નહોતી પરંતુ એ મુબાઈ
ગદે તો વધારે જા બની જવાનો ચોક્કસ મલન હતો.

૭૨૨ મુદ્દગે જાતી પડાવી આનદીએ હા પડાવી મુદ્દગનાને
તો માટવી મધી ઉતાવળનું ગણુ જ મમળયુ નહિ પરંતુ તેમનો
વાનો ન હીમો. આનદી પેળી ગોપનવા લાગી એટલે તેની મેનો
મજીર મની ત્યા આવી, “કમ ? આનદીએ ઉચ્ચ બોલ્યું.
આમ માના કમ મની મવા છે.”

“કમળામેનના વગ પાઠગી તમે પણ આમ મેના મમળની મવા
હો એ અમને મમ નહુ નથી.” મુશીના મોલી.

‘અત્યારે ને અત્યારે જવાની મ જગ પડી મે. હો ?
મગને પૂછ્યું, ત્યા પણ તમારી માટ બેઠ ગયું છે ? તમાગ
લાગુ ગઈ તમાગ વિદા મુ. હા જવાના નથી ને વપ હમ વાર
ત્યા જવાની ગી જગ ? માગ માનો તો ત્યા જઈ તમે શુ જ
ખાટવાના નથી.

આનદી અગાર નગાર જવાની વાત કચ્છી એટલે તેના
બાઈ બેનો એના પર ચીઠાતા સામરે જવાનું દેવ તો તો બાંહે ઠીક
માગી પીયેર છોડી અમલુ જગાય મા ન નેરાય એમ તેમને
લાગતું આનદી પણ એ સમજતી નહિ એમ નહિ પરંતુ આ વખતે
મગાઈ છોડવાની પ્રેરણા કોઈ મગમ હતી.

એ કમળા મારે જતી નહોતી તે બતાવવા બે જુગી જુડી
ગાડીઓ મગાવવામા આવી. પના અપ્નોથી કમળા તો ખીલી
ઉડી હતી ‘આ પણ હી છે’ મુશીનાએ ટુકો કયો. “કમળામેન
દાદાજીને વેર નય છે ને ગોખુ માવ મોગી મેન પર આવી પડ્યું.
દેવ તેમ જણાય છે.

બધાની રમી વિ. ઇ. લઈ, મિ. કુને, પદાવ કરી બને બેનો
ગાડીએ ચગી ગાડીવાળાને ચાર આના બક્ષિસ આપી મુદ્દગ દસ

તે, એની તેને બ્રમણ્ય થઈ ગઈ હતી આમુખ્યા બાજુ નિત્ય તેની તરફ પ્રયાણ કરી રહી હતી, એનો અગ્રમ્ય ના નો એ નહિ રેતી । પરંતુ મુમારૂરીને અતિ એનો હૃદયનાથ માપડો એકુ ।ઈએ એને જ્યુ નહોતુ એવી આગા પણ એ તી ગીતે ગમ્મી નફે ? એકુ પુનમિ નન ન થવાનું હોય જના પણ એ ત્યા જમાની જ હતી એને માટે બેખ લઈ ભટકનારને એમ મહેન્દ્રાઈથી ગોની જાડવાનું મહાવિત રતુ ?

એન આ યુ દમજાની વિલાય લઈ તે ઉતરી પરી ના મળી ગયો હતો એટલે એમને મામે લેરા આનનાગની ખોટ નાતી આના નિગત થઈ " સુદર ખો યો, અર્ધા નાકમા બી ગાડી આને છે તેમા હું પાંચે વળીન લા મુરી આ પાટલી પર જગા આડો થઈશ '

ઉમાબાઈ દેમાઈએ પોતાના મુખ્ય મુતીમતે એકાદ પર તેમનું સ્વાગત કરવા મોલ્યો હતો એને તો સુદગની વાત બીનુવ ગમે ન હિતરી એને મળીને એ કે જાતો દેમાઈએ એની ધમ્માવા જ નાખે આનદીએ પગલે સુગને મનાયો ચોમેર ખિન્ન દષ્ટિ કરી મુગ જમુન વયો

પરંતુ બીજા જ મવાટે તે પાછો નથ્યો આનદી એને વિલાઈ પોતાના ખામા આની આટલા વિમલ મર્વયુ જાડવાનું એને મન થયુ પરંતુ કસાતા વાને આગળી અડાડતા જેમ મનુખ્ય ડરે છે તેમ એના વચાથેના આત્માને અનુનક્ષી વિચારતા એને જાગો પરંતુ છેવટે મલ જપાવનાના એ મિલ્યા મારા રતા મે તેને મમગધુ

તે જ દિવસે જમતી વખતે ઉનાબાઈ સાહેબે સાત ડેડી " તુ એવે વખતે આવી છે કે તારે કારે પાછા વળતુ પડશે તે કહી રાગય નહિ હું મગમમા મારો યાગથે જવા વિચાર છે અહીંથી નીકળવાને દેવે કાકા વિમની શરૂ નથી આખી ગી

આમ ને આમ સરી ગઇ. હવે પુણ્યોપાર્જન નહિ કરે તો પછી ક્યારે કરીશ ? ”

“ પણ હજી એકાદ મહિનો તો થશે ને ? ” આનંદીએ પ્રશ્ન કર્યો “ એટલુ તો મારાથી રહેવાશે. ”

પછીતના વિશાળ બગીચામાં એ કેટલીએ વાર ફરી આવી. એના એકાંતમાં વિશેષ પાડનાર આ વેળા કોઇ નહોતું. વળી તે એ સ્થળે વધારે ટક્કી પણ નહિ. અગાશીમાં રહી રહી તે રોજ સધ્યા આરતી સાંભળતી. અવાર નવાર એની માસી બે ત્રણ બીજી વિધવાઓ સાથે મંદિરે જતી જણાતી. એની માસી તો પરમભક્ત બની ગઇ હતી. એમને તો એ શિલામૂર્તિ પવિત્ર પ્રભુનું જીવંત સ્વરૂપ ભાસતી. એ રીતે પોતે પણ ભક્તિ-માર્ગે કેમ પ્રેરાઇ જતી નહિ એ માટે આનંદીને આશ્ચર્ય થતું. સર્વસ્વ અર્પણ કરી મનુષ્યો શી રીતે સતોષ મેળવી શકતાં હશે ? પ્રાપ્તિની અખંડ કંખના એના આત્માને હરહંમેશ કોરી ખાતી હતી.

ત્યાં આવતા જ તેને ખબર પડી ચૂકી હતી કે પ્રભાકર ત્યાં નહોતો. વળી એ ક્યાં હતો તેની પણ ખબર મેળવી શકાય તેમ નહોતું. આમ એકલતામાં એના દિવસો વીતવા લાગ્યા. દેસાઈજી યાત્રાની તૈયારીમાં પડ્યા હતા. બધાંને એમ જ લાગતું કે આનંદી મુંબાઇ પાછી જશે. આનંદી પણ એ વિષે કશા જ નિર્ણય પર આવી શકી નહોતી. એ મુંબાઈ જઈને કરે પણ શું ? અહીં પણ એ શું કરતી હતી ?

એવામાં એક દિવસે કુવા પર હરિળા મળ્યાં. હરિળા પ્રથમ તો એને ઝોળખી શક્યાં નહિ. પરંતુ આનંદીએ પ્રણામ કર્યા ત્યારે તો તે આશ્ચર્યચકિત બની ગયાં. આ મુલાકાત એમને ‘ ગમી હોય તેવું લાગ્યું નહિ. ઘડીભર ખંતે જણુ મૌન રહ્યા. પછી સામાન્ય અગત્ય ખાતર હરિળા બોલ્યાં, “ ક્યારે આવી ? બેન ! ”

એમજ મહિનો થયો હતો ' આનદીએ ઉતર દીધો, ' મજામાં તો છો ને ?

' હા મેન ! ' હાગિયા મોઝા ' અમારે તો મજા મજા જે ને ? બાપી એકનો એક બાબત રૂંડો રૂંડ્યા રૂંડે એને નિગાન કનાથી હોય ?

આનદીએ નીચું જોયું પ્રભાકરની વિધવા માતા પ્રેના પોતાના અપરાધની ગંભીરતાનો અત્યાચાર તને આજ્ઞાત થયો એના જગજો પેટથી પીડાઓ ઉત્પન્ન થયા પામી હતી બલે શરતભર પીડા નહીં હતી એટલે બીજાને જગ પછુ પછુ ને તે નૈનાર નહોતી છતાંય અમારે તેનાથી આ શુ થઈ ગયું ?

" પ્રભાકરલાઈ આ છે ? " નીચું મસ્તક ગંભીરે જે તો પ્રશ્ન થયો

' એની તમને ખબર પડી ? ' કથાતા સ્વરે હાગિયા મોઝા માગ પુત્રની આ જા ગણે રી ? તમે તો મુમાર્મગ ડો તમે વણા ન મિદાન યુવાનો જોયા છે પરંતુ માગ પુત્ર જેનો તમે એક પણ નહિ જોયો હોય ? એની માતા છુ ? એને બગાડો આજખાનો હો ? છુ રણા ય આર્મજો પોતાના કન્યાસભ તેને આપના તૈયાર હતા ન તે એકનોએ થયો નરે તો જા ન તમને ની રીતે કિતગના રાજ્યો ? તમાગે હા જમીન ર છે એ ખરૂં પરંતુ માગ દી ગતી ન ગણી જેનું મુખ ભોગવન નાને નહિ જોયો હરિના ન ન ગના ના ના આનદી પાપાણુપ્રતિમા મમોની ઉભી હતી સા જ જર્જર ગઈ હતિયાએ પોતાના પ્રશ્નને ઉતર આપ્યો નહોતો એ વાત જ ને બૂલી ગઈ પોતે અતંત ત્રાસની પીડાઈ ગઈ હતી ને મીનને પણ રંગાન રી મદી હતી એનો તાગજુલાર ગઈ નહોતો રણી ય વાર તે પોતાને અપમુનિયાન માનતી પણ આજે તો એ રાત્રી રદ વળી ગઈ

હાગિયા બેઠું લઈ વિાથ થયા આનની પણ રૂંડો તર-

પાછી વળી. અશ્વોદયનો પ્રકાશ વનરાજમાંથી ડોકિયાં કરી રહ્યો હતો. અશ્વપૂર્ણ નયને એ પ્રકાશ ન પારખ્યો. બાહ્યજગત શૂન્ય બની ગયું. છતાં તે સપૂર્ણ રીતે પોતાનું હૈયું ઉઠેલી શકી. અત્યાર સુધી એને કશી જ ગમ પડતી નહોતી. હવે સર્વ દીવા જેવું સ્પષ્ટ જણાયું. પોતે જ ઉવેખ્યો હતો એને માટે પોતે જ શા માટે દીલગીર થતી હતી તેની તેને અત્યારસુધી સૂઝ પડતી નહોતી. પરંતુ આજે એને જવાબ જડ્યો. પાછાં ફરતાં તે મન સાથે બબડી. “તેમને ગમે તેમ કરી પાછા મેળવીશ મેં જ તેમને કાઢી મૂક્યા છે. હું જ તેમને પાછા લાવીશ. એ વેળાએ તેમને સ્વીકારી લીધા હોત તો આટલી મુશ્કેલી ઉભી પણ ન થાત. પરંતુ એ કુમળાં કુસુમોની માળા વહેલી ચીમળાઈ બાત. હવે તો જીવનઅશ્વથી હું હૈયાનો હાર ગૂંથી રહી છું એ કદી મેં ઇન્નલિન્ન થશે નહિ એ હાર તો હૃદયાધાર તારે કંઠે જ આરોપાશે. ત્યાં સુધી એક ક્ષણ પણ હું જ પીશ નહિ. અત્યાર સુધી મને જગતમા માફ સ્થાન જડતું નહોતું. હવે હું તે જરૂર શોધી લઈશ ”

ઉમાભાઈ દેસાઈએ થોડા દિવસ પછી સુરેન્દ્રલાલને લખી જણાવ્યું કે આનંદી તેની સાથે યાત્રાર્થે જશે. આનંદીની તખ્તીયત મુઘરશે એમ માની સુરેન્દ્રલાલે વાધો ન લીધો. આનંદી મુખાઈ જવાને બદલે યાત્રાએ ચાલી નીકળી.

પ્રકરણ ૧૫ મું

પુણ્યધામ પુરી

ધૃત્વા મનુષ્યો જીવવાની ખાતર જ જીવે છે. જગતની બીજી માયાબળમા એ પડતા જ નથી જીવનભર તેઓ સુખ તે સાંત્વન માટે મથ્યા કરે છે સુખ તેમને લાગ્યે જ સાપડે છે. સાંત્વન તો

વળાને મળી ગહે છે એ મુખની વ્યાખ્યા દશ મોટા વર્યાનિને પણ નથી મમળઈ અમલ્યે રથને આ વણી ગતિ આપણને મુખ મને છે ને આપણે આનંદ્યનિત મની જઈએ છીએ આપણે મુખ મેળવના આઠાગ પાતાળ એ- કરી મૂનીએ જીએ ત્યાગે એ રતુ દૂર ભાગતુ જન છે નહિમાગ્યુ તે આપણને સાપડે છે ને આપણને આશ્વ મુખ મનાની મૂકે છે

વર છોડ્યા પછી યાત્રિને પા આના આવા જ અનુભવે થતા ગતા પેટલાક અનવનને કહે આવી ઉભા હતા પેટલાક હો ઉમતી આરા ને પનાનો મહાન માવીને જ રાડઆત રી રજા હતા હો મુખની વાજના રતી અનભર એની તિતિસામા જ માએ મયી રજા રતા જગતની જ-તળ છોડી તેમો યાનાએ નીડળી પાયા રતા, એટલે રેને ગાયો માગ જ-ચો હોન તમ જમાતુ હતુ

યાનામા વિવિધ ધામે તેમો જોયા મે નહુ વિમયી એક પમુ રથને તેઓ વધારે મે હતા નહિ એમનો પ્રવામ અનત હતો આગમ ને આગળ નધના તેઓ આતુ જણતા ગામડાને નદીઓ, પર્વતો ને મય નો ઓળગતી ગાડી કપથી આગળ વધી ગઈ હતી યાત્રિને મરુ જ નહુ હતુ એમના મરણો શ્રીમતની શીખતાઈથી મુલ્યવાન થતા જતા રતા

હતા ય આનહોનો નિપાઃ દુ વરો નહિ પગતુ એને કહ- માતિ તો મળી જ એના ધાજ ને આતુ જવન રચોનો પદો ગદન ઉચનયો નિસમ જાનમા એતુ રૈયુ પણ તમન મન્યુ એનો પ્રણયી એના જ મર્ત ગજમાર્ગે મલ્યો હતો ને એવા જ ગજમાર્ગે તે ગુમ થયો હતો એ ગજમાર્ગને છેડે એ વાટ જોઈ ઉભો હતો એનો અત સુધી પ્રનામ કરવા જ ઘર વચમા નજા વિધો એને પુનર્મિલન માટે વધારે લાય- જનાવતા

એની માસીઓને કેટલી વાગ એની ચિના થતી 'માપુછ

આનંદીને શું કામ સાથે લાવ્યા? મને તે સમજતું નથી. ” એકાદ બોલી ઉઠતી, “ એને તો પરણાવી ઠેકાણે પાડી દેવી જોઈતી હતી. પતિ ને બાલકોની સેવા છોડી તે વડિલો જોડે ભગ્યા કરે છે. આ તે કાંઈ ઠીક કહેવાય? ઘડપણમાં જન્મ ન થાત? ”

આનંદી આ સાંભળી મનમાં જ હસતી. સાચું ધામ શોધવા જ એ સૂતુ ધામ છોડી તે નીકળી આવી હતી—એવું તે કેવી રીતે સમજવી શકે? પોતાના ઘર આંગણેથી સુખશાંતિ ક્યારની ચે અદૃશ્ય થઈ ગઈ હતી. એટલે જ તે અનંત સુખની ઝંખનામાં આમ બહાર નીકળી આવી હતી. એ રાજમાર્ગ પર પોતાના પ્રણયીને શોધી ન કાઢે ત્યાં સુધી એને ત્યાં જ વિરામ કરવાનો હતો. રાજમાર્ગજ એનો એક પૂરો આશ્રય હતો.

દરેક જણને તે નિહાળીને જોતી. લોકોનાં ટોળામાં તે પોતાના પ્રિયજનને શોધવા મથતી, પરંતુ એની આશા ન ફળી. તે ગંગા યમૂનાના સગમ સ્થાન પર આવી ઉભી. કાલિદાસનાં કાળાં પાણી ગંગાજીના શાત જલને આલિંગન દેતાં. ત્યાં નેને પ્રણયીની દૃષ્ટિ પરબાઈ. એમાં શાંતિ ને શક્તિ ભર્યાં હતાં. સારનાથમાં બૌદ્ધની પ્રતિમા જોઈ એને બીજે જ અર્થ કળાયો. યોગી બની એણે કન્યા ધારી નહોતી. આ રાજકુમાર પેઠે એણે પણ પાપને પડકાર કર્યો હતો. સૂર્યોદય ને સૂર્યાસ્તના વિવિધરંગોની છાંટમાં એને મહત્ત્વના દર્શન થતા સૌંદર્યને દેવી વિધાનના દર્શન થતા એની સૌંદર્યભૂતિ એ દેવના દીધેલાની યાદ આવતી.

દેસાઈજી તો એક મહિના દોડધામ કરી છેક જ ઠંટાળી ગયા થાકને લીધે તેઓ જરા પણ બહાર જઈ શકતા નહિ એટલે લાખી ત્રાટાઘાટ પછી જગન્નાથપુરીમાં જઈ દરિયા કિનારે આશાયેશ લેવાનો નિર્ણય થયો. હાં એક બે મહિના રોકાવાથી દેસાઈજી આગળ મુસાફરી માટે લાયક થઈ જશે એમ જણાયું.

આનંદીને તો દરિયાનું નામ સાંભળીને જ આનંદ આનંદ

યર્ષ ગયો આ વળાની આતંગ્રેગણા ગળળ હતી અત્યાર સુધી તે શહેરો ડી ગીચ રસ્તીમાં આવડેલી હોનાથી માગગ્ગનાનના વિચારે તે આનાદિત ખની ગદી જગન્નાથ જવા ની જાનું હતુ એ ગત નો તે નીગતે ઉઘી પણ રકી નહિ અત્યારથી જ એને મિ મુગર્જનાએ મળનારા લાગી આવી મિચિત્ર અનત ને અગમ્ય પ્રેગણાનુ ગદ્ય તેને પોતાને પણ સમજાયુ નહિ ત્યા એની ગણુ વાટ લેષ ગુ તને ?

મવાગ્ના સુર્ષત્રનગે એનો હવ્યભાગ તલકો થયો આશા ને ઉલ્લાસભરી તે ઉપડી સુમાફરીની મુશીમતો એને નિમાતમા નહોતી પુરી રોશને મણુરોની ધમાવમા ને પગામોના કોલાહલમા પણ તે પ્રગાત ઉભી રહી રકી

સાગગતે જ તેમણે એક જગલો બાડે ગળી લીરો વસતીને છે. ઊડે તે મેકાતમા હતો આનદી તો સાગગર્શન માટે અવીરી મની ગદી હતી બધા બળભાડીમા ગેહનાયા ધુબધોળા ગાગ પગ તેઓએ ધીમે વીમે પ્રયાસ આલ્યું

નરા ગામમા પહેનો દિનમ દાળાગ્ગન જ હોય છે, છતા ન માનદી મપોગ પડી ગ્ગના ની જી પડી હજી તાજ નગમ પડયો નહોતો એટલે તેને પાગ રળુ પડતુ ઘગમા તો ધમાવ મચી ગદી હતી સ્ત્રીઓ વગવાખગે ગેહના માગી ગર્ધ હતી પુગામીઓ પણ પોતાનો વેપાગ ગેહના ત્યા રોળે મચ્યા ગેટનાંક માગગ્ગનાન માટે પોનારી પોનારી આદ્વાન ગ્ગના લા યા છે સાજ પડી એટલે માનદી પડી બદાગ ની જી

મિડુગ સા મેના હજને પ્રિયમગીત મુણાની ગતો ઉમિમાગામો આગળ રધી નિખગા લાગી લોભાત્મી નત જી આનની દિનારે ઉભી રતી પ્રલા મમયથી આની રાતિ ને ઉરામ ને શુમારી મેરી હતી તગમાળા પગ ગમતી ગમતી એની નગગ એક સ્થાને આપિત યર્ષ ત્યા બધુ ગાત હતુ આનદોલ્લાગનુ સમાયુ પણ ત્યા જણાણ નહોતુ મિધુ નિગમ શામતો હતો

બીજી જ પ્રજે આનંદીનું ધ્યાન એના ચરણ આગળ આનંદનૃત્ય કરતી તરંગાવલિમાં લીન બન્યું. નાનકડાં બાલકો પેઠે તેઓ હિલ્લાસભરી ક્રીડામાં મસ્ત બન્યાં હતાં. શીણુબળ ફરકાવતાં તે સમસ્ત અંબરપટ ગળાવતાં તેઓ આગળ વધી રહ્યાં હતાં.

યાત્રિકો દેવસ્થાનોમાં નિયમિત ફેરા મારતા આનંદીને એવી પુરસદ નહોતી. એનું દિલ તો સમુદ્રતટે જ આકર્ષી લીધું હતું. એટલે તે એક ક્ષણ પણ તેથી વિમુખ થતી નહિ. સવાર સાંજ તે ફરવા જતી. રનાન પણ સમુદ્ર કિનારે જ ફરતી. બીજી સ્ત્રીઓ તો દૂર બેસીને જ સમુદ્ર જોઇને સતોષ માણતી. દેસાઇજી તો એક જ વાર મન મનાવી ગયા હતા.

સાંજે પુરીની પચરંગી પ્રજા સમુદ્રતટે ઉભરાતી. છોકરાં રેતાળ પટ પર કિલકિલાટ કરી મૂકતાં. કેટલાક સંગીતની ધૂન જમાવતા સૂર્યાસ્તના વિવિધરંગે સૃષ્ટિ રંગાતી. ધીમે ધીમે અધકાર જામતો, દૂર દૂરની દીવાદાંડીઓ દિપક પ્રકાશે ઝળકતી તો ય આનંદી સમુદ્ર કિનારે જ બેસી રહેતી. સિંધુનિનાદો એના ઘૂંઘવતા દિલના પડછંદ સમા ભાસતા.

પ્રકરણ ૧૬ મું

તેજરેખા

એ મ એક મહિનો પસાર થઇ જતાં વાર લાગી નહિ વર્ષાઋતુના ચિહ્નો દૃષ્ટિગોચર થવા લાગ્યાં. દિવસભર વાદળાં રહેતાં. આખો દિવસ બહાર ફરવા જવાનું ગમે તેવું હતું. હવે બપોરે સૂર્ય ઝાંઝા તપનો નહિ એટલે બપોરે પણ આનંદી સમુદ્રકિનારે બેસી રહેતી.

એક મસરે જગ ભારે જાપદુ પડ્યું નિનામગ્ધા ઈધતુ
પ્રગટ્યુ ગણે માગર કન્યાઓએ અપ્પરાઓને નળના જના પ્રાગમેતુ
નીચે આનદીના આનદમા ભાગ લેનાર પાઠ નહોતુ એ સાત
એને ખૂબ જ માનવા લાગી

મરો વાળા ખૂન પ્રેમયા આનદીને પ્રેમ રત્ના ખામ
આશ્રય રી, એતી મામીઓ જેમલિ મર્ પછા આનદી
એલી પડી જહાજ નીળી પડી મનાગ્ધા જાપદા પડી પ્રમરેલી
શાંતિમા એને ઘરમા પોધાર્થ ગઠવુ પાવવ જ રમ

એક ઘણું ધૂવી હાવાથી બીની રેતીનો વિગાળ પડવા
મારે ખૂલના થયો હતો ધીમે રીમે તરંગમાળા પણ રાન્ત પડતી
જતી હતી ક્રીણી ક્રીણી વહરીઓ જ મમુપગતી શાંતિનો ભગ
રતી આનદીએ બીની જામી આગળ આનદા માનુ હનના
ક્રીપોલીઓ રેતી સદમા રગમરી પડી હતી રટલી પુનામી હતી
ફેટલી કમગમનરી ગતી જણાતી રેટલી પતનિનાના વિવિધગમે
પણુ એપી રેતી આનદીએ થોડી ક્રીપો પાવવમા લીધી પણ ખરી
અને થોડી ઉપાડીને પાણીમા પણ ફેલી મધ

રીમે વીમે ભગતીતી ગ આત થઈ વીમે ધીમે પાણી રેતીના
વિગાળ પદમા માગળ નના ભાગ્યુ આનદી પાડી હતી પણ
આગળ રધતી અટગી નુતિ મતા રમતા ઉર્મિતગો એના
ચણુચુગન બીજની ન્હા

મગનેરી નો આની બમર આપી કે આશ્રુ એતી વાટ
નોંધ રત્ના હતી એને અને પાણ રુ પ યુ

“ તારા પિનાનો પડ આ થો છે આનદીને જોતા જ
ઉમાભાઈ મોના તુ સુમાઈ હારે જગની છે ત પડવે છે
તારે જતુ હોય તો તને મારી ખાતર રોળી ગળસ મારેનો
નથી અમે તો રજી અહીં થોડું માં રાસાના ઝીએ ના
જલુ હોય તો તુ મનમસ્ત રૂ ”

આનંદીના દિલમાં તેલ રેડાયું. મુંઝાઈ તો એના સ્મરણપટમાંથી લગભગ ભૂસાઈ જ ગયું હતું. સમુદ્રસંગીતે એના દિલમાંથી તમામ વિચારોને હાંકી કાઢ્યા હતા. એની બેબેની પણ શમી ગઈ હતી. એ પીડા છેક જ અદૃશ્ય તો નહોતી થઈ. પરંતુ એનો આઘાત આછોરો બની ગયો હતો. એનું આખું ય અસ્તિત્વ સમુદ્રમાં ભળી ગયું હોય તેમ લાગતું. તરંગાવલિ સાથે તે તન્મય બની ગઈ હતી. સમુદ્રની પૃથ્વીવિયોગની પીડા જ એને અંતરે અંકાઈ રહેલી જણાતી.

પરંતુ ઓચિંતા આ પત્રે એને સત્ય વસ્તુસ્થિતિ તરફ યતન કરી. પોતે મનુષ્ય છે એ વાત તેને પરખાઈ. મનુષ્યજીવનનાં મુખ્ય દુ:ખ એના કર્મે પણ લખાયલાં છે એ વાત તાજી થઈ. આશાભરી તે અહીં આવી હતી તેનું એને ભાન થયું. પરંતુ હજી એની આશા ધૂળી નહોતી છતાં ય આટલો સમય તે સંતોષ શી રીતે પાતી શકી હતી ? સમુદ્રસૌંદર્યે સત્ય ઘટના ભૂલાવી દીધી હતી. હેતુ પુરઃસર એ ત્યાં આવી હતી એ વાત વિસારે પડી હતી. એનું જીવન સમુદ્રતટે વ્યતીત થવા નહોતું સરખાયું. હજી નો એને સંસારઆધાઓ વેઠવાની બાકી હતી સંસારમાં એના દુ:ખમા ભાગ લેનાર કોઈ નહોતું. સમુદ્ર, આકાશ કે વાયુ એને શાંતિ આપી શકે તેમ નહોતા. સંકડાશ ને છુલ્લકતાથી મનુષ્યો એને ગમવાના હતાં. એના વિપાદમાં વધારો થવાનો હતો. એનું સૌંદર્ય ને કુમાર કરમાઈ જના જ નિર્માયાં હતાં. એનું રક્ષાકવચ સરી પડ્યું હતું. અંધકારવિહારક બ્યોલિ ઓછું હાથે કરી યુગ્મની દીધી હતી. હવે એ ફરી પ્રગટવાની આશા નહોતી. ક્ષણભર પણ એ જીવનકર્તવ્ય કેમ બૂલી ? તે આમ ભટકતી હતી ત્યારે જેને તે શોધતી હતી તે વટેમાર્ગુ ફર ને ફર પ્રવાસે રજળતા હશે, કદાચ એને હાથ ન પણ ચડે ? અજાણે થઈ ગયેલી એ બૂલતું પ્રાચશિત કેમ થાય ?

‘તારે ન જવું હોય તો ન જઈન’ એને જાન લેતી
લેઈ એના લલણએ હતું ‘તું મારી માથેજ પાછી વગેરે મેનું
તાગ પિતાને લખી લે’

જટાગતો એ બેચી આનદી વિ. ૧૨ ચર્ચ ૨૧ વિચિત્ર
કોરી’ તેની માસી મેલી લગ્યા એને જે જમાવું પડ્યું મન
થતું નથી આ’ એને ની મજા પડે છે જાજ મને ની મમનતું
૧૫ પડ પડ એને કાંઈ મમતા નથી એ-વાર પણ મન
ગઈ હોય તેમ જાણ્યું નથી

આનદી પોતાના ખામા જઈ પથારીમાં પડી એ-વાર તે
પાછા જવાનું મનની ગતિ પણ એમ નાજ નહિ પુગીના પગ
પેવાગે’ એનું મન મનતાથી નહોતું વીર્ય પડતું પડેના તે
માટલું મુર ન તો નહોતું જ મન્યુ એલે જીવનમાં મોજ નહોતી
માણી થતું માલ જગતના મપાટા એના આભિમાને મદેનાઈથી
કી-યા હતા હવે એ જવ્ય બેાધુ હતું ૧૫ એ મુખમાં
પ્રવચન કરી ચૂક્યા હતા એના મમન જીવનમાં એ ના જે નાથી
મથુ હતું પડતું મજાગરે એ વાત વિમારે પડી હતી પણ
એના આનંદદાર ઉપડી ગયા હતા એના હૃદયમાં પવાઈ લાઈ
એ અજ્ઞાનમાં નિદ્રાવીન બની હતી મેના પાછા વગતા પગને એ
નતંગી ઉગી હતી એના હૃદયને શુભ ને વે ૧૧ મનાની એ વિ. ૧૫
ચર્ચ ગયા હતા એનું મહત્ત્વ એને પગથી મમનતું હતું

મધ્યામમથે આ ૧૫ વધારે વેગયુ પવનના પાડુ મપાટા પડ
મપાટા આનવા લાગ્યા મોખજીએ તો થ બહાર ની જવાની જ
ના પાડી પરતું સીઓ તો મમુતરે ફરવા ની ગી પવનમાં એમને
મોજ આવતી

આનદી પણ મમુતરે આવી ઉભી વાળના ચૂડ મઈ
બૂખ્યા ગદ્યમ મમા રમતા હતા મિધુપટે તૂટી પડવાની તૈવાગીમાં
જણાતા લલકિરન પણ અજ્ઞાન મુશ્કાલ મચાવી ગતું હતું ધીમે

ધીમે અધકાર જાયો. જાણે વિશાળ વિશ્વ એમાં અલોપ થઈ જશે એમ ભાસ્યું. પવનના મુસવાટા સખત થયા.

પ્રકૃતિની ભયંકરતા આગળ આનંદી નિરાશ તે જડ બની ઉભી. આવી ભયંકરતામાં મનુષ્યનો શો વિશ્વાસ ?

તે જમીન પર ખેસી પડી. તેણે પોતાનું વદન હથેલીઓમાં છૂપાવી દીધું. તે ઉંચું જોઈ શકી જ નહિ. કોઈ અગમ્ય ભયંકરતા આ અધકાર એના હૈયાને વીંટાઈ વળ્યો. એની અધૂરી આશા એસરી જતી જણાઈ. આખા સમુદ્ર કિનારા પર એક પણ માનવજીવ નજરે ચઢતો નહિ. એના દિલમાં પણ અધકાર પ્રસરી રહ્યો હતો. આનંદની એકાદી ચીનગારી પણ શોધી જડતી નહિ. અધકાર સમુદ્રમાં એનું જીવનનાવ ઝોલે ચઢ્યું હતું.

ભીની રેતીમાં કાંઈ જ અવાજ સંભળાય તેમ નહોતું. છતાં ય પોતે એકલી નથી, એવી તેને આશિર્વાદો આતિ થઈ. ત્યાં કાણ હતું ? અધકારમાં એ વ્યક્તિ કાણ હતી, તે સમજાય તેમ નહોતું. જેને માટે એનું હૃદય અવિરત પોકાર કરી રહ્યું હતું—એ તો નહિ હોય ? અધકારમાં એના જીવનની છેલ્લી દીપકરેખા ખુઝાઈ જાય તે પહેલાં તેની હૃદયની છેલ્લી આશાએ તે જીવતી હતી તે બેડી થઈ ગઈ એમને ધ્યાન દઈ જોવા લાગી. મૃત્યુકિનારે ઉમેલાની નયનન્યોતિ પેઠે અધારા આકાશમાં એક બિડી આછેરી તેજરેખા ચમકા રહી હતી. એ આછેરા ઉજાસમાં પોતાની નજીક જ કોઈ બીજી વ્યક્તિને બેઠેલી તે જોઈ શકી. પોતાના હૃદયઉજાસથી તેને તે એકદમ પીઠાની ગઈ તે ઉભી થઈ ગઈ. પણ આગળ વધવાની શક્તિ જ તેને મરી ગયેલી જણાઈ. લાગણીઓના અતિરેકથી એનું અંગ ધ્રુજી ઉઠ્યું. એ શી રીતે જાય ? એ શું કહે ? એ પ્રભાકર જ હતો. એમાં તો કાંઈ જ શંકા નહોતી. પરંતુ એ પહેલાંનો પ્રભાકર રહ્યો હશે ?

એ જ ક્ષણે એ વ્યક્તિએ પણ આ તરફ નજર કરી. બીજી જ પળે ઉઠી તે આનંદી પ્રાપ્તિ આપ્યો. ક્ષણભર તે મંકાશીક બની.

પરુ તુગત જ એને વાસુ - એનું જ એને ઢી પણ દ્યો
દે નહિ બીલુ કોઈ ન લેત આટલા વિગતી જેની તે માટે લેઈ
ગઈ હતી તે જ એ હતો

પ્રભાકર ત્યા આની તેની નજી ઉભો ગયો એમની જના
પ્રનશમા એની દમે એની મામે ભેઈ ગયો. તુ જ કે ને? ન
બોલી ઉઠ્યો 'હું નથી જ બૂચો'

આનદીના નથનમા મથુ બેલગના મહા મહેનતે તે તેણે ખાળા
ગમ્યા

'આન વખતે અહીં એમની આથી' તેણે પ્રશ્ન પો
'આનામા ભનભના મથુ મા તણાઈ નર છે તેની ખમર નથી?
ના ઉતરી છુ 'દુષા ઢી જલદી ત્યા પોતથી ન"

"હા મા? તમે મને નહિ મચાવો? તેણે મામે
પ્રશ્ન દ્યો

છજ પણ માગમા એટલો વિવાસ ગ્યો છે?" તે
ગીજુ હસ્યો, "તમે મચાવવાની માગમા શક્તિ છે? હું મારી
ગનને જ બચાવી રહુ તેમ નથી ને?"

પણ મને તો તમે મચાવી રા જો જ આનદી મોલી
'ખરેખર? પ્રભાકર બોલ્યો પણ હને તુ પાછી વગ
આ તફાન દ્યારે તૂટી પડને તે ઢી ન લાય માટે પસીયે વાતો
નેની છે પણ અત્યાગે એ બધાનો વખત કે જરૂર નથી બોન
તુ ત્યા ગહે કે? હું તને મળી આવુ'

તેઓ ચાવવા મડ્યા 'મને સમા આપી? મોટી વાગે
વપતા મ્વરે આનદીએ પ્રજ્યુ આટલી વાગ તે મોલવા પ્રયત્ન
ઢી ગઈ હતી

"શાની સમા? પ્રભાકર બોલ્યો "તમે માફ કરી બગાડ્યુ હવે?"

'મે દાર્ઠ પણ દાગણ પિના તમને ખી કયા હતા" આમુથી

તા અવાજે તે બોલી, “ પરંતુ મેં પણ આછું નથી વેઠ્યું. માં જ હું મારું પ્રાયશ્ચિત્ત સમજું છું. ” હવે તે ખૂલે સાદે । પડી.

પ્રભાકર એના વદન સામે જોઈ બોલ્યો, “ મને નાહકે દુઃખ તું એવું તને ક્યારે સમજાયું ? ”

“ તમે ગયા ત્યારથી... ” તે બોલી, “ ત્યારથી જ હું તમને ધી રહી છું. એ પણથી જ હું તમારી ક્ષમા માગવા તલસી રહી છું. તું હું તમને શોધી શકી નહિ ”

પ્રભાકર એની સરસો જઘ્ઘીમે સ્વરે બોલ્યો, “ આપણે આટલા વસેા નકામા ગુમાવ્યા—નહિ ? ”

આનંદી કાંઈ જ બોલી નહિ. તૂફાનનો ખ્યાલ પણ તેઓ સરી ગયાં હતાં. પરંતુ ભયંકર ગર્જનાએ એમને વસ્તુસ્થિતિનો પાલ આપ્યો. તેમણે ઉચું જોયું. અંધકાર ઘેરો થયો હતો. ત્રધુ ક્રોધાવિષ્ટ રાક્ષસ પેઠે ધુરડી રહ્યો હતો. તૂફાન મંડાતું. પળીત પૃથ્વીના પોકાર સમોવડા સુસવાટા શરૂ થયા.

નજીકમાં એક મકાન ખાલી પડ્યું હતું. તેઓએ તેની આથે આશ્રય લીધો, “ હું અહીં કહેતો હતો ને ? ” પ્રભાકર બોલ્યો, “ તમે સી રહ્યાં હોત તો શી વલે થાત ? ”

આનંદીનું રૂદ્ધ પતી ગયું હતું. તે સ્મિત દ્રશ્યવતી બોલી. તમે આવશો એવી મને ખાત્રી જ હતી. તેથી જ હું વાટ જોતી સી રહી હતી. ”

તૂફાની રાત્રિની આ એ યુવાન જીવોને જરા પણ પરવા નહોતી. જો પોતાના આનંદમાં જ મશગુલ હતાં. “ મારો આનંદ ક્યાં પુપાવું ? ” પ્રભાકરે પૂછ્યું, “ મારું જીવન એને ક્યાં સમાવશે ? ”

“ અનંત જીવન પણ અધુરાં પડશે એને ઝીલવા. ” તે બોલી. પ્રભાકરે એનું વદન નજીક ખેંચી એક ભાવભર્યું ચુંબન દીધું, “ આ

જગતના નાનકડાંઓને આપણે આન આપી આપા. ત્યાં
વધતું ને ઓ થો

તુનન નમના હાથું દેવે માં સાગ મુનુજ ને ઓ
ત મોની "મના મારી મિતા ગના દેવે

પ્રભાત તેની માટે આ પો આપા સાં એમન પોવના
નીજના માણ્યો મળ્યા માનદીને નર્મ મનામે નાગના મ
એવો એ ॥ મિનના વાં પિમિત રનાતુ રનાઓ મિમી ૧૫

નાને સાતુ રખતે માનવી એચિની સાંધી ઠી ૧૧
માટે મુમાર્થ જતુ છે ॥ સ્વ-ગતે

પ્રકરણ ૧૭ મું

ઉપસાહાર

મું માર્કની પેલી નાની ગળીમાતુ નાન - માન ૮ મેની

એ ચિત્તિમા ઠન છે પગતુ નમા સમનાટ નાગાઓની માં
વની છે એ- તુ ર સુસન ર ન પેટી-સા સત્તાપનોમા દષ્ટિ ૧૫

વાય છે ને આપા ય પ્રમતિ પો અતેગી પોતે અત્તામે છે
આ સા પુષ્ય જે સુસન પ્રમત મારીમા પ્રતીક્ષા ગતી ઠની
૧ની જેની તે માટ નેડી ૧૧ની પ્રે પ્રિયનના નેન થતા ૧
તે આ ૧૧ની ૧૧ માનતુ માનતા ૧ પ્રત પો અતી
૧૧ ૧૧ છે

" ૧૭ - તિ પેલી સુસનીએ ઠાપ ૧૧ ૧૧ તમ પોમા
ઠાપ ૧૧મા મથી ના છે ન્યા ૧૧ને ખસે મેની ૧૧
૧૧ ૧૧

“ એમ કે ? ” પ્રભાકર બોલ્યો, “ ત્યારે તો તું અત્યાર સુધી મને ગાળો જ દર્ઠ રહી હશે. મેં તને કેદી બનાવી મૂકી છે-નહિ ? હવે બીજી વખત તને સાથે લઈ જઈશ, હોં ! ”

“ મારી તમારે લેશ પણ પીડા કરવી નહિ. ” તેની પત્નીએ ઉત્તર દીધો, “ તમારા વગર કહે હું પણ બહાર જઈ છું જ. તમારાં ઘણાં ખરા ઘરકાને મેં મારા કરી લીધાં છે. આજે આખો બપોર મેં તેમની સાથે જ ગાળ્યો હતો. ”

‘ ગજબ ! ! ’ પ્રભાકરે આશ્ચર્ય દાખવ્યું, “ એટલે પતિને ઘણો પડાવી લેવા માંડ્યો છે ? હવે તારા કેદખાનાની મારે વધારે પીડા નહિ કરવી પડે. અત્યાર સુધી હું તારો પહેરેગીર છું એમ જાહેર કરતો હતો. ”

“ ના. તમે મારા પ્રવાસમિત્ર છો ને રહેશો. ” તે બોલી, “ આપણું ગૃહ કદી એ કેદખાનું ન હોય. પખીમેળા પેડે આપણું ઘર તો આકાશ. આ તો આપણો નાનકડો માળો સમજવાનો ”

“ પરંતુ સ્ત્રીનાં લક્ષણ મુજબ માળાની માયામા બીજું બધું જ તું વિસારી ન દે તે સલાખજો. હું તો તારા આ ઘરવાખરાથી ગભરાઈ જઈ છું ”

“ તો એને પધરાવી દો. ” તે બોલી, “ પણ ના. એમ કરવાની કાંઈ પણ જરૂર નહિ પડે. તમારે માટે મેં એક ઘર છોડ્યું. હવે બીજું ઘર તમને મારી પાસેથી કુટવી નહિ લે. પણ પેલી ઘાતનું શું કંઈ ? ”

“ બધું જ નક્કી છે. ’ નેણે જવાળ દીધાં, ’ આવતી કાલે જ આપણે છબી પાડનારની પવિત્ર સેવામાં હાજર થઈ જઈશું. ”

‘ અને તમારા જેવી એક પણ સુંદર બ્યકિતએ એને ત્યાં પોતાની પ્રતિદ્વિતિ પડાવી નહિ હોય. ’ આનંદીએ વદાલ કરતા જણાવ્યું

‘ તારી શેઠ માટે એક અંદક આપવા પડશે. ’ એના નિઃશ્વાસમાં મિત્રે કહ્યું.

ખીજે પ્રભાત પ્રભાત યુગાચ્છા મેળેઆફરને ત્યા હાજર
થયો એની મહયત્રી ન ગચતાજ મોની 'વા આવ છે' :

પ્રભાતે દમી તેનો હાથ દાખ્યા

જિાનખાનામા પમનાજ પ માન' દમીને આન હ દીવો
“તમે તમા વચન નથી ન્યા

“એ તે ન્યાય' દમીને પ્રભાતે ઉત્તર દીવા આપી જે
અમુચ ચીજ મને જરી નેણે જ મારી અગણજમિ મનેજ ખી છે

૩૫૨૦૦

સમાપ્ત

પુરુષોત્તમદાસ હરીલાલ

એન્ડ સન્સ

ઝવેરાતના વેપારી

પાર્ક ટાઉન, મદ્રાસ

માડવીની પોળ, હરપ્રાગનદામ ગેઠની પોળ

અમદાવાદ

ચોમાસામાં મકાનની અગાશી અથવા ધાખાં

ગળતાં હોય તો તે તાત્કાલિક બંધ કરવા અથવા લગ્નો થા મળો:—
મકાન તથા બગીચા માટે સીમેન્ટ કોન્ક્રીટની કોષ્ટકપણ ચીજની જરૂર પડે
ત્યારે અમને જ વાદ કરશો. કુશળ કારીગરોના હાથે જાતિદેખરેખ નીચે

રીઈનફોર્સ સીમેન્ટની જાળીઓ-લમરીઓ-કુંડાં-

ફીનીયલ્સ વિગેરે તૈયાર મળશે

‘મણીધર’ કોમાર પ્રધર્સ

મેન્યુફેક્ચરર્સ એન્ડ કોન્ટ્રાક્ટર્સ

ચાર રસ્તા-નવા દરવાજા, બ્રહ્મપુરી સામે, અમદાવાદ

તા. ક. રીઈનફોર્સ સીમેન્ટના બીમ્સ-ફોર-પીલર્સ તેમજ પેટન્ટ સ્ટોન
કોલોમન અને મકાનના પરચુરણ કામ માટે અમને મળો.

જાહેર સ્થાઓ-સદગૃહસ્થો-એન્જનીયર્સ અને ગારમેન્ટ કીપર્સમેન્ટ તરફથી
અમારા કામ માટે સતોષ દામવી સર્ટીફિકેટ અને ચાલી તેમજ
સોનાના ચાદ એનામન થયા છે.

શ્રી હિન્દુ અનાથાશ્રમ-વઢવાણ કેરળ

પરોપકારાય સત્તાં વિમુતય:

ખાવું, પીવું અને ખેલવું એ શું જીવન છે?
જીવનનું મૂલ્ય સતકાર્યોથી જ થાય છે.
અને

અનાથસેવા સમાન અન્ય કયું સતકાર્ય છે?

— કાયમી દાનની યોજના —

મિષ્ટબોજન : રૂ. ૪૦૦ સાદું બોજન રૂ. ૨૫૦

નાસ્તો : રૂ. ૧૦૦ : ગૌદાન રૂ. ૨૫

ઉપરની રકમોના વ્યાજમાથી નીમેલ નિશિએ દર વર્ષે
બોજન વગેરે અપાય છે સર્વ પ્રકારના દાન લેવાય છે.
આશ્રમ અંગે ચાલતા કલાલવન માટે અને એક નાના બાપ-
ખાના માટે રૂ. ૧૫૦૦ ની આશરે જરૂર છે

લગ્નો - ઝોનરરી સેક્રેટરી, હિન્દુ અનાથાશ્રમ
વઢવાણ-કેરળ

નેત્ર લોશન

આ ના આંખોની અદ્યથા કે નનના રોગોનો વીર
 જીની મારક નારક છે કે મોતીઆ આંખોની અધી પાણી
 નીતરવું જરી, પણ આંખોનું હુખવા આવવું આંખોન નાનક
 આંખોનું તેજ હમી થકુ તથાપાણ એવે નના આંખો નથી
 ને મીનોની મર નામ - નાગ ભાગ્યોને તેની ગનીની થના
 રો, નામુ નમના તથા વિશેષ વાચવાનો અન્યાસ
 ગમનાગ રોષ તેની આંખોનું રેચાવું નજર દુગ થવી વિશેષ
 રે- નનના રોગો નારક છે એવખન અજમાવી ખારો
 છે નીગીના કે લા

નેત્ર મગનવાલ હુમખગમ પાટપચાળા
 ૭ પાટગપાળ, હમીખીમીના ગોખનાની સામે
 અમલનાદ

હિન્ડોચા નાઇટ પીસ

(કામિની મોહન વાટિકા)

માત્ર એકજ ગોળી ખાઇને
ચમત્કાર જુઓ, કોઈ પણ
બીજાના નુકશાનની ધાસ્તી
નથી. શોખીનોના કામની
ચીજ છે. વાર તહેવારે એનો
ઉપયોગ જરૂર કરજો.

કિંમત ગોળી ૮ ની બાટલીના
રૂ. ૩-૮-૦

નમુનાની એ ગોળીના પેકેટનો
રૂ. ૧-૦-૦

અહારગામ પોસ્ટેજ જુડું.

વૈદ્ય હરીભાઈ લાલજી હિન્ડોચા

કાલ્યાદેવી ભાંગવાડી સામે,
બેશી બીડીંગ, પહેલે માળે.
મુંબઈ ૨

મુંબઈમાં

શ્રીમંતોની સગવડ

અમીરી રહેવા જમવાનું

(રજીસ્ટર્ડ)

આર્ય

નિવાસ

હિંદુ લોજ

તાર ટેલીફોન

Aryanivas ૨૩૧૩૬

કાલકાદેવી રોડ,

મુંબઈ.

વિશેા ઉતરાવવા માટે બરોસા પાત્ર રચવા કર્યું?

માત્ર ગોડજી

વિશાલ વચલી તમામ આદી માત્રીની સલાહ આપી ને
પ્રીત, ને આજીવ રખાતા પ્રમુખી આજીવ રહે.

વિશેા પુણીજી તિલક તરીકે વિશાલ આજીવમા માર કી માત્ર
વિશેા ઉતરાવવા બદલા આજીવ આજીવ સલાહ માત્ર રખાતા પૂજાતા —

એમ એમ મહેતાની દુપતી,

માત્રી આદી — માત્રી, કાકી તરીકે, માત્રી,

આજીવ — માત્રી, આજીવમા

લોહી સુધારક અતિ ઉત્તમ સ્વાદિષ્ટ દવા

જસમાઈનનો

સારસા પારિલા

ડા. ૧) વાળી ખાટલી બધા દવાવાળા વેચે છે. પરંતુ
વૈદો, ડોક્ટરો, હકીમો, અને પુદ્ વાપરનારાઓ માટે
મોટા રતલી ખાટલા બજારમાં નહિ મળે. તે હમારે
ત્યાંથી જ મંગાવશો. રેલ્વે પાર્સલથી મંગાવનારે
દરેક ખાટલા દીઠ ડા. ૩) મોકલવા. ટપાલમાં
મંગાવનારે દરેક ખાટલા દીઠ ડા. ૩૫ મોકલવા,
વી. પી. થી મોકલતા નથી.

જસમાઈન એજન્સી, નડિયાદ

જુના

અને

જાણીતા

સાણસા વાળા

વૈદરાજ હરજીવનદાસ મુલદેવરામ ભટ્ટ

(૧) સાણસા મહિકાંઠા (૨) પાનકોર નાકા, વીકાંટા રોડ
અમદાવાદ

નાડી પરીક્ષા કરી સર્વે દરદોનુ નિદાન કરી ગમે તેવાં
અસાધ્ય દંદો દેશી દવાથી ગેરંટીથી મટાડવામાં આવે છે. મરંડા
અનિસાર સગ્રહણી, સુવારોગ, સ્ત્રીઓના ગર્ભ સંબંધી રોગો,
પાનકોરોગ, ધાતુક્ષય, પેટનાં આતરકાની નયગાઈ વીગેરે દરદોની
દવા ખાત્રીથી કરવામાં આવે છે. એકવાર જરૂર મળી અથવા
સખી ખાત્રી કરે.

શરીરની શિથિલતા નયગાઈ માટે અમારી “કામ દીપક
નુત્રીકા” વાપરવા ખાત્રી લેવામાં છે. જોગી ૩૨ ની કીમત ડા. ૧૫

ગભ અટકાવવાનો નાચો નહીંમહામત અનુભવમીદ ઇત્યાદિ

અફળ (રજરડ) પીલ્સ

અ દીવ્ય લાઇ લેવાથી ~ ગીના પડી ગભ હતો નથી,
તે દુર્ગતી ઉપાયેજ કાયમને માટે સુવાવની જ નવજાવી મુન્ત
~ હ માની નિયમિત આજુ ગડી નીચીગી ગદ , મધા
વાવાળા રાખે છે નીમન ૧ ૫ ૨૧ રી ૨૦

મતલિ નિયમનના ખીજા માધનો અને ન્હી સરવામ સુખ
યાને મૃદન્ધ દુવન આનો મધા માવનો અને વાઓ
રાખવામા આવે છે

હુમુમ મહેતા
નસીરાખાન કેન્ધ (ગજપુતાના)

શ્રી વીરમતી ઔષધિ નિર્માણુ શાળા

લવલેન, મુખર્જ ૧૦

શ્રીમત શેઠ શરૂ વલ્લભદાસના દ્વાર આપ્ય અને કાચેલ
વેરોની અનુભવી દેખરેખ નીચે સાત્રન અને નમના કરાપણ સુધાય
વિદ્યા આ સરવામા હનમ આપ્યો યાત્રીય રીતે તેયાર કાવામા આવે
છે વેરો અને આતુર્વેદ પ્રેમીઓ મટે સુઠ મરીથી માલીને દીશ,
મલેક મોલી પોખરાજ પના નોના ઉપાના વડે અબર કસ્ટરી
સિવાઈત વોરે સચી ચીને લાર કાળજીપૂર્વક મેગવી બ્યામગી ભાવે
પુરી પાડવા તેયાર રાખવામા આવે છે અને મગેલ ચિકિત્સકોની
સલાહ મન્ત મળે છે

આપો, જુઓ અને લાલ મેળો

મુખ્ય રૂપો —

ઔષધિ લહાર, ગરજ વલ્લભદાસ મ્વદેગી

બજારે લીમીટેડ

મવેરી બજાર મુમર્જ

વર્ષોથી વપરાતી અને વખણાતી

ક્રિયાશુદ્ધ સુવર્ણ અને મકરંધવજ્ર નં. ૧ માંથી
નવીન શોધ સુજળ તૈયાર થતી, જીવન તત્વોને
પોષણ આપનારી, નિર્દોષ, સ્વાદિષ્ટ અને સારી દવા.

ડા. કોઠારીની

જીવન શક્તિ

રજીસ્ટર્ડ

વાપરનારાઓના અભિપ્રાયો મંગાવો

જીવન શક્તિ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ

કોટડા, (વાયા ભુજ) કચ્છ.

૩ આનામાં નવલકથા

રતનસંદિર (ઐતિહાસિક નવલકથા) પૃષ્ઠ ૧૩૨

લાઘ્યશાળી અમરસિંહ યાને (ઐતિહાસિક નવલકથા) પૃષ્ઠ ૧૬૪

ચરાહાઓના સમયનું ગુજરાત (ઐતિહાસિક નવલકથા) પૃષ્ઠ ૧૩૬

કોન્સ્ટેન્ટિનોપલની કથા યાને (ઐતિહાસિક નવલકથા) પૃષ્ઠ ૧૩૮

સુસન્ન (ઐતિહાસિક નવલકથા) પૃષ્ઠ ૧૩૦

સંભાજીનું (ઐતિહાસિક નવલકથા) પૃષ્ઠ ૮૨

પુનરુદ્ધાન (ઐતિહાસિક નવલકથા) પૃષ્ઠ ૮૨

(દરેક પુસ્તક ઉપર દપાલ ખર્ચ ૧૧ આનો વધુ)

પાંચ પુસ્તક સાથે લેનારને

૧૨ આનામાં મળશે

[સેટનું દપાલ ખર્ચ ૪૧ આનો]

મેનેજર—“પ્રજાબંધુ”, ખાડિયા—અમદાવાદ

૩. જા માં

૨૧૦૦ પાનાંનું વાચન

૧૦ નવલક યોગે

અતિહાસિક

નિવ ઉપર મવાડી
પાટણની પડતીનો પ્રાચીન
વમાઈનો વેગ
મોઁનો સુત્રાદી વી
પીઁમનો પાદશાહ
કરમા કાતિ

મા ૧૭૭૬

ઉમાડી ડામદડી
મવિતાનુ માવિત્રીનત
જાડ કે ?

રાજકીય

અત્યંતના મિદ્ધાતો

જાડા બોર્ડના પૂઠાથી બારે

[રજીસ્ટ્રેશન તથા ટપાલ ખર્ચનો રૂ ૧૦]

મેનેજર—“પ્રજાપદ્યુ”